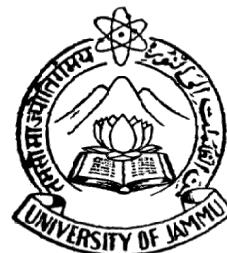

Directorate of Distance Education
UNIVERSITY OF JAMMU
JAMMU

Study Material

FOR

M.A. DOGRI (SEMESTER - I)

COURSE NO. 104

UNIT 1-V

LOKSAHITYATE SANSKRITI

LESSON 1 -9

In Case of Any Query :

DR. JATINDER SINGH

Teacher Incharge M.A. Dogri

Mob. : 9596888080

<http://www.distanceeducationju.in>

*Printed & Published on behalf of the Directorate of Distance Education,
University of Jammu by the Director, DDE, University of Jammu, Jammu.*

M.A. DOGRI (SEMESTER - IST)

COURSE CONTRIBUTORS :

- ◆ **PROF. SUSHMA SHARMA** **Lesson No. 1 to 9**
Department of Dogri
University of Jammu, Jammu

CONTENT EDITING/PROOF READING :

- ◆ **DR. MANOJ HEER**
Teacher Incharge M.A. Dogri
DDE, University of Jammu, Jammu

© Directorate of Distance Education, University of Jammu, 2022

- All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the DDE, University of Jammu.
- The script writer shall be responsible for the lesson/script submitted to the DDE and any plagiarism shall be his/her entire responsibility.

Printed by : Sushil Printers /300 /2022

UNIVERSITY OF JAMMU

Syllabus for M.A. Dogri Semester – 1st

(Non-Choice Based Credit System)

**(Syllabus for the examinations to be held in December 2019,
December 2020 & December 2021)**

Course No.: DOG104

Title: Lok Sahitya Te Sanskriti

Credits : 6

Maximum Marks : 100

Duration : 03 hours

a) Semester Examination : 80

b) Sessional Assessment : 20

सलेबस दी बंड

यूनिट– 1

लोक-साहित्य ਦੀ ਪਰਿਆਵਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ, ਵਿਧਾਂ, ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸ਼ਿਖਟ ਸਾਹਿਤ ਚ
ਫਰਕ-ਮੈਦ

(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

यूनिट– 2

ਲੋਕਗੀਤ – ਪਰਿਆਵਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ

(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

यूनिट– 3

ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ – ਪਰਿਆਵਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਕਤਥੋਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ

(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

यूਨਿਟ– 4

ਲੋਕ ਗਾਥਾ – ਪਰਿਆਵਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ

(a) Long Answer Type Question	12
(b) Short Answer Type Question	04

UNIVERSITY OF JAMMU

Syllabus for M.A. Dogri Semester – 1st

(Non-Choice Based Credit System)

**(Syllabus for the examinations to be held in December 2019,
December 2020 & December 2021)**

Course No.: DOG104

Title: Lok Sahitya Te Sanskriti

यूनिट-5

(अ)	संस्कृति दियां परिभाशां, संस्कृति दे मूल तत्व, संस्कृति ते सभ्यता च फर्क-भेद
(ब)	डुग्गर संस्कृति दी पन्थान ते उसदियां विशेषतां
(a)	Long Answer Type Question
(b)	Short Answer Type Question

12

04

NOTE FOR PAPER SETTING:

There will one question from each unit (containing a&b part) with 100% internal choice and the candidates will be required to answer all the questions (total questions to be attempted will be five).

सहायक पुस्तकां:

1. डुग्गर दा सांस्कृतिक इतिहास –जे. एंड के. अकैडमी ऑफ आर्ट, कल्वर एंड लैंग्वेजिज़, जम्मू
2. लोक साहित्य विज्ञान : डॉ. सत्येन्द्र
3. लोक साहित्य की भूमिका : कृष्ण देव उपाध्याय
4. लोक साहित्य के प्रतिमान : कुन्दन लाल उप्रेति, भारत प्रकाशन मन्दिर, अलीगढ़
5. लोक साहित्य : सिद्धान्त और प्रयोग : श्री राम शर्मा
6. साढ़ा साहित्य 1975, 1976, 1978 ते 1979, जम्मू-कश्मीर अकैडमी ऑफ आर्ट, कल्वर ते लैंग्वेजिज़ आसेआ प्रकाशत
7. प्राचीन भारतीय कला एवं संस्कृति : डॉ. राजकिशोर सिंह एवं उषा यादव, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा
8. डुग्गर का सांस्कृतिक इतिहास : डॉ. अशोक जेरथ

विशेष-सूची

सफा नं.

Unit - I :	लोक साहित्य : परिभाशां, विशेषतां, विधां, लोक साहित्य ते शिश्ट साहित्य च फर्क-भेद (पाठ सं. 1 – 2)	4 – 17
Unit - II :	लोक गीत : परिभाशां, विशेषतां, ते वर्गीकरण (पाठ सं. 3 – 4)	18 – 41
Unit - III :	लोक कथां : परिभाशां, विशेषतां, ते वर्गीकरण (पाठ सं. – 5)	42 – 52
Unit - IV :	लोक गाथां : परिभाशां, विशेषतां, ते वर्गीकरण (पाठ सं. 6 – 7)	53 – 63
Unit - V :	लोक गीत : संस्कृति दी परिभाशा, तत्त्व, संस्कृति ते सम्बन्धता च फर्क-भेद ते हुग्र संस्कृति दी पन्छान ते विशेषतां (पाठ सं. 8 – 9)	64 – 75

लोक साहित्य

- 1.0 रूप रेखा
- 1.1 उद्देश्य
- 1.2 पाठ-परिचे
- 1.3 पाठ-प्रक्रिया
- 1.4 सारांश
- 1.5 कठिन शब्द
- 1.6 अभ्यास आस्तै सोआल
- 1.7 सहायक पुस्तकां

1.1 उद्देश्य : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी लोक-साहित्य दा अर्थ परिभाशां ते लोक साहित्य ते शिश्ट साहित्य च फर्क भेद बारै जानकारी हासिल करी सकड़न। इसदे लावा इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी लोक-साहित्य दियां विशेषताएं बारै बी पूरी चाल्ली कन्जै जानकारी हासल होई सकग।

1.2 पाठ-परिचे : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी लोक साहित्य दी परिभाशां ते उसदिये विशेषताएं बारै सरोख़ड जानकारी थोई सकग।

1.3 पाठ-प्रक्रिया :

- (क) लोक साहित्य
- (ख) बकख-बकख विद्वानें दियां परिभाशां
- (ग) लोक-साहित्य दियां विशेषतां

(घ) लोक-साहित्य ते शिश्ट-साहित्य च फर्क-भेद

लोक साहित्य : कੇਈ ਸਦਿਧੋਂ ਥਮਾਂ ਚਲਦੀ ਆਵਾ ਕਰਦੀ ਮਨੁਕਖੀ ਦੇ ਮਨੈ ਦੀ ਅਨੁਮੂਤਿਯੋਂ ਗੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਆਕਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਜਿਸੀ ਮਨੁਕਖੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਪੀਢੀ ਦਰ ਪੀਢੀ ਇਕ ਦੁਏ ਤਗਰ ਪਯਾਯਾ ਤੇ ਜੇਹਦੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਤੇ ਜਨਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਚ ਕੋਈ ਪਕਕੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਨੈਈ ਹੋਂਦੀ। ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਅਸਲ ਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਓਹ ਸਾਹਿਤਿਆ ਏ ਜੇਹਡਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਆਸਤੈ ਲਿਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਏਹਦਾ ਸਿਵਾ ਸਰਬਨਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨੈ ਕਨ੍ਹੈ ਏ ਏਹਦੇ ਚ ਮਾਹਨੂੰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪੀਢੀ ਪਰ ਪੀਢੀ ਚਲਦੀ ਆਵਾ ਕਰਦੀ ਪਰਹੰਦਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਰੱਹਦੀ ਏ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਕੋਥਾ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਓਹ ਅਭਿਵਿਕਿਤ ਏ ਜੇਹਡੀ ਭਾਏਂ ਕੁਸੈ ਇਕ ਖਾਸ ਵਿਕਿਤ ਨੇ ਗੱਢੀ ਹੋਏ ਪਰ ਇਕ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਉਸੀ ਅਪਨਾ ਮਨਦਾ ਹੋਯੈ।

ਇਸੀ ਅਸ ਇਧਾਂ ਬੀ ਆਕਖੀ ਸਕਨੇਆਂ ਜੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਅਤੰਗਤ ਆਂਦੇ ਨ। ਏਹ ਕੁਸੈ ਇਕ ਵਿਸ਼ਿਵ ਵਿਕਿਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨੈਈ ਹੋਇਥੈ ਇਕ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਨੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗੇਜੀ ਦੇ ਫੋਕ-ਲਿਟਰੇਚਰ (Folk-Literature) ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਏ। "ਫੋਕ" ਸ਼ਬਦ ਐਂਗਲੋ-ਸੈਕਸਨ ਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਏ ਜੇਹਦਾ ਅਰਥ ਅਨਪਢ ਜਾਤਿ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਏ ਤੇ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦਾ ਸਰਬਨਧ ਲੈਟਰਸ ਕਨ੍ਹੈ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦੇ ਪਰਿਆਵਾਚੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਤੰਗਤ ਤਾਂਏ ਰਚਨਾ ਆਈ ਸਕਦਿਆਂ ਨ ਜਿਨ੍ਹੇਂਗੀ ਪੱਧੀ ਲਿਖੀ ਸਕਨੇਆਂ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲੋਕਵਾਤਾ ਦਾ ਇਕ ਅਂਗ ਏ। ਲੋਕਵਾਤਾ ਅੰਗੇਜੀ ਦੇ Folk Lore ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਰਿਆਵਾਚੀ ਏ। ਫੋਕ-ਲੋਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਨਿਰ্মਾਣ ਇਕ ਅੰਗੇਜ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਲਿਯਮ ਥਾਮਸ ਨੇ ਸਨ 1846 ਚ ਕੀਤਾ ਜੇਹਦਾ ਅਰਥ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਨ੍ਹੈ ਬਦਲੋਂਦਾ ਰੇਹਾ। ਪੈਛੇ ਆਮਤੌਰ ਪਰ ਹਿੰਦੀ ਚ ਏਹਦਾ ਅਰਥ ਲੋਕ ਜਾਨ ਤੇ ਲੋਕ ਵਿਦਾ ਕਨ੍ਹੈ ਰੇਹਾ। ਕਿਥ ਵਿਦਵਾਨ ਫੋਕ ਲੋਰ ਦਾ ਅਰਥ ਜਨਤਾ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਕਨ੍ਹੈ ਮਨਦੇ ਨ।

ਬਕਖ—ਬਕਖ ਵਿਦਵਾਨੋਂ ਦਿਯਾਂ ਪਰਿਮਾਸ਼ਾਂ :—

ਡਾ. ਧੀਰੇਨਦਰ ਵਰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਮਤ ਏ ਜੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਅਸਲ ਚ ਓਹ ਸੈਖਿਕ ਅਭਿਵਿਕਿਤ ਏ ਜੇਹਡੀ ਬਖਕ ਕੁਸੈ ਇਕ ਮਾਹਨ ਨੇ ਵਕਤ ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੋਧੈ ਪਰ ਇਕ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਉਸੀ ਅਪਨਾ ਮਨਦਾ ਹੋਧੈ।

ਆਚਾਰਧ ਹਜਾਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਿਵੇਦੀ ਹੁੰਦੇ ਮਤਾਬਕ "ਓਹ ਚੀਜਾਂ ਜੇਹਡਿਆਂ ਸਿਦਦੇ ਸਧਾਰਣ ਲੋਕ ਚਿਤਾ ਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਥੈ ਸਰਵਸਧਾਰਣ ਗੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਿਆਂ ਨ, ਤਾਂਏ ਲੋਕਸਾਹਿਤਿਆ ਏ ਜਿਨ੍ਹੇਂਗੀ ਲੋਕਸ਼ਿਲਿਪ ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਤੇ ਲੋਕ ਕਥਾਨਕ ਆਦਿ ਨਾਂਏ ਕਨ੍ਹੈ ਬੀ ਕੁਆਲੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ।

डा. रवीन्द्र भ्रमर हुंदे मताबक "लोक साहित्य लोक मानस दी सैहज अभिव्यक्ति ऐ। एह जैदात्तर अन लिखेआ गै रौंहदा ऐ ते अपनी मौखिक परंपरा राहें इक पीढ़ी थमां दुई पीढ़ी तग्गर अग्गें बधदा रौंहदा ऐ"।

डॉ. सत्येन्द्र हुंदे मताबक लोक साहित्य दे अंतर्गत ओह पूरी बोल्ली ते भाशागत अभिव्यक्ति आहंदी ऐ जेहड़ी लोकमानस दी प्रवृत्ति च समाई दी होंदी ऐ ते पीढ़ी दर पीढ़ी मुंह जवानी चलदी औंदी ऐ।

शयाम भरमार हुंदे शब्दें च 'लोकें दे विश्वास, मानसिक भाव, रुद्धियां, परंपरा, मान्यता, विश्वास धार्मक अनुशठान, रीति रिवाज, गीत कथां वेशभूशा लाबा वगैरा लोक वार्ता दे अंग न"। इस थमां स्पष्ट होंदा ऐ जे लोकर्वाता दा खेतर विशाल ऐ ते लोक साहित्य उसदा इक अंग ऐ।

विद्वान जान हेराल्ड बून होर गलांदे न 'जे जेहदा प्रचार प्रसार मुहं जवानी होऐ पारंपरिक होऐ, बहमुखी विधां होन, शिक्षा दे बगैर प्राप्त होई जा ते संगीत कन्नै जुड़े दा होऐ उ'ऐ लोक साहित्य ऐ।'

इ'नें परिभाशाएं गी नजरी च रखदे होई एह आकर्खेआ जाई सकदा ऐ जे एह ओह अलिखित ते लेखकहीन साहित्य ऐ जेहदे साह प्राण लोक जीवन कन्नै चलदे न। लोक साहित्य च गै आम जनता दे रोजमर्ग दी गतिविधियें दे सरल ते ख्भावक दर्शन होंदे न।

उस चाल्ली कन्नै लोक साहित्य लोक संस्कृति दा इक मात्र अंग ऐ इसी इ'यां बी आकर्खेआ जाई सकदा ऐ जे सभ्यता ते संस्कृति गी समझने आस्तै लोक साहित्य दे बगैर दुआ कोई माध्यम नेई होई सकदा लोक साहित्य आदर्श ते यथार्थ दा इक सुंदर संजोग ऐ ते एहदे बगैर कुसै भाशा दे साहित्य दी तरक्की नेई होई सकदी।

लोक साहित्य दियां विशेषतां :-

मनुकखी भावना जिसलै मातृभाशा दे टल्ले लाइयै बाहर प्रकट होंदियां न तां ओह लोक साहित्य दा रूप धारण करदियां न। लोक साहित्य दा अर्थ जनता जनार्दन ऐ अर्थात लोकसाहित्य दा अर्थ उस साहित्य कन्नै ऐ जेहड़ा लोक संस्कृति दे ख्भावक रूप सरुप बारै दसदा ऐ। लोक साहित्य दियां किष मुक्ख विशेषतां इस चाल्ली न।

1. सैहजता लोक साहित्य दी सभनें थमां बड़डी विशेषता ऐ। शिश्ट लोकें दी अभिव्यक्ति च जेहड़ा बनावटीपन होंदा ऐ ओह लोकसाहित्य च नेई होंदा। लोक साहित्य दी भाशा दी सरलता संस्कृति दे असली रूप गी प्रतिबिंबित करदी ऐ भाशा दी सैहजता दे कारण गै लोक संस्कृति अपने स्वेई रूप च उभरियै सामनै औंदी ऐ।

2. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਅੜਾਤ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਏਹਦੇ ਲੇਖਕ ਤੇ ਲੇਖਨ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ।
3. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਲੋਕ ਮੰਗਲ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਨ੍ਹੈ ਓਤ ਪ੍ਰੋਤ ਹੋਂਦਾ ਏ ਕੀਜੇ ਏਹਦੇ ਚ ਜੈਦਾਤਰ ਏਕਤਾ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਿਕਖ ਦਿਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।
4. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਲੋਕ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਅੰਗ ਏ ਜੇਹਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰਮ ਪਰ ਟਿਕੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।
5. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਚ ਧਾਰਮਕ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੁਸੈ ਨ ਕੁਸੈ ਰੂਪੈ ਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਏ ਦਾ ਲਭਦਾ ਏ ਅਰਥਾਤ ਮਾਨਵ ਧਰਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।
6. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੇਹਡੇ ਸਾਹਿਤ्य ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਓਹਦੇ ਚ ਸਮਾਜ ਗੀ ਸ਼ਵਸਥ ਸਦਾਚਾਰ ਕਲਾਣ ਦੇ ਰਸ਼ਤੇ ਉਪਰ ਲੋਈ ਜਾਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀ ਕ਷ਮਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।
7. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਰਮਾਰਥ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਵੇਈ ਤਾਲ—ਮੇਲ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਜਨਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸਾ ਨਰਾਸਾ ਸੁਖ ਦੁਖ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮ ਆਦਿ ਭਾਵਨਾਏਂ ਦਾ ਸਜੀਵ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਂਦਾ ਏ।
8. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਕਲਿਆਣ ਤਤਵ ਦਾ ਥਾਹਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਟਲ ਸਚਵਾਈ ਹੋਂਦੀ ਏ।
9. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਦਾ ਆਲੋਚਨਾ ਕਨ੍ਹੈ ਕੋਈ ਨਾਤਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਏਹ ਓਹ ਪਰਾਂਪਰਾਗਤ ਸਾਹਿਤ्य ਏ ਜੇਹਦੇਂ ਚ ਵਰਣਤ ਘਟਨਾਏਂ ਤੇ ਭਾਵਨਾਏਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨੇਈ ਕੀਤੀ ਜਾਈ ਸਕਦੀ।
10. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य ਚ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਂਚਲਿਕ ਅਭਿਵਿਕਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਬਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਤ੍ਰੁਟਾਦੇ ਸੁਲਲੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਰਬਨਧਾਂ ਦੀ ਮਠਾਸ ਤੇ ਕੌਡਤਨ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਕਾਰਕ ਨ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਏਹ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ ਇਸੀ ਤੁਸ ਚਾਲਲੀ ਸਾਗਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਨ ਜੇ ਏਹ ਜਾਂਗਲ ਚ ਉਗੇ ਦੇ ਤਾਂਨੇ ਆਪ ਸੁਹਾਰੇ ਬੇਲ ਬੂਹਟੇ ਆਂਗਰ ਏ ਜਿ'ਨੇਈ ਕੋਈ ਸ਼ਾਂਗਦਾ ਨੇਈ ਪਰ ਫ਼ਹੀ ਬੀ ਤਾਂਦੀ ਸੁਂਦਰਤਾ ਤੇ ਸਨਾਕਡਾਪਨ ਇਧਾਂ ਗੈ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਹਦਾ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਤੇ ਸ਼ਿਵਟ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਚ ਫ਼ਰਕ ਮੇਦ :-

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰਾ ਤਾਂਨੇ ਭੋਲੇ ਮਾਹਨੁਏਂ ਦੇ ਸਨੈ ਚਾ ਨਿਕਲੀ ਜਿਂਦੇ ਚ ਹਰ ਅਵਿਸ਼ਵਸਨੀਯ ਚੀਜ ਉਪਰ ਤੌਲੇ ਗੈ ਨਕਾਰਨੇ ਜਾਂ ਤੋਲਨੇ ਆਸਤੈ ਤਕੰ ਦੀ ਕਮੀ ਹੀ। ਤਾਂਦਾ ਇਧੈ ਭੋਲਾਪਨ ਤੇ ਅਟੂਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਤ ਏ। ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਇਧੈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਲਲੋਂ—2 ਸ਼ਵੇਈ ਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਚਾਨ ਕਰਨ ਲਗੀ ਪੌਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਸ਼ਿਵਟ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਅਰਥਾਤ ਷ਿਵਟ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦਾ ਗੈ ਸ਼ੁਦ਼ਦ ਰੂਪ ਏ।

ਇਕ ਚਾਲੀ ਕਨ੍ਨੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਵਿਖੇ ਬਿਨੈਸ਼ ਸਾਹਿਤਿਆ ਵਿਖੇ ਨੀਂਹ ਏ। ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਿਧਾਂ ਕਿਸ ਵਿਧਾਂ ਜਿੰਦੇ ਚ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਿਧਾਂ ਕਿਸ ਵਿਧਾਂ ਲਭਦਿਆਂ ਨ। ਜਿੰਧਾਂ ਆਂਚਲਿਕ ਉਪਨਿਆਸ ਆਂਚਲਿਕ ਕਹਾਨੀ ਆਂਚਲਿਕ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਵੀ ਅਮਿਵਕਿਤ।

ਲੋਕ ਜਾਂ ਸੰਸਾਰ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸ਼ਵਾਭਿਕ ਅਮਿਵਕਿਤਿਆਂ ਗੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗਲਾਯਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਪਰ ਜਿਸ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਲੇਖਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜਾਂ ਫਹੀ ਲਿਖਤ ਤੇ ਸੁਸੰਸਕੂਤ ਜਨ ਵੀ ਲਿਖਤ ਅਮਿਵਕਿਤ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਖੁਆਂਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਥੋਹ ਪਤਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ | ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂਡ ਪਤਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਮੌਖਿਕ ਪਰਿਪਰਾ ਚ ਜੀਵਤ ਰੌਹਦਾ ਏ। ਅਰਥਾਤ ਏਹ ਇਕ ਵਂਸ਼ ਥਮਾਂ ਦੁਏ ਵਂਸ਼ ਤਾਂਗਰ ਮੁੱਹ ਜਵਾਨੀ ਚਲਦਾ ਰੌਹਦਾ ਏ। ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲਿਖਿਤ ਰੂਪ ਚ ਸੁਰਕਿਤ ਰੌਹਦਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਮੌਖਿਕ ਪਰਿਪਰਾ ਜਾ ਵਂਸ਼ ਪਰਿਪਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਜਗਹਾ ਨੇਈ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਅੰਤਰ

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੈ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਅਧਾਰ ਏ ਪਰ ਫਹੀ ਬੀ ਤੰਦੇ ਚ ਕੋਈ ਅਰੰਧ ਚ ਅੰਤਰ ਲਭਦਾ ਏ।

1. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਥੋਹ ਪਤਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ ਅਰਥਾਤ ਓਹ ਅਜ਼ਾਤ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਜਦਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂਡ ਪਤਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।
2. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਮੌਖਿਕ ਪਰਿਪਰਾ ਚ ਜੀਵਤ ਰੌਹਦਾ ਏ। ਏਹ ਇਕ ਵਂਸ਼ ਥਮਾਂ ਦੁਏ ਵਂਸ਼ ਤਾਂਗਰ ਮੁੱਹ ਜਵਾਨੀ ਚਲਦਾ ਰੌਹਦਾ ਏ। ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲਿਖਿਤ ਰੂਪ ਚ ਸੁਰਕਿਤ ਰੌਹਦਾ ਏ ਏਹਦੇ ਚ ਮੌਖਿਕ ਪਰਿਪਰਾ ਜਾ ਵਂਸ਼ ਪਰਿਪਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਜਗਹਾ ਨੇਈ।
3. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਵੀ ਜਰੂਰਤੋਂ ਤੇ ਰਹੂਲਤੇ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਰਚੇਅ ਗੇਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਮਤਾਬਕ ਲਖੋਂਦਾ ਏ ਅਰਥਾਤ ਬਦਲੋਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕਨ੍ਨੈ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਬੀ ਬਦਲਾਵ ਆਹੰਦਾ ਏ ਪਰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਸਮੇਂ ਕਨ੍ਨੈ ਨੇਈ ਜੀਵਨ ਕਨ੍ਨੈ ਜੁੜੇ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।
4. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਕੁਸੈ ਖਾਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ ਕੀਜੇ ਏਹਦੇ ਚ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦੇ ਥਾਹਰ ਅਮਿਵਕਿਤ ਵੀ ਮਹਤਾ ਏ ਜਦ ਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਸ਼ੈਲੀ ਇਕ ਖਾਸ ਮੁੱਤਵ ਰਖਦੀ ਏ।
5. ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਵੀ ਝਲਕ ਕੁਤੈ ਬੀ ਨੇਈ ਲਭਦੀ ਅਰਥਾਤ ਵਿਕਿਤਗਤ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਜਗਹਾ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਏਹਦੇ ਵਪਰੀਤ

شਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਸਿਦ਼ਾਂਤ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਵਧਿਤਗਤ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਤੇ ਸ਼੍ਵੱਲਤੇ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਰਚੇਅਾ ਗੇਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਅਰਥਾਤ् ਬਦਲੋਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕਨੈ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਬੀ ਬਦਲਾਵ ਆਂਦਾ ਏ ਪਰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਸਮੇਂ ਕਨੈ ਨੇਈ ਜੀਵਨ ਕਨੈ ਜੁੜੇ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਕੁਸੈ ਖਾਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ ਕੀਜੇ ਏਹਦੇ ਚ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦੇ ਥਾਹਰ ਅਭਿਵਧਿਤ ਦੀ ਮਹਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਸ਼ੈਲੀ ਇਕ ਖਾਸ ਮੁੱਤਵ ਰਖਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਵਧਿਤਤਵ ਦੀ ਝਲਕ ਕੁਤੈ ਬੀ ਨੇਈ ਲਭਦੀ ਅਰਥਾਤ ਵਧਿਤਗਤ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਜਗਹਾ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਏਹਦੇ ਵਪਰੀਤ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਸਿਦ਼ਾਂਤ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਵਧਿਤਗਤ ਸੋਚ ਦੀ ਝਲਕ ਲਭਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਏ। ਇਸਕਾਰੀ ਏਹਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਸਮਾਵਕਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜਦ ਗੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਾਂਚੇ ਚ ਢਲੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾ ਕਨੈ ਕੋਈ ਸਰਬਨਧ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਏਹਦੇ ਚ ਤਤਥ ਜਾਂ ਤਕੱਦ ਆਸਟੈ ਕੋਈ ਜਗਹਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ। ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਬਾਹੋਂ ਬਨਾਨਾ ਸੁਆਰਨਾ ਸ਼ਬਦ ਨੇਈ ਕੀਜੇ ਆਲੋਚਨਾ ਗੈ ਓਹ ਕਸ਼ਾਈ ਏ ਜੇਹੜੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਮੁਲਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਮੁਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਤੇ ਓਹਦੀ ਅਭਿਵਧਿਤ ਦੀ ਛਾਪ ਹੋਂਦੀ ਏ ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਏਸਾ ਸ਼ਬਦ ਨੇਈ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਥਮਾਂ ਬਡੀ ਬਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸੈਹਜਤਾ ਏ ਇਸਕਾਰੀ ਵਧਿਤ ਧਨਿ ਵਾਂਗ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਡੇ ਸਮਾਵਕ ਰੂਪੈ ਚ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਏਹਦੇ ਸੁਕਾਬਲੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਰਚਨਾ ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਡੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਤੇ ਸੂਝਾਬੂਜ਼ ਕਨੈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਏ। ਇਸਕਾਰੀ ਏਹਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਸਮਾਵਕਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਜਦ ਗੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਾਂਚੇ ਚ ਢਲੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜੇਹੜੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਗੀ ਬਕਖਰਾ ਕਰਦੀ ਏ ਓਹ ਏਹ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਮਾਜ। ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਛੋਰੇ ਤੁਬਦੇ ਲਭਦੇ ਨ। ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਿਆ ਚ ਮਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਏ ਪਰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਕੁਸੈ ਖਾਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦਾ ਏ।

1.4 सारांश : इस पाठ गी पढ़िये विद्यार्थियें गी लोक साहित्य दे अर्थ ते उसदी परिभाशा बारे जानकारी हासल होग। लोक-साहित्य दियें बक्ख-बक्ख विशेषताएं बारे बी विद्यार्थी अवगत होई सकड़न। बक्ख-बक्ख विद्वानें दियें परिभाशाएं कन्नै विद्यार्थी लोक-साहित्य दा अर्थ जानी सकड़न। लोक-साहित्य दियां विशेषता इस चालली कन्नै सण्णोसार करदियां न जे एह जंगल च उण्हे दे उ'नें आपमुहारे बेल-बूहटे आंगर ऐ जिनें'गी कोई पालदा नेई पर फही बी उंदी सुंदरता ते सन्हाकड़ापन इ'यां गै बरकरार रौंहदा ऐ।

1.5 कठिन शब्द :

(1) संस्कृति (2) परम्परा (3) लोकवार्ता (4) सैहजता (5) नींह (6) यथार्थ (7) सदाचार (8) परम्परागत (9) आंचलिक (10) सण्णोसार (11) अटूट (12) मौखिक (13) वंश (14) झलक।

1.6 अभ्यास आस्तै सोआल :

- (1) लोक साहित्य दा अर्थ स्पृश्ट करो।

- (2) लोक साहित्य दियां परिभाशां लिखो।

- (3) लोक साहित्य दियां परिभाशा दिंदे होई लोक साहित्य ते शिश्ट साहित्य च फर्क-भेद दस्तो।

(4) लोक साहित्य दियां विशेषतां दरसो ।

(5) भारती ते पश्चमी विद्वानें दियां कोई दो-दो परिभाशा

1.7 सहायक-पुस्तकां

1. जितेन्द्र उधमपुरी (डोगरी साहित्य दा इतिहास)
2. डुण्गर दी लोकवार्ता-(प्रो. ललित मगोत्रा मुख्य सम्पादक)

लोक साहित्य दियां विधां

- 2.0 रूपरेखा
- 2.1 उद्देश्य
- 2.2 पाठ-परिचे
- 2.3 पाठ-प्रक्रिया
- 2.4 सारांश
- 2.5 कठिन शब्द
- 2.6 अभ्यास आस्तै सोआल
- 2.7 सहायक पुस्तकां

2.1 उद्देश्य : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी लोक-साहित्य दिये विधाएं बारै सरोखड़ जानकारी हासल होई सकण। इसदे लावा लोक-साहित्य दियें बक्ख-बक्ख विधाएं जियां लोक-गीत, लोक-कथां, लोक-गाथां, मुहावरे, खुआन, फलौहनियां जां बुझारतां ते नाटक आदि लोक-साहित्य दियें बक्ख विधाएं बारै ज्ञान हासल करी सकड़न।

2.2 पाठ-परिचे : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थी लोक साहित्य दियें बक्ख-बक्ख विधाएं बारै जानकारी हासल करी सकड़न।

2.3 पाठ-प्रक्रिया : लोक साहित्य दियां विधां :

- (i) लोक-गीत (ii) लोक-कथां (iii) लोक-गाथां, (iv) मुहावरे (v) खुआन (vi) फलौहनियां (vii) नाटक

पच्छमी विद्वानें लोक जीवन (Folk-Lore) शब्द कन्नै सम्बोधत कीता

ਸਨ 1846 ਚ ਵਿਲਿਯਮ ਜਾਨ ਨਾਮਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਾਨ ਨੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਜਿ'ਨੋਂ ਵਿਖੇਂ ਗੀ ਰਖੇਆ ਓਹ ਇਹਾਂ ਨ:—

- 1 ਗ੍ਰਾਈ ਕਹਾਨਿਆਂ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਖੁਆਨ, ਬੁਜ਼ਾਰਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੇ ਚਿਕਿਤਸਾ ਆਦਿ।
- 2 ਸੰਗੀਤਮਯ ਲੋਰੀ, ਸ਼ੋਕਗੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ ਗੀਤ, ਵਿਵਸਾਧਿਕ ਗੀਤ, ਝਾਣੇ ਦੇ ਗੀਤ ਭਕਿਤ ਗੀਤ ਆਦਿ।
- 3 ਲੋਕਨਾਟਿਆ, ਨਾਟਕ, ਨਾਚ ਗਾਨ, ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਸਰਬਾਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਆਦਿ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬੰਡ ਇੱਨ੍ਹੀ ਸੌਕਖੀ ਨੇਈ। ਕੀਜੇ ਏਹ ਸਾਹਿਤ ਸਦਿਧੇਂ ਥਮਾਂ ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਆਵਾ ਕਰਦੀ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਮਨੋਵਮੂਰਤਿਯੋਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਐ ਮਨੁਕਖ ਦਾ ਸ਼ਾਹ, ਓਹਦੀ ਇਚਛਾ ਆਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਸਭਯਤਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਾਰੇ ਗੈ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਟੂਟ ਅੰਗ ਨ।

ਇਹਨੋਂ ਸਾਰੇ ਅੰਗੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਰਦਿਆਂ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦਿਧਾਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਧਾਂ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਨ:—

ਲੋਕ ਗੀਤ :—

ਕੁਸੈ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਕਨੈ ਪਹਿਚੇ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਉਤਥੂ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਵੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਐ ਅਰਥਾਤ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਰਾਹੋਂ ਅਸੋਂਗੀ ਕੁਸੈ ਬੀ ਦੇਸਾ ਦੇ ਬਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਤਾਂਦੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਰੀਤਿ ਰਵਾਜੇ ਕ੍ਰਿਧਾ ਕਲਾਂਏ ਆਦਿ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਵੀ ਸਭਨੇ ਥਮਾਂ ਬਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਏਹ ਐ ਜੇ ਤਾਂਦੇ ਚ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕਾਲ ਦਾ ਬੰਧਨ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਕੁਤੈ ਬੀ ਤੇ ਕੁਸੈ ਬੀ ਬੇਲੈ ਤਾਂਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਭਵ ਐ। ਤਾਂਦਾ ਸਰਬਾਂਧ ਕਲਧਨਾ ਕਨੈ, ਘਟਟ ਤੇ ਮਾਹਨੂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਤੇ ਓਹਦੇ ਆਲੇ—ਦੋਆਲੇ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤਿਧਿ ਕਨੈ ਜੁੜੇ ਦਾ ਐ। ਇਂਦੈ ਚ ਆਮ ਲੋਕੋਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਾਂਦੇ ਰੀਤਿ ਰਿਵਾਜ ਆਸਥਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਹੋਂਦਾ ਐ ਏਹ ਓਹ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਧਾਰਾ ਜੇਹਡੀ ਪਾਰ ਸਾਂਜੋਗ ਬਜੋਗ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਕਨੈ ਬਗਦੀ ਐ। ਲੋਕ ਗੀਤ ਸੌਨ ਮਹੀਨੋਂ ਦੇ ਤਾਂਨੋਂ ਬਦਲੋਂ ਆਂਗਰ ਐ ਜਹੜੇ ਤੇਜ ਧੁਧਾ ਕਨੈ ਥਕਕੇ ਟੁਟੇ ਦੇ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਕਦੋਂ ਮੋਹਲਾਧਾਰ ਤੇ ਕਦੋਂ ਨਿਕਕੀ ਫੁੰਗੇ ਕਨੈ ਠੱਡ ਪਾਂਦੇ ਨ। ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਚ ਨਦਿਧੇਂ ਨਾਲੇ ਦਾ ਕਲ ਕਲ ਛਲ—ਛਲ ਝਾਰਨੇ ਦੀ ਝਾਰ—ਝਾਰ ਤੇ ਬਨ ਸਬਨੇ ਮਨੁਕਖੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਲੈਪੇ ਗੀ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਜਿਸਲੈ ਲੈਂਬਦ ਸ਼ਬਦੇ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੈਤਾ ਗੇਆ ਤਾਂ ਓਹ ਲੋਕ ਗੀਤ ਬਨੀ ਗੇ।

ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ :—

ਸ਼ਕਿਤ ਦਾ ਓਹ ਮੁਕਖ ਭੰਡਾਰ ਜਿੰਦੇ ਚ ਕੁਸੈ ਜਾਤਿ ਜਾਂ ਸਮੁਦਾਯ ਦੇ ਸਾਂਕ੍ਰਤਕ

ਜੀਵਨ ਗੀ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਰਖਨੇ ਦੀ ਕਾਮਤਾ ਏ। ਮਨੁਕਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਪੈਹਲੂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਤਾਂਨੋਂ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਚ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਹੀ ਏਹ ਲੋਕ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦਾ ਇਕ ਮੁਕਖ ਹਿੱਸਾ ਨ ਜੇਹੜੀ ਪੀੜੀ ਦਰ ਪੀੜੀ ਮੂੰਹ ਜਵਾਨੀ ਚਲਦਿਆਂ ਆਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨ। ਇਸੀ ਅਸ ਇਧਾਂ ਆਕਥੀ ਸਕਨੇਆਂ ਜੇ ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਓਹ ਟਕੋਹਦਾ ਅੰਗ ਨ ਜਿਂਦੇ ਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਤਬਕੇ ਤਾਂਦੇ ਰੀਤਿ ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਤਾਂਦਿਯੋਂ ਭਾਵਨਾਂਏ ਦੇ ਸੈਹਜ ਤ ਸਭਾਵਕ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਲੋਕ ਵਾਰਤਾ ਦੇ ਸਤੇ ਸਾਰੇਂ ਵਿਦਾਨੋਂ ਦਾ ਗਲਾਨਾ ਏ ਜੇ ਆਦ—ਕਦੀਸੀ ਮਾਹਨ੍ ਨੇ ਜਿਸਲੈ ਬੋਲਨਾ ਸਿਕਖੇਆ ਤੇ ਅਪਨੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਗੀ ਇਕ ਦੁਏ ਕਨ੍ਹੇ ਬੈਠਿਧੈ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਅਨੁਭਵੋਂ ਦਾ ਇਧਾਂ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਲੋਕ ਕਤਥ ਬਨੀ ਗੇਆ। ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇੱਨਾ ਪਰਾਨਾ ਏ ਜਿੱਨਾ ਪਰਾਨਾ ਮਾਹਨੂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ। ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਚ ਲੋਕ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਏ ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੈ ਦੇ ਤਥ ਓਹਦੀ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿਯੋਂ ਦੀ ਸਭਾਵਕਤਾ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਰਾਹੋਂ ਗੈ ਉਜਾਗਰ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਗਾਥਾ :—

ਲੋਕ ਗਾਥਾ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੋਏ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਂਦੇ ਨ। ਅੰਤਰ ਸਿਰਫ ਇੱਨਾ ਏ ਜੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਜੈਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਮੂੰਹ ਜਵਾਨੀ ਰਟੋਧੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਕਨ੍ਹੈ ਲੋਕ ਗਾਥਾ ਦਾ ਜ਼ਾਨ ਤੇ ਪਤਾ ਸਿਰਫ ਕਿਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਤਗਗਰ ਗੈ ਸੀਮਿਤ ਹੋਂਦਾ ਏਂ। ਏਹ ਕੁਸੈ ਖਾਸ ਮੌਕੇ ਸਰਬਨਧਤ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਤਾਂਨੋਂ ਖਾਸ ਮੌਕੇ ਪਰ ਗੈ ਏਹ ਗਾਈ ਜਦਿਆਂ ਨ। ਤਾਂਦੇ ਸੁਰ ਤੇ ਆਕਾਰ ਇਸ, ਚਾਲ੍ਹੀ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜੇ ਹਰ ਕੁਸੈ ਆਸਟੈ ਇਨੋਈ ਯਾਦ ਰਖਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨੈਈ ਹੋਂਦਾ। ਤਾਂਦੇ ਆਕਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੈ ਇਨੋਈ ਆਮ ਸਧਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚਿ ਕੋਲਾ ਬਕਖਰਾ ਕਰਦਾ ਏ।

ਮੁਹਾਵਰੇ :—

ਜੇਹੜਾ ਨਾਤਾ ਫੁਲਲ ਤੇ ਖੁਸ਼੍ਬੂ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤਾਂਏ ਨਾਤਾ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਜੀਵਨ ਧਾਰਾ ਦਾ ਏ। ਕੀਜੇ ਏਹ ਮਨੁਕਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਚਾ ਗੈ ਨਿਕਲਦੇ ਨ ਜਾਂ ਫਹੀ ਇਂਧਾ ਆਕਥੋ ਜੇ ਏਹ ਅਨੁਭਵੋਂ ਦਾ ਬਿਨਾ ਮਲਾਬਟ ਦਾ ਨਚੋਡ ਏ। 'ਮੁਹਾਵਰਾ' ਸ਼ਬਦ ਅਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚਾ ਆਏ ਦਾ ਏ ਜਿਸਦੀ ਰਚਨਾ "ਹੋਰ" ਸ਼ਬਦ ਥਮਾਂ ਹੋਈ ਦੀ ਏ ਜੇਹਦਾ ਅਰਥ ਏ ਬਾਤਚੀਤ ਜਾਂ ਸੁਆਲ ਜਵਾਬ। ਮਾਹਨ੍ ਦਾ ਐਸਾ ਕੋਈ ਕਮ ਨੈਈ ਜਿਸਦਾ ਜਿਕਰ ਮੁਹਾਵਰੇ ਚ ਨੈਈ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਏ। ਏਹ ਸਥਾਨੀ ਜਨ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰੀਤਿ ਰਿਵਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਮੁਹਾਵਰੋਂ ਦੀ ਸਭਨੇ ਥਮਾਂ ਬਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਏਹ ਏ ਜੇ ਇਂਦਾ ਅਰਥ ਸਿਦਦਾ ਨੈਈ ਲਭਦਾ ਬਲਕੇ ਕੋਈ ਗੂਢ ਅਰਥ ਛੁਪ੍ਹੇ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਜੇਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਕਿਤ ਰਾਹੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ ਸੁਦਰਤਾ ਤਾਂਦੇ ਰਹੇਈ ਉਚਚਾਰਣ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਉਗਢੜਦੀ ਏ ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਾਨ ਦੀ ਕਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਂਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਰਥ ਦਾ ਅਨਾਰਥ ਕਰੀ ਟਕਾਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁਦਰਤਾ ਤੇ ਬਧਾਂਦੇ ਗੈ ਨ ਓਹਦੇ ਕਨ੍ਹੈ

भाशा च प्रवाह बी आनदे न। एह वाक्य गी असरदार ते रोचक बनाने च मददगार साबत होंदे न ।

खुआन :-

खुआन कुसै बी लाके दे जन जीवन ते उंदिये रीतियें नीतियें दे पन्छान होंदे न। आम तौरे पर लोक जीवन दी उक्ति जा कथन लोकोक्ति खुआंदी ऐ जिसी डोगरी च उआख जां खुआन आक्खेआ जंदा ऐ खुआन शब्द संस्कृति दे “उपाख्यान” शब्द दा विकसित रूप ऐ। मनुक्खी जीवन दे दौरान कई नेहियां घटनां जां तजरबे होंदे न। जिनेंगी आम जनता च मान्यता मिलदी ते ओह घटनां जा तजरबे इस चाल्ली प्रचल्लत होंदे न जे लोकें गी जबानो जबानी रटोई जंदे न इयै खुआन जां उआख खोआंदे न। एह आम माहनू गी चंगे माडे दी सिक्ख मत बी दिंदे न। एह सधारण भाशा गी बी इस चाल्ली बनांदे सोआरदे न जे किश विद्वान भाशा गी शरीर ते मुहावरे खुआने गी उस शरीरा गी सजाने सुआरने आह्ले कपडे ते गैहने बी मनदे न। डा. धीरेंद्र वर्मा इनेंगी ग्रांइ लोकें दा नीति शास्त्र गलाए दा ऐ।

फलौहनियां जां बुझारतां :-

पराने समें च मनोरंजन दे साधनें च कमी होने दे कारण फलौहनियां जां बुझारता मनोरंजन दा इक लोकप्रिय साधन हा। एहदी उत्पत्ति पिच्छे बुद्धि परीक्षा दी प्रकृति बी स्हेई होंदी ऐ जेहदे कन्नै माहनू दा ज्ञान बदधा ऐ फलौनिये गी अंग्रेजी Riddles गलांदे न जेहदा अर्थ “पता लाना” जां “पुच्छो ते बुज्झो”। एह कवता सूक्ति ते जां श्लोक च होंदिया न ते कदें—कदें कथा दे रूप च बी होई सकदियां न। जियां विक्रम बेताल दियां कहानियां अकबर बीरबल दे किस्से जां राजा भोज दियां कहानियां, जेहदी हर कहानी च इक फलौनी ऐ। उंदी रचना च अंलकारें ते प्रतीकें दी करामात होंदी ऐ। उंदे च कदें—कदें सार्थक ते निरर्थक शब्दें दा तालमेल इस चाल्ली होए दा होंदा ऐ जे निरर्थक शब्दें शा बी अर्थ दी प्रतीति होंदी ऐ। आम तौरे पर फलौनियां ग्रांइ म्हौल च पलदियां ते उस्सरदियां न। जेहडियां बक्खरें विशे कन्नै सरबन्ध रखदियां न। जियां पुराणे सरबन्धी समाजी जीवन सरबन्धी जीव जंतू सरबन्धी प्रकृति सरबन्धी आदि।

लोक नाटक :- लोकमानस दी सैहज अभिव्यक्ति ते लोकें द्वारा रचित लोकनाटक खुआंदा ऐ। एहदे च लोक परंपरा ते नाट्य रुढ़ियें दा प्रदर्शन लोकमंच उपर होंदा ऐ। लोक नाटक दा स्रोत लोक कथानक ते उंदियां सामुहिक जरूरतां होंदिया न। डोगरी लोक नाटकें रामलीला दा टकोहदा थाहर ऐ मर्यादा पुरशोतम राम दे जीवन दी घटनाएं उपर अधारत रामलीला भारती संस्कृति दे आदर्शे गी लोकें

ਦੇ ਸਾਮਨੈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਏ। ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਰਾਸਲੀਲਾ ਚ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੃ਸ਼ਣ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲੀਲਾ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਜਂਦਾ ਏ। ਲੋਕ ਨਾਟਿਆ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਏ ਜਿਸੀ ਭਗਤਾਂ ਆਕਖੇਆ ਜਂਦਾ ਏ। ਇਸੀ ਪਥ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਜਾਂ ਏਹਦੇ ਚ ਅਮਿਨਿਅ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕ ਖਲਕੇ ਤਬਕੇ ਆਹਲੇ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਨ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕਨ੍ਹੈ ਸਰਬਨਧ ਰਖਦੇ ਨ। ਕੀਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾਟਕਾਂ ਗੀ ਉਚਚ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਤੱਤੀ ਮਹਤਾ ਨੇਈ ਹੈ ਦਿੰਦੇ।

2.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿੱਧੈ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਗੀ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਿਧਾਏਂ ਬਾਰੈ ਸਬੂਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਗ। ਇਸਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਪਥਿਚਮੀ ਵਿਦਾਨ ਵਿਲਿਯਮ ਜਾਨ ਨਾਮਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਾਨ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੇ ਅਨੰਤ ਜਿਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਗੀ ਰਖਿਆ ਗੇਆ ਤਥਾਦੇ ਬਾਰੈ ਬੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ ਨ। ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਿਧਾਏਂ ਵਿਧਾਏਂ ਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗ੍ਰਾਈ ਕਹਾਨਿਆਂ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਖੁਆਨ, ਬੁੜਾਰਤਾਂ ਵਿਖਵਾਸ ਤੇ ਚਿਕਿਤਸਾ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਗੀ ਲੈਤੇ ਦਾ ਏ। ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਬੰਡ ਸੌਕਖੀ ਤੇ ਨੇਈ ਏ ਕਿ ਜੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਸਦਿਧਿਆਂ ਥਮਾਂ ਚਲਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਆਵਾ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਨੋਵਭੂਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਏ। ਪਰ ਫ਼ਹੀ ਬੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਿਧਾਏਂ ਵਿਧਾਏਂ ਦੀ ਬੰਡ ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਗੀ ਪਢਿੱਧੈ ਸਰੋਖਣ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਣ।

2.5 ਕਠਿਨ-ਸ਼ਬਦ : (1) ਮੁਹਾਵਰੇ (2) ਖੁਆਨ (3) ਵਾਵਸਾਚਿਕ (4) ਸਭਿਆਤਾ (5) ਅਦੂਟ (6) ਰੀਤਿ-ਰਵਾਜ (7) ਪੀਂਧੀ (8) ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ (9) ਨਾਤਾ (10) ਗੈਹਨੇ (11) ਰੁਢਿਆਂ (12) ਮਰਾਂਦਾ (13) ਤੁਚਵਰਗ

2.6 ਅਭਿਆਸ ਆਰਤੈ ਸੋਆਲ :

- (1) ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਬਾਰੈ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।

- (2) ਲੋਕ-ਕਤਥਿਆਂ ਦੀ ਪਰਿਮਾਣਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਲੋਕ-ਕਤਥਿਆਂ ਦਿਧਾਏਂ ਬਕਥ-ਬਕਥ ਕਿਰਮਾਂ ਬਾਰੈ ਲਿਖੋ।

-
-
-
- (3) ਮੁਹਾਰੇ ਤੇ ਖੁਆਨੇ ਦਾ ਅਰ੍ਥ ਦਸਦੇ ਹੋਈ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਕੋਈ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਮੁਹਾਰੇ ਤੇ ਖੁਆਨੇ ਬਾਰੈ ਦਸ਼ਾਂ।
-
-
-
-

2.7 ਸਹਾਯਕ-ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

ਫੁੱਝਗਰ ਦਾ ਸਾਂਕੁਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਧਾਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ

लोकगीत

- 3.0 रूपरेखा
- 3.1 उद्देश्य
- 3.2 पाठ-परिचे
- 3.4 पाठ-प्रक्रिया
- 3.4 सारांश
- 3.5 कठिन शब्द
- 3.6 अभ्यास आस्तै सोआल
- 3.7 सहायक पुस्तकां

3.1 उद्देश्य : इस पाठ गी पढ़िये विद्यार्थियें गी लोक गीतें दियें परिभाशा लोकगीतें दियां विशेषतां, इतिहास आदि बारें जानकारी हासल होई सकज। कन्नौ गै विद्यार्थी बक्ख-बक्ख विद्वानें दियें परिभाशाएं बारै सरोखड़ जानकारी हासल करी सकड़न।

3.2 पाठ-परिचे : इस पाठ गी पढ़िये विद्यार्थियें गी लोकगीतें बारै सबूरी जानकारी हासल होई सकज। कन्नौ गै लोक गीतें दे इतिहास बारै बी सरोखड़ जानकारी मिली सकज।

3.3 पाठ-प्रक्रिया : लोकगीत

- (1) परिभाशा
- (2) लोकगीतें दियां विशेषतां
- (3) इतिहास

ਪਰਿਮਾਸਾ :— ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਮਨੈ ਚਾ ਨਿਕਲੀ ਦੀ ਓਹ ਆਪਮੁਹਾਰੀ ਸਾਂਗੀਤ ਸਿੰਘ ਲੈਹਰ ਜੇਹਦੇ ਚ ਭਾਵੇ ਦੀ ਅਭਿਵਧਕਿਤ ਬੋਲਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਗਾਇਧੈ ਹੋਂਦੀ ਐ ਤਾਏ ਲੋਕਗੀਤ ਖੁਆਂਦੇ ਨ। ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਨੈ ਦੀ ਓਹ ਉਪਯੋਗ ਐ ਜੇਹਦੇ ਆਸਤੈ ਕੋਈ ਨਿਜਮ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਲੋਕਗੀਤ ਤਾਂ ਜੱਗਲੀ ਫੁਲਲੇ ਆਂਗਰ ਨ ਜੇਹਡੇ ਬਾਗੈਰ ਕੁਸੈ ਕੋਸ਼ਾਸ਼ ਦੇ ਕੁਤੈ ਬੀ ਖਿੜੀ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਇਹ ਰਸ ਛੰਦ ਅਲਕਾਰ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਯ ਨਿਜਮਾਂ ਕੋਲਾ ਸੁਕਤ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਇੰਦਾ ਸੁਣ੍ਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਾਡੁਏਂ ਆਂਗਰ ਕੁਸਾ ਬੀ ਥਾਹਰਾ ਦਾ ਅਪਨੇ ਆਪ ਆਪਮੁਹਾਰਾ ਫੁਟਟੀ ਪੌਂਦਾ ਐ। ਲੋਕਗੀਤ ਜਨਮਾਨਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦਿਧਾਂ ਸੈਹਜ ਸਰਲ ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਅਭਿਵਧਕਿਤਿਆ ਨ। ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਹਰ ਐ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ, ਵਿਕਾਰ ਅਂਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਸਾਂਗਤਿਆਂ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਲ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਤੇ ਜੰਦੇ ਜਾਗਦੇ ਚਿਤ੍ਰ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਮਨੁਕਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਰ ਪੈਹਲੂ ਤੇ ਤਾਂਦੇ ਸੰਸਕਾਰੇ ਕਨ੍ਹੈ ਜੁਡੇ ਦੇ ਹਰ ਅਵਸਰ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਚਤੁਰੋਧੇ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਐ।

ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਬਾਰੈ ਕਿਥ ਪ੍ਰਸਿੰਢ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ

1. ਦੇਵੇਨ੍ਦਰ ਸਵਾਰਥੀ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਲੋਕਗੀਤ ਮਨੈ ਦੀ ਜਮੀਨ ਚ ਤਗਦੇ ਨ। ਸੁਖ ਦੇ ਗੀਤ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਜੋਰ ਕਨ੍ਹੈ ਜਮਦੇ ਨ ਤੇ ਦੁਖ ਦੇ ਗੀਤ ਤਬਲਦੇ ਖੂਨ ਕਨ੍ਹੈ ਪਲਦੇ ਨ।
2. ਵਾਸੂਦੇਵ ਸ਼ਾਰਣ ਅਗ੍ਰਵਾਲ :— ‘ਲੋਕਸਾਂਗੀਤ ਕੁਸੈ ਸਾਂਕੂਤਿ ਦਿਧਾਂ ਸੂਹ ਬੋਲਦਿਧਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨ’।
3. ਤੇਜ ਨਾਰਾਯਣ ਲਾਲ ਹੁਂਦੇ ‘ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕਗੀਤ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨ’।
4. ਪ੍ਰੋ ਨੀਲਾਮ਼ਬਰ ਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰ ਗਲਾਂਦੇ ਨ ‘ਲੋਕ ਗੀਤ ਭਾਵਨਾਏਂ ਤੇ ਤਦਗਾਰੋਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਨ ਜਿਂਦੇ ਚ ਡੁਗਗਰ ਵਾਸਿਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਤੁਰੋਧੇ ਦਾ ਐ।
5. ਬਾਬੂ ਗੁਲਾਬ ਰਾਯ ਹੁਂਦੇ ਮਤਾਬਕ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਓਹਦੇ ਰਚੇਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਤੇ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਂਦਾ ਐ। ਇਹਦੇ ਰਚੇਤਾ ਅਪਨਾ ਨਾਂ ਜਾਹਰ ਨੇਈ ਕਰਦੇ। ਇੰਦੇ ਚ ਨਿਜੀਪਨ ਤੇ ਹੋਂਦਾ ਗੈ ਪਰ ਓਹਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਸਧਾਰਣਾਪਨ ਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਤਤਥ ਮਤੇ ਹੋਂਦੇ ਨ।
6. ਰਾਮ ਨਰੇਸ਼ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ ਹੁਂਦੇ ਸੂਜਬ ‘ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਤਦਗਾਰ ਨ। ਇਹ ਮਾਹਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਚ ਬਸਿਆਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦਾ ਗੁਣਗਾਨ ਕਰਦੇ ਨ’।

7. ਸੂਰ੍ਯ ਕਿਰਣ ਪਾਰਿਕ 'ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਗੀ ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੈ ਦੀ ਅਭਿਵਧਿਤ ਮਨਦੇ ਹੋਈ ਲਿਖਦੇ ਨ – ਆਦਕਦੀਮੀ ਮਨੁਕਖੀ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਜ਼ਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਲੋਕਗੀਤ ਏ।
8. ਡਾ. ਸਤਯੇਨਦ੍ਰ ਦੇ ਮਤਾਬਕ 'ਓਹ ਗੀਤ ਜੇਹਦੇ ਚ ਲੋਕਮਾਨਸ ਦੇ ਅਭਿਵਧਿਤ ਹੋਏ ਲੋਕਗੀਤ ਏ'।
9. ਡਾ. ਗੋਵਿੰਦ ਚਾਤਕ ਦੇ ਸੁਤਾਬਿਕ 'ਲੋਕਗੀਤ ਲੋਕਜੀਵਨ ਚਾ ਉਗਦੇ ਨ। ਏਹ ਬਨਾਯੇ ਨੇਈ ਜਾਂਦੇ ਸੌਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਂਗਰ ਬਰਦੇ ਨ। ਏਹਦਾ ਪਤਾ ਗੈ ਨੇਈ ਚਲਦਾ ਜੇ ਇਨ੍ਹੋਂਈ ਕੁਨ੍ਹੈ ਤੇ ਕਦੂੰ ਬਨਾਯਾ। ਏਹ ਕਦੋਂ ਬੀ ਪਰਾਧੇ ਨੇਈ ਲਗਦੇ ਕੀਂਦੇ ਇੰਦੇ ਚ ਅਸੋਂਗੀ ਅਪਨੀ ਅਨੁਭੂਤਿਯਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਧਿਤ ਲਭਦੀ ਏ'।

ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਦਿਯਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ :–

ਮਨੁਕਖ ਨੈ ਅਪਨਾ ਮਨ ਪਰਚਾਨੇ ਆਸਟੈ ਹਰ ਮੌਕੇ ਮਤਾਬਕ ਗੀਤ ਘੜੇ ਤੇ ਤੱਦੇ ਰਾਹੋਂ ਅਪਨਿਆਂ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਮਨਾਇਆਂ ਤੇ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਦੁਕਖ ਦਰਦ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ। ਅਪਨੀ ਇਨ੍ਹੋਂ ਚੇਚਗਿਧੇ ਕਾਰਣ ਗੈ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਹਰ ਪੀਢੀ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੀਤਾ। ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਦਿਯਾਂ ਕਿਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਚਾਲ੍ਹੀ ਨ।

ਮੌਖਿਕ ਪਰਾਂਪਰਾ :–

ਲੋਕਗੀਤ ਪਤਾ ਨੇਈ ਕਦੂੰ ਇਕ ਪੀਢੀ ਦੂੰਝੀ ਪੀਢੀ ਗੀ ਸੌਂਪਦੀ ਆਵਾ ਦੀ ਏ। ਜਨ ਸਥਾਰਣ ਜਨਤਾ ਦੇ ਮੂਹਾਂ ਰਾਹੋਂ ਬਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਏ ਮੌਖਿਕ ਪਰਾਂਪਰਾ ਚ ਗੈ ਜੀਵਿਤ ਰੱਹਦੇ ਨ।

ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਲੈਡ :–

ਲੈਡ ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਇਕ ਜਰੂਰੀ ਅੰਗ ਏ। ਸ਼ਬਦ ਇਨ੍ਹੋਂ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਲੈ ਸੁਰ ਤਾਲ ਭਾਵ ਆਤਮਾ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਕੇਈ ਲੋਕਗੀਤ ਸਥਾਰਣ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਕੇਈ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਯ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਰਾਗ ਰਾਗਨਿਧੀਆਂ ਚ ਬੀ ਬਜ਼ੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਆਖਨੇ ਦਾ ਅਰਥ ਏਹ ਏ ਜਿਸਲੈ ਕੋਈ ਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕਸ਼ਟੀ ਪਰ ਖਰਾ ਉਤਰਦਾ ਏ ਉਸਲੈ ਗੈ ਓਹ ਲੋਕਗੀਤ ਦੀ ਸੰਜ਼ਾ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਏ।

ਸਰਲ ਤੇ ਨਰੋਏ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਭਿਵਧਿਤ :– ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਫਲ ਅਭਿਵਧਿਤ ਏ। ਲੋਕਜੀਵਨ ਚ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਸ਼ਾਮਲ ਏ ਜੇਹਦੇ ਤੈਹਤ ਪ੍ਰਯਾ ਬਰਤ ਸਗਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਤੀਜ ਧਿਆਰ, ਪਰਵ ਆਦਿ ਆਂਹਦੇ ਨ। ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਤੱਨੇ ਸਾਰਿਧੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਨ੍ਹੈ ਸਰਬਨਾਏਂ ਗੀ ਬੜੇ ਨਰੋਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਕਨੈ ਅਭਿਵਕਤ ਕੀਤਾ। ਦਰਅਸਲ ਲੋਕਗੀਤ ਬਸੁਦੇਵ ਕੁਟੁਮੰਬਕਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਨੈ ਓਤ ਪ੍ਰੋਤ ਨ।

ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ :— ਕੁਸੈ ਬੀ ਸਮਾਜ ਚ ਰੈਹਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਰੀਤਿ ਰਿਵਾਜ ਤਾਂਦਿਆਂ ਆਸਥਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੰਸਕਾਰ ਆਦਿ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਸਿਰਫ ਸਮਾਜਿਕ ਗੁਣੋਂ ਜਾਂ ਸੰਸਕਾਰੋਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਗੈ ਬਲਕੇ ਸਮਾਜ ਚ ਪਲਾ ਦਿਯਾਂ ਕੁਰੀਤਿਆਂ ਤੇ ਦੋ਷ਾਂ ਦਾ ਬੀ ਜਿਕ੍ਰ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਏਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਬੀ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਇਤਹਾਸਿਕ

ਪੌਰਾਣਿਕ ਤੇ ਚਰਿਤ੍ਰੇ ਦਾ ਜਿਕ੍ਰ :— ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਪੌਰਾਣਿਕ ਤੇ ਇਤਹਾਸਿਕ ਚਰਿਤ੍ਰੋਂ ਗੀ ਲੇਡੀਯੈ ਰਚੇ ਗੇਦੇ ਨ ਜਿਧਾਂ ਬਾਹ ਦੇ ਗੀਤੋਂ ਚ ਮਹਾਰਾਜੈ ਗੀ ਰਾਮ ਤੇ ਲਾਡੀ ਗੀ ਸੀਤਾ ਦੀ ਸੱਜ਼ਾ ਦੇਨਾ ਜਾਂ ਫਹੀ ਕੁਸੈ ਦੇ ਘਰ ਪੁਤਰ ਜਮਨੇ ਪਰ ਉਸੀ ਕ੃ਸ਼ਣ ਤੇ ਬਬੈ ਗੀ ਨਂਦ ਬਾਬਾ ਆਕਿਖਾਈ ਬਧਾਈ ਦੇਨਾ। ਸਸ਼ੁ ਗੀ ਕਥਾਲਿਆ ਤੇ ਸੌਹੜੇ ਗੀ ਦਸ਼ਅਥ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਡੀਧੈ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਗੀ ਸੋਆਰੇ ਦਾ ਏ।

ਅੜਾਤ ਰਚਨਾਕਾਰ

ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰਚੇਤਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਉਸੀ ਕੁਸੈ ਵਿਕਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੇਈ ਆਕਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ। ਇੰਦਾ ਰਚੇਤਾ ਗੁਮਨਾਮ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇੰਦੀ ਰਚਨਾ ਚ ਕਦੋਂ ਏਹ ਬੀ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਕੋਈ ਇੰਦਾ ਮੁੰਡ ਪਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਆ ਦੂੰਝ ਕਡੀ ਜੋੜਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਏਹ ਸਾਰੋਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵਰਾਸਤ ਮਨੇ ਜਾਂਦੇ ਨ।

ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕਤਾ : ਕੋਈ ਬਾਰੀ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਆਮ ਲੋਕੋਂ ਆਸਟੈ ਕੋਈ ਸਿਕਖ ਮਤ ਦਿਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜੇ ਕੇਵ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕੇਵ ਨੇਈ ਕਰਨਾ।

ਸੈਹਜਤਾ :— ਸੈਹਜਤਾ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਦੀ ਸਭਨੋਂ ਥਮਾਂ ਬਡਡੀ ਸ਼ੈਲੀ ਏ ਇੰਦੇ ਚ ਕੁਤੈ ਬੀ ਬਨਾਵਟੀਪਨ ਨੇਈ ਲਭਦਾ। ਏਹ ਲੋਕਗੀਤ ਸਾਮੂਹਿਕ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਇੰਦੀ ਅਭਿਵਕਿਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸੈਹਜ ਰਖਾਵ ਤੇ ਸਰਲਤਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਨਾਂ ਜੋੜਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵੁਤਿ :— ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਂਦੋਂ ਨ। ਤਾਂਨੋਂ ਗੀਤੋਂ ਉਸ ਬੇਲਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤਾਂਨੋਂ ਸਭਨੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜਿਸਗੀ ਆਮ ਆਦਮੀ ਜਾਨਦਾ ਏ। ਉਸ ਕਰੀ ਓਹ ਸਾਰੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਾਂਦੇ ਚ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੈ ਸਮਾਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨ।

प्रकृति चित्रण :— लोक गीतें च प्रकृति चित्रण बड़े स्वभावक ढंगै कन्नै होए दा ऐ। कुदरती वातावरण च पले मठोए उे मनुक्खै द्वारा रचे दे इ'नें गीते च प्रकृति चित्रण बड़ा मुमकन लगदा ऐ।

स्वछन्दता :— लोकगीत साहित्यक गीतें आंगर घड़े त्राशे नेई गे। इ'दा सुन्न प्राकृतिक नाडुएं आंगु कुसै बी थाहरा दा अपने आप आपमुहारा फुट्टी पौंदा ऐ। एह छंदे ते भावें दी सौगलें थमां मुक्त होंदे न। इ'दा अधार मात्रा नेई गीत प्रवाह ऐ।

3.4 सारांश : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी लोकगीतें दियें परिभाशाएं दे लावा लोक-गीतें दे इतिहास बारै सरोखड़ जानकारी मिली सकग। कन्नै गै लोक-गीतें बारै एह बी जानकारी मिली सकग जे आखर एह लोक गीत कु'न कडे ते कीइ कडे गे। लोक गीत घड़ने दे कारण केहू रेह होड़न। लोकगीतें गी मनुक्खै अपना मन परचाने आस्तै हर मौके मताबक गीत घड़े दे न ते उंदे राहें अपनियां खुशियां मनाइयां ते अपने दुख-दर्द सांझे कीते। इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी लोक-गीतें बारै सरोखड़ जानकारी हासल होई सकग।

3.5 कठिन शब्द : (1) निजम (2) संघर्षशील (3) चित्रण (4) चित्र (5) घड़े (6) नरोए (7) सगन (8) पौराणिक (9) एतिहासिक (10) बरासत (11) सैहजता

3.6 अभ्यास आस्तै सोआल :

- (1) लोकगीतें दियां परिभाशा दस्सो।

- (2) लोकगीतें दियें विशेषताएं पर लेख लिखो।

(3) ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਓ।

3.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ : ਝੁੱਗਰ ਦਾ ਸਾਂਖ੍ਯਕਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਧਾਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ
ਜਿਤੇਨਦਰ ਤਥਾ ਮਪੁਰੀ (ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ) ਝੁੱਗਰ ਦੀ ਲੋਕਵਾਰਤਾ-(ਪ੍ਰੋ. ਲਲਿਤ
ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਮੁਕਖ ਸਮਧਾਦਕ)

ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ

- 4.0 ਰੂਪਾਚਾ
- 4.1 ਤਦੇਸ਼
- 4.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ
- 4.4 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ
- 4.4 ਸਾਰਾਂਸ਼
- 4.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ
- 4.6 ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਆਖਤੈ ਸੋਆਲ
- 4.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ

4.1 ਤਦੇਸ਼ : ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਜੀ ਲੋਕਗੀਤਿਆਂ ਦੇ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ। ਕਨੈ ਜੈ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਜੀ ਲੋਕਗੀਤਿਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਵਿਰਤਾਰ ਚ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਣ।

4.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਜੀ ਲੋਕਗੀਤਿਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਣ।

4.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ : ਲੋਕਗੀਤਿਆਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ

- (1) ਸੰਸਕਾਰ ਗੀਤ
- (2) ਮੌਸਮ ਸਰਬਂਧੀ ਗੀਤ
- (3) ਪਰਵ-ਧਾਰ ਸਰਬਂਧੀ ਗੀਤ
- (4) ਸ਼੍ਰਮ ਗੀਤ
- (5) ਭਗਤੀ ਗੀਤ
- (6) ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਗੀਤ

(7) ਖੇਡ ਗੀਤ

ਲੋਕਗੀਤਿਂ ਦੇ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਚ ਵਿਦਾਨ ਬਕਖ ਬਕਖ ਰਾਤ ਰਖਦੇ ਨ । ਇਸਦਾ ਸੁਕਖ ਕਾਰਣ ਏਹ ਐ ਸਾਰੇ ਇੰਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਬਕਖਰਾ ਬਕਖਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰਖਦੇ ਨ । ਕਿਥ ਵਿਦਾਨ ਲੋਕਗੀਤਿਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਬੋਲੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਕਰਨਾ ਚਾਂਹਦੇ ਨ ਕਿਸ ਰਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਤੇ ਕਿਸ ਵਿਦਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਤੇ ਜਨਪਦ ਗੀ ਅਪਨੇ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਮਨਦੇ ਨ ।

ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗੀਤਿਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਚ ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਬਸਨੀਕੇਂ ਦੀ ਰੈਹਤ ਬੈਹਤ ਗੀ ਧਿਆਨ ਚ ਰਖਨਾ ਐ ਇਸ ਚੀਜ ਗੀ ਧਿਆਨ ਚ ਰਕਿਖਿਯੈ ਪ੍ਰੋ. ਨੀਲਾਮ੍ਬਰ ਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਮਨੋਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਐ ।

ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗੀਤਿਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ

- 1 ਸੰਸਕਾਰ ਗੀਤ
- 2 ਮੌਸਮ ਸਰਬਨਧੀ ਗੀਤ
- 3 ਪਰਵ ਧਿਆਰ ਸਰਬਨਧੀ ਗੀਤ
- 4 ਸ਼੍ਰਮ ਗੀਤ
- 5 ਭਗਤੀ ਗੀਤ
- 6 ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਗੀਤ
- 7 ਖੇਡ ਗੀਤ

1. **ਸੰਸਕਾਰ ਗੀਤ** :— ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਜਨਮ ਥਮਾਂ ਲੇਝਿੈ ਮ੃ਤ੍ਯੁ ਤਗਗਰ ਸੋਲਾ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਂਦੇ ਨ । ਢੁਗਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਚ ਏਹ ਸੰਸਕਾਰ ਰੀਤਾ ਜਾ ਠੋਆ, ਪੱਜਾਬ, ਮੂਨਨ ਸੂਤਰਾ ਜਨੇਆਊ ਬਾਹ ਤੇ ਮੌਤ ਨਾ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰੋਂ ਕਨੈ ਜਾਨੇ ਜਾਂਦੇ ਨ । ਮੂਲਤ: ਇਨ੍ਹੋਂ ਸੰਸਕਾਰੇ ਗੀ ਤ੍ਰਾਂਝਾਂ ਵਰਗ ਚ ਬਂਡੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਐ ਜਨਮ ਬਾਹ ਤੇ ਮੌਤ । ਇਸ ਕਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਕਾਰ ਆਹਲੇ ਲੋਕਗੀਤਿਂ ਦੀ ਬੰਡ ਬੀ ਤ੍ਰਾਂਝਾਂ ਹਿੱਸੇ ਚ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਐ ।

- 1 ਜਨਮ ਸਰਬਨਧੀ ਗੀਤ
- 2 ਬਾਹ ਸਰਬਨਧੀ ਗੀਤ
- 3 ਮ੃ਤ੍ਯੁ ਸਰਬਨਧੀ ਗੀਤ

1. **ਜਨਮ ਸਰਬਨਧੀ ਸੰਸਕਾਰ ਗੀਤ**

ਕ) **ਰੀਤਾਂ** :— ਗਰੰਦਾਨ ਦੇ ਅਠਮੋਂ ਮੌਹੀਨੈ ਰੀਤਾਂ ਮਨਾਇਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨ । ਏਹਦੇ ਚ ਗਰਮਵਤੀ ਸਤੀ ਦਾ ਹਾਰ ਸ਼ਾਂਗਾਰ ਕਰਿਯੈ ਤੇ ਕੁਲ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਐ । ਰੀਤਾਂ ਕਰਦੇ ਮੌਕੇ ਬਧਾਵੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨ ।

ਕੁਸਦੇ ਬੇਹੜੇ ਜਾਨਾ ਬਧਾਵੇਆ ਰੌਗਲੇਆ
ਬਾਬਲ ਬੇਹੜੇ ਜਾਨਾ ਬੰਧਾਵੇਆ ਰੌਂਗਲੇਆ ।

- ਖ) **ਬਿਹਾਇਆ** :— ਪੁਤਰੈ ਦੇ ਜਮਨੇ ਪਰ ਗਾਏ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਗੀਤੇ ਗੀ ਬਿਹਾਇਆਂ ਗਲਾਂਦੇ ਨ ।

ਉਦਾਹਰਣ :— ਬਾਲਾ ਜਰਮੇਆ ਨਾਜੋ ਜੇ ਕਿਥ ਮੰਗਨਾ ਸੈ ਮੰਗ
ਅਸੋਂ ਕੇਹ ਮੰਗਨਾ ਕੈਂਤਾ ਲੇਈ ਦੇ ਚਿੜਿਯੋਂ ਦਾ ਢੁੱਢ ।

- ਗ) **ਲੋਰੀ** :— ਮਾਸੋਂ ਜਾਂ ਦਾਦਿਯੋਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਅਪਨੇ ਨਿਆਨੇ ਗੀ ਸੁਆਲਨੇ ਆਸਤੈ ਗਾਏ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਗੀਤੋਂ ਗੀ ਲੋਰਿਆਂ ਆਖਦੇ ਨ ।

ਉਦਾਹਰਣ :— ਝੂਟੇ ਝਾਟਾਰੇ, ਮਾਸੋਂ ਗਿਲਲ ਘਾਰੇ
ਮਾਮਾ ਪੀਧ ਬਟਾਈ ਜਾ, ਤਚੇ ਟਾਲਲੇ ਪਾਈ ਜਾ
ਤਚੇ ਟਾਲਲੇ ਪਾਇਥੈ ਬਡ਼ਾ ਝੂਟਾ ਦੇਈ ਜਾ ।

- ਘ) **ਬਧਾਈ** :— ਏਹ ਗੀਤ ਪੁਤਰ ਜਨਮ, ਸੂਤਰਾ, ਮੁਨਨ, ਜਨੇਊ, ਸਾਂਤ, ਸੇਹਰਾ ਬਗੈਰਾ
ਸਭਨੋਂ ਮੰਗਲ ਕਾਰਜੋਂ ਪਰ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਧਾਇਆਂ ਚ ਪੁਤਰ ਜਮਨੋਂ ਪਰ
ਨਨਾਨੋਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਫਰਮੈਸ਼ ਦਾ ਬੀ ਜਿਕਰ ਹੋਂਦਾ ਏ ।

ਉਦਾਹਰਣ :— ਫਲਲੇ ਆਈ ਏ ਛਾਰ ਬਧਾਈ ਹੋਵੈ
ਜੇ ਤੇਰੇ ਘਰ ਭਾਬੋ ਗੀਗਾ ਜੇ ਜਾਧਾ,
ਅਡਿਧੇ ਲੈਨੀ ਮੈਂ ਫੁਲਲ ਸਰੇਧਾਂ ਨਨਦੇ ।
ਤੇਰੇ ਪੈਰੋਂ ਪਿਚ਼ੇ, ਨਨਦੇ ਤੇਰੇ ਭਾਗੇ
ਹਰਿ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕਦਰ ਬਨਾਈ
ਕੇਹ ਲੈਗੀ ਤੂ ਅਜ਼ਜ ਬਧਾਈ ।

2. ਬਧਾਹ ਸਰਬਨਧੀ ਸੰਸਕਾਰ ਗੀਤ

ਘੋੜੀ, ਸੁਹਾਗ, ਸਿਠਨਿਆਂ, ਜਾਗਰਨਾ, ਛਾਂਦ ਸੇਹਰਾ ਆਦਿ ਲੋਕਗੀਤ ਸਾਂਤ, ਸੇਹਰਾ, ਪੋੜੀ
ਪਾਨੀ, ਪਜੇਕੀ, ਲਾਡੀ ਨਂਦਰੇਨਾ ਆਦਿ ਸੌਕੇ ਪਰ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨ ।

- ਕ) **ਘੋੜੀ** :— ਜਾਗਤੈ ਦੇ ਬਧਾਹ ਤੱਥਰ ਗਾਏ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਗੀਤ ਗੀ ਘੋੜਿਆਂ ਗਲਾਂਦੇ
ਨ ।

ਉਦਾਹਰਣ :— ਮੇਰਾ ਬੀਰਾ, ਸੁਨ੍ਹੇ ਦਾ ਬੀਰਾ ਰੌਂਹਦਾ ਕਸ਼ਮੀਰਾ
ਬੇਹੜੇ ਬਜ਼ਜਨ ਬਾਜੇ, ਜਾਨ੍ਹੀ ਸੋਭਨ ਰਾਜੇ
ਬੀਰੇ ਦੀ ਜਾਨ੍ਹੀ ਚਲੀ ਏ ।

ख) सुहाग :— एह गीत कुड़ियें दे ब्याहें पर गायें जंदे न ।

उटद् नी सीता सुतडिये,
राम बरने गी आए
मैं बाबल कोला शरमाईयां ।

ग) सिठनियां :— एह गीत कन्या पक्खै दियां जनानियां जान्नी औने पर गांदियां न । इंदे च जनेहारें गी मिट्रियां मिट्रियां गालियां दिती जंदियां न ।

स्हाडे बासमती दे चौल बंड इक बी नेझ्यों,
जान्नी बुड़डे दी आई जुआन इक बी नेझ्यों ।
स्हाडे बासमती दे चौल बंड इक बी नेझ्यों,
जान्नी कालें दी आई गोरा इक बी नेझ्यों ।

3. मुत्यु सरबन्धी गीत :— एह गीत कुसै व्यक्ति दे मरी जाने पर रोंदियां पिटदियां जां पल्ला पांदियां जनानियां गांदियां न । पराने जमाने च नड़ोए गेदे लोक पेड़ा कन्नै चलदे होई यम सूक्त गांदे हे ।

मौत संस्कार गीतें च मुक्ख द'ऊं चाल्ली दियां किस्मां आंदिया न ओह इ'यां न लुहानी ते पल्ला ।

क) लुहानी :— इसी लुहान बी आखदे न । कुसै दे मरने पर मरासनां लुहानियां गांदियां हियां ते जनानियां पटे बन्नियै पिटदिया हियां । अज्जकल एह रवाज खत्म होआ करदे न हुन ते कुतै ग्राएं च गै लुहानियां पढ़ियां जंदियां न ।

उदाहरण :— चंदन रुक्ख बड़ाएओ जी
लम्मी पेड़ बनाएओ जी ।

पल्ला :— कुसै दी मौत होई जाने पर जनानियां जोरें जोरें पिछ्ने दे बाद बेही जंदियां न ते फही इक दुई कन्नै सिर जोड़ियै ते लम्मा पल्ला मुँहै पर सुटिटयै दर्द भरोचे लम्मे सुरें च बैन पांदिया न । उंदे इस रोन—बान गी पल्ला गीत गलाया जंदा ऐ ।

उदाहरण :— कुथै गेआ मालका हाय
कुसी सौंपी गेआ मालका हाय ।

रुत्तें बहारे सरबंधी :— प्रकृति दा मुक्ख अंग रुत्ता बहारां न । रितू शास्त्र दे मताबक कुल छे रुत्तां मनाइयां जंदियां न । पर डुग्गर लाके च कुल चार रुत्तां प्रधान न । ओह न सोहा बरसात स्याल ते बसैन्त । बदलोंदे मौसम दा प्रभाव दे कारण रोजमरा जिंदगी उपर बी पौंदा ऐ । इस तबदीली दा जिकर उ'नें लोक गीतें च होंदा ऐ जिंदे च रुत्तें बहारे दा वर्णन होंदा ऐ ।

सोहा :— गर्मी दी रुत दा रम्भ बसाख महीने थमां मन्नेआ जंदा ऐ । कनकां पक्की जंदियां न ते बसाख म्हीने दी सगरांद गी एह भांगडे पाई पाइयै मनाई जंदी ऐ ।

उदाहरण :— चढ़दे बसाख आई बसाखी
लोकें भांगडे मारे होए ।

चढ़ेआ म्हीना बसाख ओ
रन—मन कनकां पकिकयां ओ ।

गर्मी कन्नै भखे दे दिनें च नींदर किश मती गै प्यारी लगदी ऐ । इस्सै नींदरा दा मुल्ल इक विरहन बड़ा मैहंगा पौंदा ऐ । उसी सुती दी दिकिखयै घरा आहला रुस्सियै नौकरी टुरी जंदा ऐ । अपनी नींदरै गी निंददे होई ओह सोहे दी रुत गी इस चाल्ली लाहमा दिंदी ऐ
जली जायां सोहे दिये नींदरे
जिस दित्ते सज्जन रुसाई
जे मे होंदी जागदी लोको
अऊं लैहंदी गले कन्नै लाई ।

जेठ ते हाड़ दियां धुप्पा बडियां डाडियां हुदियां न जेहदा वर्णन असेंगी इस लोकगीत च मिलदा ऐ ।

हाड़ ते जेठे दियां धुप्पां डाडियां
मेरे ते कोल ओ जंदे कलमाई ।
ते करदे लोक पानी ओ पानी ।

सोहे दी छ्हारां कंडी लाके च मतियां औक्खां आंदिया न ते दिन कट्टने मते कठन होई जंदे न । पानी आस्तै दूरै—दूरै तगर जाना पौंदा ऐ पर फही बी गजारा मुश्कलें होंदा ऐ ।

जली बो जा कण्डियां दा बस्सना

ਭਰ ਦਪੈਹਰਿਆ ਪਾਨਿਯੈ ਗੀ ਨਸ਼ਨਾ ।
 ਕਪਣੀ ਬੋ ਕਪਣੀ ਦੇਸ ਪਾਨੀ ਸੁਕਕੇ
 ਚੁਕਕ ਗੇਈ ਗੈਰੀ ਵੈ ਧਡਾ ਚੁਕਕੈ ।

ਸੋਹੈ ਦੀ ਰੁਤੈ ਚ ਦੇ ਅਮ੍ਬੇ ਗੀ ਚੂਪਨੇ ਦਾ ਅਪਨਾ ਗੈ ਮਜਾ ਏ । ਭਰੀ ਦੀ ਦਪੈਹਰ ਅਮ੍ਬੇ
 ਕਨੈ ਸੁਆਦਲੀ ਤੇ ਮਜੇਦਾਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ।

ਛਾੜ ਸ਼ੀਨੋਂ ਅਮ੍ਬ ਪਕਕੇ ਹੋਏ ਸੂਹੇ ਗੁਟਟ
 ਦੇ ਅਮ੍ਬੇ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਤੇ ਲੈ ਦਾਨੇ ਦੀ ਬੁਕਕ ।
 ਸੋਹੇ ਦੀ ਗਰ੍ਮੀ ਗੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਬਤ ਕਨੈ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਕੋਈ ਪਕਖੀ ਕਨੈ
 ਪਕਖੀ ਝੁਲਲੈ ਤੇ ਆਵੈ ਠੰਡੀ ਛਾ ਮੌਸਮ ਗਰ੍ਮੀ ਦਾ
 ਮੇਰੇ ਮਾਹਿਧੇ ਦਾ ਤਲਖ ਸ਼ਾਹ ਮੌਸਮ ਗਰ੍ਮੀ ਦਾ
 ਸੋਹੇ ਦਿਤਾ ਰੁਤਾਂ ਸ਼ਰਬਤਾਂ ਠੰਡੇ ਬਨਾਨੀ ਆਂ ।

ਬਰਸਾਂਤ :— ਛਾੜ ਸ਼ੀਨੋਂ ਦੀ ਜਲਦੀ ਬਲਦੀ ਗਰ੍ਮੀ ਦੇ ਬਾਦ ਠੰਡੀ ਛਾਊ ਦੇ ਫਨਾਕੇ ਕਨੈ
 ਬਰਸਾਤ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁਤਾਂ ਚ ਚੌਨੇ ਪਾਸ੍ਸੈ ਕਨਮਨ — ਕਨਮਨ ਬਰਦਿਆਂ ਬ੍ਰੂਂਦਾਂ
 ਤੇ ਹੋਲੀ—ਹੋਲੀ ਫੁਹਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਗੀਤੋਂ ਗੀ ਛੇਡਿਆਂ ਨ ।

ਨਿਕਿਯੋਂ ਬ੍ਰੂਂਦੇ ਮੀਂਹ ਬਰਸੇ ਦਾ
 ਚੌਨ ਮੈਹਲੇ ਦਿਯਾਂ ਛਾਹਿਧਾਂ
 ਸੌਨ ਸ਼ੀਨੇ ਪੈਨ ਫੁਹਾਰਾਂ ਗਲਿਯੋਂ ਚਿਕਕਡ ਛਾਧਾ ।

ਪਰ ਕਦੋਂ—ਕਦੋਂ ਸੌਨ ਸ਼ੀਨੋਂ ਦਿਯਾਂ ਫੁਹਾਰਾਂ ਕੁਸੈ ਵਿਰਹਨ ਗੀ ਦੋਆਸੀ ਕਨੈ ਭਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ
 ਨ ।

ਸੌਨ ਦਿਏ ਬਦਲਿਯੋਂ ਮੋਝਧੇ
 ਕੋਈ ਜਾਈ ਬਰੇਆਂ ਪਰਦੇਸ
 ਜਾਈ ਸਾਂਦੇਡਾ ਮੇਰੇ ਢੋਲੀ ਗੀ ਦੇਆ
 ਆਈ ਜਾ ਅਪਨੇ ਵੇਖ ।

ਭੋਗਰੀ ਦੇ ਬਰਸਾਂਤੀ ਸਰਬਨਧੀ ਲੋਕਗੀਤਿਆਂ ਚ ਬਜੋਗ ਸ਼ਾਂਗਾਰ ਦਾ ਪਕਖ ਮਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਏ ਜਿ'ਧਾਂ ਏਹੁੰ
 ਲੋਕਗੀਤ ।

ਨਵੇਰੀ ਰਾਤੀ ਤਾਰੇ ਛਾਧੇ
 ਚਨ੍ਹ ਹੋਆ ਬਦਲੋਖਡਾ

ਢੋਲੀ ਗੇਆ ਪਰਦੇਸ
ਓਹ ਛੈਲ ਖਾਂਦੋਖੜਾ।

ਸੌਨ ਮੀਨੇ ਦਿਧੇ ਬਦਲਿਧੇ ਕੈਤ ਲਾਇਆਂ ਨਿੰ ਫੁਹਾਰਾਂ ਸਜ਼ਜਨੇ ਬਾਹਜ ਗ੍ਰੰਡੀ ਲਗਨੀ
ਜਮ੍ਮੂਆਂ ਪਾਇਆ ਤਾਰਾਂ ਸਜ਼ਜਨੇ ਬਾਹਜੂ ਦਿਲ ਨੇਹਾ ਲਗਦਾ ਜਮ੍ਮੂਆਂ ਪਾਇਆਂ ਤਾਰਾਂ।

ਸ਼ਾਲੂ ਰੁਤਤ :— ਸੌਨ ਭਾਦ੍ਰੀ ਦੀ ਬਰਖਾ ਬਾਦ ਅੱਸ੍ਥੂ ਮੀਨੇ ਚ ਨਿਕਕੀ—ਨਿਕਕੀ ਠੱਡੂ ਦੀ
ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਜਂਦੀ ਏ ਜੇਹੜੀ ਦਿਨ ਵ ਦਿਨ ਬਧਦੀ ਜਂਦੀ ਏ। ਸ਼ਾਲੇ ਸਰਬਨ੍ਧੀ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ
ਠਣਘੂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਬਜੋਗਨ ਨਾਰ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਰਣਨ ਬੀ ਏ।

ਜਮ੍ਮੂ ਦਿਧਾਂ ਕਣਿਡਿਆਂ ਬਰਖਾ ਲਗੀ ਦੀ
ਤੇ ਧਾਰੋਂ ਪਵਾ ਦੇ ਪਾਲੇ
ਦੇਹ ਸੀਤੈ ਨੈ ਡਗ—ਡਗ ਕਮਾ ਦੀ
ਮਨ ਪਵਾ ਦੇ ਜਾਲੇ।

ਇਕ ਹੋਰ ਬਜੋਗਨ ਅਪਨੇ ਮਨੈ ਦਾ ਦੁਖੜਾ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਗੀ ਸੁਨਾਂਦੇ ਹੋਈ ਗਲਾਂਦੀ ਏ।

ਆਈ ਸ਼ਾਲੈ ਦੀ ਰੁਤਤ ਸੀਤ ਲਗਨੇ ਮਾਏ
ਦੁਕਖ ਕੁਨ ਬੁਜ਼ੇ ਬਾਜ ਸਜ਼ਜਨੇ ਮਾਏ।

ਸ਼ਾਲੈ ਚ ਛਡਾ ਮਾਹੂਨ ਗੈ ਨੇਈ ਡੰਗਰ ਬਚ੍ਛੂ ਤੇ ਪਕਖੁਲੁਂ ਪਖੇਰੁ ਬੀ ਸੀਤੈ ਨੇ ਠੰਡੋਈ ਜਂਦੇ ਨ
ਜਿਸਦਾ ਜਿਕਰ ਇਸ ਗੀਤੈ ਚ ਹੋਏ ਦਾ ਏ।

ਡੰਗਰ ਛਿਲਲ ਪੈਂਛੀ ਮਾਹਨੂ
ਅਖਿੰ ਸੀਤੈ ਕੀਤੇ ਨੇਡੇ ਜੀ
ਸਾਹੇ ਤਿਲਿਧਰ ਮੌਰ ਗਰੋਡੇ
ਸੀਤੇਂ ਠਰਨ ਬਟੇਰੇ ਜੀ।

ਸ਼ਾਲ ਬਰਖਾ ਤੇ ਐਹਨ ਕਦੇਂ ਇਨੀ ਬਰਦੀ ਜੇ ਏਹਦੇ ਕਨੈ ਫਸਲ ਬੀ ਤਬਾਹ ਹੋਈ ਜਂਦੀ ਏ।

ਪਾ—ਪਾ ਗੋਲੇ ਐਹਨ ਪੌਂਦੀ ਛੋਡਿਆਂ ਕਨਕਾਂ ਭਨੀ ਓ,
ਨਾਡ ਸੁਕਾਡ ਕਟਠਾ ਕਰਦੇ ਗੇ ਗਰੋਲੇ ਧਮੀ ਓ।

ਸ਼ਾਲੈ ਦਾ ਮੌਸਮ ਬੁਡੇ ਜਾਂ ਕਮਜੋਰ ਮਨੁਕਖੈ ਆਸਤੈ ਮਤਾ ਕਸ਼ਟ ਆਹਲਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਪੈਹਲੇ
ਗੈ ਬਮਾਰੀ ਤੇ ਬਰੇਸੈ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਬਜੁਰਗ ਸਦਿਧੇਂ ਚ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਈ ਜਂਦੇ ਨ।

ਅਖਿੰ—ਬੁਂਦੇ ਬੁਂਦੇ ਮੀਂਹ ਕੋਈ ਬਰਹਾ
ਅਖਿੰ—ਤੁਰ ਤੁਤਰ ਸੀਤ ਸੋਆਧਾ ਜੀ

ਹੜਡੇ ਗੋਡਡੇ ਬੁਡਡੇ ਰੇਹੀ ਗੇ
ਭਲਾ ਸ਼ਾਲਾ ਆਯਾ ਜੀ ।

ਬਸੈਂਤ ਰੁਤਾ :— ਸੀਤ ਘਟਦੇ ਗੈ ਬਸੈਂਤ ਰਿਤ੍ਤੂ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਕਤਿੰ ਦੀ ਰਾਨੀ ਬਸੈਨਤ ਰਿਤ੍ਤੂ
ਆਂਦੇ ਗੈ ਜਿੰਦੂ ਗੀ ਹੋਸ਼ ਫਿਰਨ ਲਗੀ ਪੌਦੀ ਏਂ ।

ਅਖੋਂ ਠੁਰ ਠੁਰ ਮਾਰੂ ਸੀਤ ਜੇ
ਨ ਸ ਸ
ਰੁਤਾਂ ਨ ਬਦਲੋਇਆਂ ਜੀ
ਰੁਤ ਨਮੀਂ ਭਾਈ ਜਿੰਦੂ ਸਰਕੀ
ਤਜਿਯਾਂ ਲਵੇਫ ਤਲਾਇਆਂ ਜੀ ।

ਬਸੈਂਤ ਔਦੇ ਗੈ ਅਗੈ ਪਿਚੇ ਫੂਲਲੇ ਦੀ ਛਾਰ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਖੇਤਰ ਖੁਮ਼ੇ ਚ ਪੀਲੀ ਪੀਲੀ
ਸਰੇਆਂ ਫੁਲਲੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਆਂਦੀ ਏ

ਗੇਆ ਸ਼ਾਲਾ ਸੀਤੇ ਆਲਾ ਰੁਤਾਂ ਗੇਇਆਂ ਬਦਲੀ ਜੀ,
ਫੁਲਲ ਬਸੈਂਤੀ ਸਰੇਆ ਫਲਲੀ ਫੁਲਲ ਚੰਟਾਲੇ ਸਂਦਲੀ ਜੀ ।

ਏਹ ਰੁਤ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਆਸਤੈ ਸੁਖਕਾਰੀ ਏ ਉਤ੍ਥੈ ਬਜੋਗਨੇ ਆਸਤੈ ਏਹ ਕਸ਼ਟਦਾਯਕ ਏ ।
ਇਸ ਕਰੀ ਲੋਕ ਕਵਿਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸੀ ਦੁਆਸੀ ਦੀ ਰੁਤ ਬੀ ਆਕਥੇ ਦਾ ਏ ।

ਮਨੈ ਦੇਆ ਮੇਹਰਮਾਂ, ਘਰੈ ਪਾਧਾ ਫੇਰਾ
ਰੁਤਾ ਆਇਆਂ ਬਾਂਦਿਆਂ, ਮਨ ਕਲਪਾਦਿਆਂ ।

ਇਧੈ ਨੇਹ ਸੁਹਾਮੇ ਸਮੇਂ ਚ ਇਕਕਲੀ ਪੇਦੀ ਬਜੋਗਨ ਅਪਨੇ ਕੈਤੋਂ ਗੀ ਤਾਰਾ ਪਾਇਧੈ ਸਦਦੀ ਭੇਜਦੀ ਏ
ਭੇਜਾ ਰੋਜੈ ਦਿਯਾਂ ਤਾਰਾਂ
ਆਧਾ ਬਾਂਦਿਆਂ ਬਹਾਰਾ
ਤੇਰਾ ਚੇਤਾ ਨੇਈ ਬਸਾਰਾਂ
ਧਰ ਆਧਾ ਨਿਗਗੋਸਾਰਾਂ
ਤੇ ਮਿਲੀ ਜਾਧਾ ਪਰਦੇਸਿਆਂ ਕੇ ।

ਇਨ੍ਹੋਂ ਚ'ਊ ਰੁਤਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਡੋਗਰੀ ਚ ਰਿਤਡਿਆਂ, ਡੋਲਡ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ ਆਦਿ ਕਿਥ ਛਾਰੀ
ਗੀਤ ਨ

ਰਿਤਡਿਆਂ :— ਏਹ ਲੋਕ ਗੀਤ ਬੀ ਕੁਸੈ ਰਿਤੁ ਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੋਂਦਾ ਏ ਰਿਤਡੀ ਤੇ ਰੁਤ ਗੀਤਿਆਂ ਚ
ਕੋਈ ਫਕ੍ਰ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ ।

ਉਦਾਹਰਣ :— ਸੌਨ ਮੀਨੇ ਦਿਧੇ ਬਦਲਿਧੇ ਬਰੇਆਂ ਸਜ਼ਜਨੇ ਦੇ ਦੇਸ
ਸਜ਼ਜਨੇ ਦੇ ਸਿਜ਼ੇ ਕਪੜੇ, ਗੌਰੀ ਦੇ ਸਿਜ਼ੇ ਕਾਲੇ ਕੇਸ।

ਢੋਲਡ੍ਹੂ :— ਏਹ ਗੀਤ ਜੋਗੀ—ਦਰੇਸ ਲੋਕ ਚੇਤਰ ਮੀਨੇਂ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਘਰੇ ਜਾਇਥੈ ਢੋਲੈ ਦੇ ਮਿਟਠੇ
ਤਾਲੇ ਪਰ ਗਾਂਦੇ ਨ । ਝਾਨੇ ਗੀਤੋਂ ਰਾਹੋਂ ਓਹ ਚੱਢਨੇ ਆਹਲੇ ਮੀਨੇਂ ਦੇ ਨਾ ਸੁਨਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਧਿੱਸਿਤਧੋਂ
ਕੋਲਾ ਗਰੋਲੇ, ਪਰਾਨੇ ਟਲਲੇ ਕਪੜੇ ਬਗੈਰਾ ਮਾਂਗਦੇ ਨ ।

ਉਦਾਹਰਣ :— ਚੇਤਰ ਮੀਨੇ ਚਲੀ ਏ, ਵਾਡ ਬਛੋਡੇ ਆਹਲੀ
ਟਾਹਲੇ ਭਜੀ ਗੇ ਰੁਕਖੇ ਦੇ
ਸਜ਼ਜਨ ਮਿਤਰ ਦੋਏ ਚਲੀਗੇ
ਪਿੜ ਪਟੋਈ ਗੇ ਦੁਕਖੋਂ ਦੇ ।

ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ :— ਏਹ ਲੋਕ ਗੀਤ ਬਿੰਦ ਲਮ੍ਮੇ ਹੋਂਦੇ ਨ । ਝਾਂਦੇ ਚ ਪਰਦੇਸ ਗੇਦੇ ਸਜ਼ਜਨੇ ਜਾਂ
ਕੈਂਤਾ ਦੇ ਬਛੋਡੇ ਚ ਗੋਰੀ ਦੀ ਬਾਰੋਂ ਮੀਨੇਂ ਦੀ ਬਜੋਗ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਵਰਨ ਹੋਂਦਾ ਏ ।

ਸੌਨ ਮੀਨੇ ਅੰਦਰ ਅਕਖ ਰਾਂਦੀ
ਬਾਹਰ ਬਦਲੀ ਧੁਮ—ਧੁਮ ਰਾਂਦੀ
ਸੁਨਾ ਅੰਬਰ ਤੇ ਅੰਬਰ ਬਦਲ ਕਾਲਾ
ਬਿਜ਼ ਮਿਲਕਦੀ ਮਨ ਮੇਰੈ ਪਵੈਯਾਲਾ
ਕਟਟਾਂ ਕਿਯਾ ਕਰੀ ਸੌਨ ਫੁੰਗੋਂ ਆਹਲਾ ।

ਪਰਵ ਧਿਆਰ ਸਰਬਨਧੀ ਗੀਤ :— ਪਰਵ ਧਿਆਰ ਸਾਡੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ । ਝਾਂਦੇ ਬਹਾਨੇ ਸਾਰੇ
ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਰਲੀ ਮਿਲਿਧੈ ਬੌਹਨੇ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਦਾ ਏ । ਝਾਨੇਂ ਧਿਆਰੋਂ ਦੀ ਬਦੀਲਤ ਗੈ ਮਨੁਕਖ
ਅਪਨੀ ਸ਼ੰਸ਼ਕੂਤਿ ਕਨ੍ਹੈ ਜੁੜੇ ਦਾ ਰੱਹ੍ਹਦਾ ਏ । ਢੁਗਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਚ ਪਰਵ ਧਿਆਰੋਂ ਦੇ ਗੀਤ ਲੋਕ ਗਾਈ
ਬਜਾਇਥੈ ਤੁਸਦੀ ਮਹਤਾ ਗੀ ਹੋਰ ਮਤਾ ਬਧਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨ । ਝਾਨੇਂ ਪਰਵ ਧਿਆਰੋਂ ਦੇ ਗੀਤ ਬਕਖਰੇ ਬਕਖਰੇ
ਚਾਲੀਂ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ ਤੇ ਹਰ ਲੋਕਗੀਤ ਕੁਸੈ ਧਿਆਰ ਕਨ੍ਹੈ ਸਰਬਾਂਧ ਰਖਦਾ ਏ ਜਿ'ਧਾਂ :— ਬਸੋਆ ਰਾਡੇ
ਦੁਵਰਡੀ, ਬਚਛਦੁਆਹ, ਨਰਾਤੋਂ, ਕਰੇਆਚੌਥ, ਟਿਕਕਾ ਤੇ ਤੁਲਸੀ ਦਾ ਬਰਤ ਆਦਿ ।

ਕ) ਬਸੋਆ :— ਏਹ ਧਿਆਰ ਢੁਗਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਚ ਬਸਾਖ ਦੀ ਪੈਹਲੀ ਤਰੀਖਾ ਗੀ ਮਨਾਧਾ ਜਾਂਦਾ
ਏ । ਇਸ ਦਿਨ ਇਕ ਤੇ ਨਮਾਂ ਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਦ੍ਰਾਵਾ ਕਨਕ ਪਕਕਨੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ
ਚ ਏਹ ਤਿਹਾਰ ਮਨਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਲੋਕ ਨਚੀਂ ਨਚੀਂ ਏਹ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੇ ਨ ।
ਜੇਹਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਏਹ ਲੋਕਗੀਤ ਏ ।

ਚੱਡੇ ਬਸਾਖ ਆਈ ਬਸਾਖੀ
ਲੋਕੋਂ ਮਾਰੇ ਭਾਂਗੜੇ ਓ ।

इस त्यारै दा इंतजार बड़ी बेसब्री कन्नै कीता जंदा ऐ ।

कदूं औग बसोआ अनगीनियां खागे

रिनगे मसरें दी दाल बिज अमकड़ियां पागे ।

तिहारें दी खुशी बी तां मनान होंदी ऐ जदूं अपना साथ कन्नै होवे । बिन केंता दे हर
तिहार खुशी दी जगहा दुआसी लेई आनदा ऐ ।

दिखदे दिखदे दिन बसाखी दा आया

नेई धोतियां मीडिया नेई सीस गंदाया

खुल्ले रेह केश मेरे गल्ल मापे दी छाया ।

राड़े:- एह पर्व डुग्गर प्रदेश च हाड़ म्हीने दी संगरांदी थमां शुरू होंदा ऐ ।
कुड़ियां कुसै खुल्ले थाहर जां घरै दी छतै पर राड़े रांहंदियां न ते हर ऐतवार राड़े चित्तरियै
किट्ठे बेहियै रुट्टी खंदियां न । गीतै दे एह बोल इस गल्लै दी तसदीक करदे न ।

हाड़ म्हीना आया

असे राहड़े राहने, असे राहड़े राहने ।

राड़े कुन्निये चाटिये दे गलमे भन्नियै ते पही उंदे च मक्क बाजरा कनक बगैरा बीजे
जंदे न ।

घडा भन्ननी आं चाट्टी भन्ननी

अ त

भन्नियै बनानी आ गलमां

मक्कां लैनिया बाजरा लानियां ।

सौन म्हीने दी संगरांदी गी बड़ा रुट्ट होंदा ऐ । उस दिन कुड़ियां राड़े रढ़ाइयै
पकवान खंदियां ते खुशी मनांदियां न बड़े राड़े दा इक गीत :-

अम्बा ओ अम्बा छां धानी

मे परदे सन ते रे हे ठ खाड़ी

अम्ब त्रोड़ी ओड़ेआ ढोल बछोड़ी ओड़ेआ

सौन आया ऐ के सच्च आखो

कियां उड़डां एं मड़िये देस पराया ऐ आखो ।

द्रुबड़ी :- डुग्गर प्रदेश दे इस पर्व गी जनानियां बड़ी शरद्वा ते धुमधाम ते रोट
बनाइयै कुसै तलाड नहरै दे कंडे द्रुबड़ी पूजदियां न ते कन्नै एह गीत गांदियां न

ਦੁਬੜੀ ਦੁਬੜੇ ਦਾ ਬਾਹ ਹੋਆ — ਹੇ ਊ
ਰੁਟੈ ਆਹਲੀ ਦੈ ਜਾਗਤ ਹੋਆ — ਹੇ
ਊ

ਬਚਛਦੁਆਹ :— ਇਸ ਦਿਨ ਬੀ ਜਨਾਨਿਆਂ ਬਰਤ ਰਖਦਿਯਾਂ ਨ ਤੇ ਰੋਟੋਂ ਦੇ ਕਨੈ ਕਵੂ—ਬਚਛੂ
ਬਨਾਇਥੈ ਕੁਸੈ ਪਨੇਸੈ ਉਪਰ ਪ੍ਰਾਜ਼ਜਨੇ ਆਸਤੈ ਜਾਂਦਿਯਾਂ ਨ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਪਰ ਏਹ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨ।

ਇਕ ਦੋ ਤਿਨ ਚਾਰ ਪੱਖ ਛੇ ਅਟਠ ਨੋ ਦਸ
ਜਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਤੇਰਡੋ ਬਚਛਦੁਆਹ
ਮਾਝਿਧੋਂ ਦੇ ਬਚਵੇ ਆਏ ਗਤਾਏ ਦੇ ਬਚਛੇ ਆਏ।

ਨਰਾਤੇ :— ਨਰਾਤੇ ਦਾ ਸਰਬਾਂਧ ਦੂਰਗਾ ਪ੍ਰਾਜਾ ਕਨੈ ਏ। ਏਹ ਬਰੈ ਚ ਦੋ ਬਾਰੀ ਆਂਹਦੇ ਨ ਇਕ
ਬਾਰੀ ਅੱਸਦੂ ਚ ਤੇ ਦੂਰੂ ਬਾਰੀ ਚੇਤਰ ਚ। ਨਰਾਤੋਂ ਚ ਕੁਡਿਯਾਂ ਜਨਾਨਿਆਂ ਸਵੇਲਲੈ ਸਤੀ ਉਟਿਠਧੈ ਨਹੈਨੇ
ਗੀ ਜਾਂਦਿਯਾਂ ਨ ਤੇ ਏਹ ਗੀਤ ਗਾਂਦਿਯਾਂ ਨ।

ਦੇਵਾ ਤੇਰੇ ਚੌਲਡੇ ਗੀ ਲਾਨਿਆਂ ਤੇ
ਦੇ ਦੇਵਾ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਗਦਿਯਾਂ ਜੋਤਾਂ।

ਨਹੌਦੋਂ ਮੌਕੇ ਕੁਡਿਧੋਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਚ ਇਕ ਕੁਡੀ ਗੀ ਸੁਕਖ ਪਚੇਲਨ ਬਨਾਈ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।
ਜੇਹਦੇ ਉਪਰ ਨਰਾਤੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਮੇ ਦੀ ਜਿਸ਼ੇਵਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਮਾਤਾ ਦੇ ਮੰਦਰੈ ਚ ਬਾਲਨੇ ਆਹਲੇ ਦੀਏ
ਆਸਤੈ ਪਚੇਲਨ ਤੇਲ ਗਰਹਾਂਦੀ ਏ।

ਤੇਲ ਪਾਧੋ ਪਲੀ—ਪਲੀ
ਪਚੈਲਨ ਫਿਰਦੀ ਗਲੀ—ਗਲੀ।

ਨਰਾਤੇ ਚ ਸ਼ਾਮੀ ਚੂਟੀ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਇਸਲੈ ਏਹ ਗੀਤ ਗਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਸਾਰਿਧੋਂ ਕੁਡਿਧੋਂ ਚੂਟੀ ਕੀਤੀ ਚੂਟੀ ਕੀਤੀ
ਮੇਮੀ ਕਰਾਂ ਕੁਡਿਧੋਂ ਨਾਲ ਸੁਨ ਮੈਯਾ ਰਾਨੀ।

ਕਰੇਆ ਚੌਥ :— ਏਹ ਬਰਤ ਘਰੈਆਹਲੇ ਦੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਲਮ੍ਮੀ ਤੁਮਰ ਆਸਤੈ ਰਕਖੇਆ
ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਜਨਾਨਿਆਂ ਸਵੇਰੇ ਨਹੋਰੇ ਗੈ ਸਰਗੀ ਖਾਇਥੈ ਪ੍ਰੋਰੇ ਦਿਨ ਨਿਰਾਹਾਰ ਬਰਤ ਰਖਦਿਯਾਂ
ਨ ਤੇ ਹਾਰ ਸ਼ੰਗਾਰ ਕਰਿਥੈ ਬੇਆ ਬਟਾਂਦਿਯਾਂ ਨ। ਬੇਆ ਬਟਾਂਦੇ ਹੋਰੂ ਓਹ ਏਹ ਗੀਤ ਗਾਂਦਿਯਾਂ ਨ।

ਲੈ ਵੀਰੋ ਕੁਡਿਧੇ ਕਰਵੜਾ ਲੈ ਵੀਰ ਸੁਹਾਗਨ ਕਰਵਡਾ
ਸੁਤੇ ਦਾ ਜਗਾਧਾ ਨੇਈ ਰੁਸ਼ੇ ਦਾ ਮਨਾਧਾ ਨੇਈ।

ਲੋਹਡੀ :— ਢੁਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਚ ਲੋਹਡੀ ਦਾ ਧਧਾਰ ਬੀ ਬੜੀ ਖੁਣੀ ਕਨੈ ਮਨਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਦੇ।

सारा पोह म्हीना जागत घर—घर जाइयै बालन मंगदे न ते लोहड़ी दी रातीं ग्याना लाइयै
तप्पदे न । लोहड़ी उप्पर गाए जाने आहली गीत इस चाल्ली न ।

आओ भाई खेडवै लोहडियां

आनो गुडै दिया रयोडियां

सुंदर मुंदरिये — हो

तेरा कौन बचारा — हो

दूल्ला भट्टी वाला — हो ।

होली :— फौगन म्हीने होलियें दा ध्यार बी लोकगीतें कन्नै मनाया जंदा ऐ । रंग
पचकारी आहला इस ध्यार दे शंगार न इक लोक गीत इ'यां ऐ ।

अस रली मिली सब सखियां खेढन होली चलियां

तुस आखो नंद लाल जी मदन गोपाल जी

खेढो होलियां ।

श्रम गीत :— डुगगर प्रदेश च श्रम सरबन्धी लोकगीते च पंजे किस्में दे गीत प्रचलित
न । ओह न सोहाड़ी, गरल्होड़ी, लाद्दी चर्खा गीत ते चककी गीत न । जेहडे मेहनत
मशककत करदे होई गाए जंदे न ।

(क) **सोहाड़ी** :— इ'नें गीतें दा सरबंध राही बाही बगैरा करसानी कम्मै कन्नै होंदा
ऐ । खेत्तर खुम्बे कम्म करदे होई गाए जाने आहले गीतें गी सोहाड़ी गलाया
जंदा ऐ । जियां

उदाहरण :— मक्के दियां गोडियां — से ऊ आ

दम्मे दियां गोडियां — से ऊ आ ।

(ख) **गरलोहड़ी** :— बडडे—बडडे ते भारी कम्म करदे होई जियां शहतीर दाने,
कुप्पड़ रेडने जां काठ बडूढदे होई एह गीत गाए जंदे न ।

उदाहरण :— पुज्ज जोआन हेर्ई शाबा शेरा हेर्ई शा

जिगरा तेरा हेर्ई शा शाबा पटठे हेर्ई शा

होई जाओ कटठे हेर्ई शा ।

(ग) **लाद्दी** :— घर कोठा छत्तियै ओहदे पर मिट्टी पाने दे कम्मै गी लाद्दी
गलाया जंदा ऐ ते इस मौके एह गीत गांदे न

उदाहरण :— एह लोहड़ी ऐ हां हां बे हां, एह शेरो हां बे आ
एह मरदो हां बे हां एह लाददी हां बे हां

(घ) चककी गीत :— दिनै दा पीहन पीने ताई जनानियां मूहं न्हेरे उट्ठियै चककी
चलांदे होई एह गीत गाया जंदा ऐ।

उदाहरण :— किककरिये कण्डे आरड़िये
कुंन मोड़े तेरे डाल
दस्स मैकी बल्ल रैहनी आ।

(छ.) चरखागीत :— जियां अज्जकल सलाई मशीन दाजै च देने रवाज ऐ उयां
गै पैहले—2 कुडियें गी दाजै च चरखा दित्ता जंदा हा। चरखा कत्तदे होई
जनानियां एह गीत गांदियां हियां।

उदाहरण :— चरखा रौंगला गोरियें
माहल रंगीली ऐ
घर बेर्इ जाया शैला
नाजो किल्ली ऐ।

भक्तिगीत :— डुगर प्रदेश च रौहने आहले लोके दें मनै च देवी देवते दे प्रति बड़ी
आस्था ऐ। इत्थुं दे बसनीके इस शरदधा गी अपनी भक्ति गीते राहें प्रकट कीते दा ऐ
डुगर दे उनें भक्ति लोकगीतें गी द'ऊं हिस्सें च बंडेआ जाई सकदा ऐ—निर्गुण ते सगुण
भक्ति गीत।

1. सगुण भक्ति गीत :— डुगर प्रदेश च वैश्णो माता, सुकराला ते बाह्ये आहली
काली माता वगैरा देवियें दी बड़ी म्हत्ता ऐ। इंदे आस्तै गाए जाने आहली स्तुति गी भेंटा
गलाया जंदा ऐ जेहडियां इयां न।

माता दियां भेंटा

1. सौरी बे सौरी दुर्ग रानिये
प्हाड़ा वालिए कुत्थे न तेरे घर।
2. तेरी नगरी नगरोटै नि मां तेरे नगरी।
3. माता दे दरबार जोतां जागदियां
शेरा वाली दे दरबार जोतां जागदियां।

शिव मैहमा :— शिव स्तुति च गाए जाने आहले भक्ति गीतें गी शिव मैहमां आखदे न।

1. सखिये आन दस्सेआ गोरां तेरा लाड़ा वे
शेर आंगू मुखड़ा ते गज—गज दाड़ा वे।
2. पार्वती दे बूए अग्गे शिव ने नाद बजाया
पार्वती दे बूए अग्गे शिव ने डेरा लाया
गोरा दा दिक्खो लाड़ा चढ़ी बैल पर आया।

आरती :— आरती बगैर कोई बी पूजा सम्पूर्ण नेई होंदी इस करी हर देवते दी अराधना आरती कन्नै गै सम्पन्न होंदी ऐ।

उदाहरण :— पैहली आरती दूजी सेवा
हरि ऊँ नारैना गोविंदा
मे पूजा तेरियां जिंदा
मे पूजा मनके लड़ियां
मे सुरग द्वारे चलियां।

इस्सै चाल्ली राम ते कृष्ण भक्ति सरबंधी लोकगीत बी हैन। इन्नें गीतें च राम ते कृष्ण दे बाल रूपे दे कन्नै—2 उंदे जीवन सरबंधी घटनाएं दा वर्णन मिलदा ऐ। कृष्ण भक्ति सरबंधी गीतें च गुजरी दे गीत बी शामल न।

गुजरी तनै दी चाटी मनै दी मघानी
दिलै दे नेत्तर बना गुजरिये
एह बेला हत्थ नेई औना गुजरिये
तूं फिरी पच्छौताना गुजरियै
अज्ज मथरा दे बिच्च अवतार हो गेआ
शाम निकका जेहा।

राम दे गीत :—

मिली लै भक्त, श्री राम आए
उट्ठ राम बी आए लक्ष्मण बी आए
बैर चुन चुन झोली बिच्च पाए भीलनी
कंडे चुब्बन ते राम राम गाए भीलनी।

2. निर्गुण भक्ति गीत :— निर्गुण भक्ति गीतें च इश्वर दी व्यापकता दा बड़ा सुंदर वर्णन मिलदा ऐ।

उदाहरण:-

बाँगें च तुष्टी आई मालियें गी पुच्छी आई
फुल्लें च छप्पी रेह भगवान
मेलें च तुप्पेआ बचारें त तुप्पेआ
स्वासें च बस्सी रेह भगवान।

तेरे के किज भेंट चढ़ां भगवान जी
दुद्ध देआं तां कट्टुएं दा जूठा, बच्छुए दा जूठा
फुल्ल देआं तां भौरें दा जूठा पक्खरें दा जूठा
जल देआं तां मच्छिए दा जूठा मगरें दा जूठा
तन देआं तां भोगें दा जूठा कैंता दा जूठा।

परिवार सरबंधी लोकगीत :— डोगरी लोकगीतें च परिवार दे हर रिश्ते च जिक्र होए दा ऐ। खसम त्रीमत दे मुक्ख रिश्ते राहें गे बाकी रिश्तें दी गल्ल कीती दी ऐ जियां परदेस गेदे कैंता गी सस्सू ते ननान दे ताहने मीहने सनाना। इनें गीतें च विरह ते मिलन दौनें पक्खे दा सोहगा चित्रण ऐ इनें गीतें गी जंगै उप्पर गेदे पति उप्पर मान करने दे चित्रण कन्नै गे ओहदी मौती दा बी वर्णन ऐ। इस करी परिवार सरबंधी लोकगीतें च लगभग चार रस गे लभदे न ते ओह इयां न।

संजोग शंगार :-

जुल्फां जे तेरियां लम्मियां तेलै दी सीसी पाई लै तूं राजे देआ नौकरां
अकिखियां तेरियां अम्बै दियां फाडियां
सुरमे सलाइया पाई लै तूं
राजे देआ नौकरा।

बजोग शंगार

मिलना तां मिली जायां रामां जिंद चढ़ी गेई सूली
जां कर रामा मौत भेजेआ जा मलाया जोड़ी।

वीर रस :-

चढ़ी कोठै गर्ब आहले दिंदी के धुम्मां पेइया उनें नालें
रुआरें पारें हाकां लगियां, शेर गज्जा दे मंझ नालें।

करुण रस :—

हत्थ, लैती दीलाची, वे तूगी रोंदी सककी चाची
पत्थू कुन मारेआ ।

खेड गीत :—

डुगर च प्रचल्लत लोकगीतें च खेड गीतें दी भरमार ऐ । खेड गीत सोहगा जीन जीनें लेर्इ मनोरंजन आहली सब थमां बड्डी लोड़ पूरी करदे न । खेडें दा ते मन परचाने दा सिहा सरबंध ऐ । किश खेडां सिर्फ कुडियें द्वारा खेडियां ते किश मुडें द्वारा गै खेडियां जंदिया ना । पर एह कोई पक्का बद्धा निजम नेर्इ जे इस करी कोई खास खेड़ सिर्फ मुडे दी जां कुडिये दी ऐ । पर फही बी इ'नें खेड गीतें गी असें त्र'ऊँ हिस्सें च वर्णत कीते दा ऐ ।

(क) कुडिये दे खेड गीत :—

राडे खेढने दे मौके पर गाए जाने आहले गीत :—

उड्ड मडी कूंजडिये अडिये
सौन आया ई भैनो
कियां उड्डां निं आडिये
देस पराया ई भैनो
कुडिये दा लूता सरबंधी गीत
चल मेरी ठीकरी समुन्दरै पार
समुंदर दा पानी ठंडा ठार
चलदी चल मी आवें नि हार ।

कीकली गीत : कीकली कलीरदी पगग मेरे वीर दी

दुपट्टा भरजाई दा फेटटेमूँह जुआई दा ।

ठीकरी खेड गीत :

ठीकरिये मठीकरिये केहडा ताना लाया ई
इस कुडी दा गोड्डा भज्जा इस्सै ने छपाया ई ।

जागते दे खेड गीत :— बांटे, कौडी बाडी ते संतोलिया आदि जागतें दियां खेडां न ।

तंगा चोट खेड गीत :-

उग्गल दुग्गल तंगा चोट, मेरा वांटा नि भाई रोक
एह चींच पींच गुती खा चोट लानी ।

कौड़डी गीत

‘कौड़डी ऐ बाड़डी ऐ बड़डी ऐ छाल
मारां अड़डी तां आवै भूचाल
चल हा कौड़िडयै मार हा छाल
रौंद निं पाना, रौहना भ्याल ।

सनतोलिया खेड गीत

सनतोलिया भई सनतोलिया
पाना नेइयों रोंद इ'यां ।

रले मिले खेड गीत

उक्कड़ दुक्कड़ पंबे पो
अस्सी नब्बे पूरे सौ
कोटली छपाकी जुम्मे रात आई ऐ
जेहड़ा पिच्छे दिक्खे ओहदी शामत आई ऐ ।

4.4 सारांश : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी डोगरी लोकगीतें दे वर्गीकरण च डुण्णर दे बसनीकें दी ऐहत-बैहत गी ध्यान च रखना ए। इस चीज गी ध्यान च रकिख्रयै नीलाम्बरदेव शर्मा होरें डोगरी गीतें दा वर्गीकरण करियै उसी सत्ते वर्गे च बंडे दा ए। इस पाठ गी पढ़ियै, विद्यार्थियें गी लोकगीतें दे वर्गीकरण दी तफसीली जानकारी हासल होई सकग।

4.5 कठिन शब्द : (1) संस्कार (2) श्रम (3) भगती (4) पर्व-ध्यार (5) रीतां (6) लोरी (7) बधाई (8) घोड़ी (9) सुहाग (10) लुहानी (11) लत्तां (12) स्याल (13) बसैंत (14) रितिङ्ग्या (15) ढोलडू (16) बसोआ (17) लोहड़ी (18) द्रुबड़ी (19) सोहाड़ी (20) गरलोहड़ी ।

4.6 अभ्यास आस्तै सोआल :

- (1) लोकगीतें दा वर्गीकरण करदे होई संस्कार गीतें सरबंधी लिखो ।

(2) ਰਤੇ ਸਰਬਂਧੀ ਗੀਤਿਂ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਝਾਏ ਲੇਖ ਲਿਖਾਂ।

(3) ਸ਼੍ਰਮਗੀਤ ਕੁਸੀ ਆਖਦੇ ਕੋਈ ਚਾਰ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਓ।

4.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

ਫੁੱਝਗਰ ਦਾ ਸਾਂਖਕ੍ਰਿਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਾਦਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ
ਜਿਤੇਵਕੁ ਉਧਮਪੁਰੀ (ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ) ਫੁੱਝਗਰ ਦੀ ਲੋਕਵਾਰਤਾ-(ਪ੍ਰੋ. ਲਲਿਤ
ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਮੁਕਖ ਸਮਾਦਕ)

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ्य

ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ

- 5.0 ਰੂਪਾਖਾ
- 5.1 ਤਵੇਸ਼ਯ
- 5.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ
- 5.4 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ
- 5.4 ਸਾਰਾਂਸ਼
- 5.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ
- 5.6 ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਆਖਤੈ ਸੋਆਲ
- 5.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ

5.1 ਤਵੇਸ਼ਯ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਲੋਕ ਕਤਥੇਂ ਦਿਧੇਂ ਪਰਿਮਾਣਾਏਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਤੇ ਲੋਕ-ਕਤਥੇਂ ਦੇ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ਸਕਣ। ਇਸਦੇ ਲਾਵਾ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਛਾਨੇਂ ਢਾਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦਿਧੇਂ ਪਰਿਮਾਣਾਏਂ ਜੀ ਪਢਿਏ ਲੋਕ-ਕਤਥੇਂ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ਸਕਣ। ਲੋਕ ਕਤਥੇਂ ਦਿਧੇਂ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਤੇ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਦਾ ਤਲਲੇਖ ਬੀ ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਦਿੱਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਜਿਸੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ਸਕਣ।

5.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਲੋਕ-ਕਤਥੇਂ ਦੀ ਪਰਿਮਾਣਾ, ਵਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਕਤਥੇਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ਸਕਣ।

5.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ :

- (1) ਪਰਿਮਾਣਾ

(2) ਲੋਕ-ਕਤਥੇਂ ਦਿਯਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ

(3) ਲੋਕ-ਕਤਥੇਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ

ਪਰਿਮਾਸਾ :— ਸੁਨਨੇ ਤੇ ਸਨਾਨੇ ਦੀ ਸੈਹਜ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਲੋਕ ਕਤਥ ਐ। ਪੂਰੀ ਧਿਆਡੀ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਪੱਧੜ ਥਕਕੇ ਟੁਟਟੇ ਦੇ ਮਾਹਨੂ ਜਦੂਂ ਕਦੋਂ ਬੀ ਰਲਿਯੈ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਤਾਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਅਨੁਮਖੋਂ ਗੀ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜੇਹਦੇ ਕਨੈ ਤਾਂਦਾ ਮਨੋਰਾਜਨ ਬੀ ਹੋਆ। ਭਾਵ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਬੁਹਾਸ਼ਾਰਨੇ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਨੇ ਲੋਕ ਕਤਥ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿਤਾ। ਏਹ ਲੋਕ ਸਾਂਝਤ ਦਾ ਇਕ ਟਕੋਹਦਾ ਤੇ ਸਮਨੋਂ ਥਮਾਂ ਪਰਾਨਾ ਹਿੱਸਾ ਐ। ਇੱਕ ਕਾਰਣ ਕੁਸੈ ਬੀ ਜਾਤਿ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੈਹਤ ਬੈਹਤ, ਧਰਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਆਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਲੋਕਕਤਥੋਂ ਚ ਲਭਦੀ ਐ। ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਗੈ ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ ਬੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਬਾਨੋ ਜਵਾਨੀ ਚਲਦਾ ਔਂਦਾ ਸਾਹਿਤਿਆ ਐ।

ਡਾ. ਕੁਨਦਨ ਲਾਲ ਉਪਰੋਕਤੀ :— ਲੋਕਮਾਨਸ ਦੇ ਮਨੋਰਾਜਨ ਤੇ ਜਾਨ ਬਧਾਨੇ ਗਿਤੈ ਪੰਚਪਰਾ ਥਮਾਂ ਸੁਹੂਂ ਜਵਾਨੀ ਪ੍ਰਚਲਲਤ ਕਤਥਾਂ ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ ਖੁਆਂਦਿਧਾਂ ਨ।

ਡਾ. ਰਮੇਸ਼ ਕੁੰਤਲ ਹੌਰੋਂ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਗੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਾਂਝਤ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ ਆਕਖੇ ਦਾ ਐ।

ਸ਼੍ਰੀਮਤਿ ਆਰਚਰ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਜਾਤੀਧ ਜਾਨ ਸੁਰਕਿਤ ਰਖਦਿਧਾਂ ਨ ਤੇ ਤਾਂਦੇ ਰਿਵਾਜੋਂ ਦੇ ਮੁਲਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਰਿਧੈ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਵਿਵਹਾਰ ਜੋਗ ਬਨਾਂਦਿਧਾਂ ਨ।

ਡਾ. ਗੈਤਮ ਸ਼ਾਰਮਾ ਵਧਿਤ ਹੌਰੋਂ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਗੀ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪੈ ਚ ਇਕ ਪੀਢੀ ਕਥਾ ਦੁੜ੍ਹ ਪੀਢੀ ਤਗਰ ਚਲਦੀ ਔਨੇ ਆਹਲੀ ਪਢੇ ਤੇ ਅਨਪਢੇ ਲੋਕਮਾਨਸ ਦੀ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਵਰਾਸਤ ਗਲਾਂਦੇ ਨ।

ਡਾ. ਸਤਧੇਨਦ੍ਰ ਹੁਂਦੇ ਮਤਾਬਕ ਲੋਕ ਚ ਪ੍ਰਚਲਲਤ ਤੇ ਪੰਚਪਰਾ ਥਮਾਂ ਚਲਨੇ ਆਹਲੀ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਚ ਪ੍ਰਚਲਲਤ ਕਹਾਨਿਧਾਂ ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ ਖੁਆਂਦਿਧਾਂ ਨ।

ਡਾ. ਹਜਾਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਿਵੇਦੀ ਹੋਰ ਗਲਾਂਦੇ ਨ ਲੋਕ ਕਤਥ ਸ਼ਬਦ ਸੁਟਟੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਲੋਕ ਚ ਪ੍ਰਚਲਲਤ ਤਾਂਨੇ ਕਹਾਨਿਧਾਂ ਆਸਟੈ ਬਰਤਾਂਦਾ ਐ ਜੇਹਡੀ ਮੌਖਿਕ ਜਾਂ ਲਿਖਿਤ ਪੰਚਪਰਾ ਰਾਹੋਂ ਇਕ ਪੀਢੀ ਕੋਲਾ ਦੁੜ੍ਹ ਪੀਢੀ ਤਗਰ ਚਲਦਿਧਾਂ ਨ।

ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦਿਧਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ :—

ਲੋਕ ਕਤਥਾਂ ਕੁਸੈ ਬੀ ਜਾਤਿ ਦਿਧਾਂ ਓਹ ਮਾਲਾ ਹੋਂਦਿਧਾਂ ਨ ਜਿਂਦੇ ਚ ਤਾਂਦੇ ਰੀਤਿ ਰਿਵਾਜ ਪ੍ਰਯਾ ਪਾਠ ਆਸਥਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਫੁਲਲ ਲਗੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਤਾਂਨੇ ਸਾਰਿਧੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਰਦਿਧਾਂ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦਿਧਾਂ ਕਿਥ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਨ :—

1. नैतिकता : बाकी भाशाएं दी लोक कत्थें आंगर डोगरी लोक कत्थें च नैतिकता ते धर्म दे आदर्श दा सनेहा मिलदा ऐ। इ'नें कत्थें च मनुक्खी जीवन सरबन्धी केर्झ कम्में दी शिक्षा मिलदी ऐ। इं'दे उपदेशात्मक चरित्र लोकें गी समें—समें पर फर्ज अदा करने गी प्रेरत करता ऐ।

2. मानवीकरन :— डोगरी लोक कत्थें दी सभनें थमां बड़डी विशेषता एह ऐ जे इं'दे च निर्जीव पात्तर बी उस चाल्ली चित्रत कीते गेदे होंदे न जे ओह बी सजीव बझोंदे न।

3. पारिवारिक एकता :— डोगरी लोक कत्थां परिवारिक सरबन्धें गी मजबूत ते उं'दे च हिरख समोध दी भावना दशांर्दियां न। बड़डे बड़े दा अपने कोला निकके आस्तै आर्शीवाद ते उं'दे सुखै दी कामना ऐ कन्नै गै बजुर्ग दे प्रति आदर्श दा भाव लभदा ऐ।

4. मनोरंजन ते जानकारी :— मनोरंजन दे कन्नै—2 जानकारी बधाने आहले खुशक विशे बी लोक कत्थें गी रोचक बनांदे न। हल्के फुल्के विशे दे कन्नै—2 इं'दे च केर्झ जरुरी विशे बी हैन।

5. अजीबोगरीब ते राहनगी आहले तत्व :— लोक कत्थें च अजीबोगरीब गैर जकीनी बझोने आहले तत्वें कन्नै भरोची दियां न। इं'दे राहनगी आहले तत्व चमत्कारक घटनां ते जादू दियां करामांता कत्थ सुनने आहले दा मन लाई रखदियां न।

6. आशावादी द्रिश्टीकोण :— इं'दे पात्तर हर स्थिति दा सामना करने दा हौसला रखदे न। मुश्कल कोला मुश्कल ते नामुमकन हालात च हारदे नेई लभदे। उं'दे च आशावादी द्रिश्टीकोण इस चाल्ली भरोचे दा ऐ जे हर स्थिति गी काबू करने दी क्षमता रखदे न।

7. नरोई सोच :— डोगरी लोक कत्थें च जैदातर उं'नें घटनें ते पातरें दी प्रधानता ऐ जेहडे नरोई सोच दी अगुवाई करदे न इक दुए दा दुख ते कुसै आस्तै बी बुरा नेई सोचना पशु पक्खरूं ते मनुक्खै दा आपसी प्यार नरोई सोच दा गै प्रतीक ऐ।

8. जोश ते वीरता दी भावना :— डोगरी लोक कत्थें दे पात्तर इन्ने बलशाली न जे एह कुसै मुसीबत कोला नेई घबरांदे। इं'दे हौसलं इन्ने बुलंद न जे एह हर हालात दा सामना करने आस्तै त्यार रौहंदे न।

9. आदर्श ते उपदेश :— लोककत्थें च यथार्थवाद दे थाहर आदर्शवाद मती जगहें

ਲਭਦਾ ਏ। ਲਗਭਗ ਕਤਥੋਂ ਚ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੋਂ ਕੁਸੈ ਨ ਕੁਸੈ ਚਾਲੀ ਦੀ ਸਿਕਖਮਤ ਦੇਇਧੈ ਸਮਾਪਿਤ ਹੋਂਦੀ ਏ।

10. ਮਾਸਾ ਸ਼ੈਲੀ :— ਕਤਥੋਂ ਦੀ ਭਾਸਾ ਆਮ ਭਲੋਕੇ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਆਹਲੀ ਭਾਸਾ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਇੰਦੀ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਏ। ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਸੁਭਾਵਕਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਨਹੋਨੀ ਘਟਨਾ ਬੀ ਸੁਨਨੇ ਆਹਲੀ ਸਚਿਵਾਂ ਸ਼ਵੇਈ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ।

11. ਸੁਖਾਂਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾਂ :— ਕਤਥ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਭਾਏਂ ਕਿਨ੍ਨੀ ਬੀ ਦੁਖਦਾਯਕ ਕੀ ਨੇਈ ਹੋਯੈ। ਪੂਰੀ ਕਤਥ ਚ ਪਾਤਰੋਂ ਦੀ ਬੇਬਸੀ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਪਰ ਕਤਥ ਦੇ ਖੀਰ ਚ ਸਾਬ ਕਿਸ਼ ਠੀਕ ਹੋਈ ਜੰਦਾ ਏ। ਸਚਾਈ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਰ ਚਲਨੇ ਕਰੀ ਨਾਯਕ ਦੇ ਰਸਤੇ ਚ ਔਨੇ ਆਹਲਿਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਅਪਨੇ ਆਪ ਦੂਰ ਹੋਈ ਜਨਿਆ ਨ ਤੇ ਕਤਥੋਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਟ ਪਾਤਰ ਬੀ ਸੁਧਰੀ ਜਾਂਦੇ ਨ।

12. ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ :— ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦੀ ਸੁਕਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਏਹਦੀ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਏ। ਲੋਕ ਕਤਥ ਦੀ ਰੋਚਕਤਾ ਦਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਸਨਾਨੇ ਆਹਲੇ ਵਰਣਨ ਸ਼ੈਲੀ ਪਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਤਖੂਆਂ ਏਹ ਸ्पਸ਼ਟ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਕਤਥਾ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਰੋਚਕਤਾ ਦੇ ਕਨੈ ਵਰਣਨਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਰੋਚਕਤਾ ਬੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ :-

ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਅਪਨੇ ਚਾਲੀ ਕਨੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇੰਦੇ ਚਾ ਕੁਸੈ ਨੇ ਤੱਦੇ ਤੁਫ਼ੇਸ਼ਿਆ ਗੀ ਆਧਾਰ ਬਨਾਇਧੈ ਤੱਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਚ ਪਸ਼ੁ ਪੈਛਿਧੀਂ ਥਮਾਂ ਲੇਇਧੈ ਰਾਕਖਸੋਂ ਤਗਗਰ ਦਿਧਾਂ ਕਤਥਾਂ ਮਜੂਦ ਨ। ਆਖਨੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਜੇ ਇੰਦੇ ਚ ਹਰ ਚਾਲੀ ਦੇ ਸਜੀਬ ਤੇ ਨਿਰੰਗ ਪਾਤਰ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਜਿਸਦੇ ਮਤਾਬਕ ਡਾ. ਵੀਣਾ ਗੁਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਗੀ ਇੰਨ੍ਹੇ ਹਿੱਸੇ ਚ ਬਣਦਾ ਏ

1. ਪਸ਼ੁ ਪੈਛਿਧੈ ਸਰਬਨਧੀ
2. ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਸਰਬਨਧੀ
3. ਪਾਰਿਧੀਂ ਅਪਸਰੋਂ ਸਰਬਨਧੀ
4. ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਰਾਕਖਸੋਂ ਸਰਬਨਧੀ
5. ਕੀਡੇ ਪਤਾਂਗੇ ਸਰਬਨਧੀ
6. ਰੁਕਖੋਂ ਬੂਹਟੋਂ ਫਲ ਫੁਲਾਂ ਸਰਬਨਧੀ

7. राजा रानी सरबंधी
8. जनानी मर्द सरबंधी
9. साधू महात्मा सरबंधी
10. चोर डाकुएं सरबंधी
11. आम रली मिलिया कत्थां

इस वर्गीकरण दे अंतर्गत डोगरी लोक कत्थें दा लगभग सारा साहित्य समाये दा लभदा ऐ। पर डा. बाल कृश्ण शास्त्री हुंदे मताबक उस वर्गीकरण च इन्नी स्पशटता नेई लभदी। पर शास्त्री हुंदे एह आखने कन्नै एह वर्गीकरण गलत नेई होई जंदा कीजे इककै कत्थै च विशे दा चित्रण होने करी कुसै इक कत्थै गी इक वर्ग च रखना नां ते सौख्खा ऐ ते नां गै ओह मनासब ऐ। हर विद्वान् ने इ'नें लोक कत्थें दा वर्गीकरण अपनी—अपनी समझा मताबक कीते दा ऐ लोक कत्थें दा खेत्तर इन्ना वशाल ऐ जे कुसै इक तत्त्व गी अपनाइये उं'दी बंड करना सौखा नेई। पर इस औख दे बावजूद बी विद्वानें अपनी—2 सूझ मताबक इं'दा वर्गीकरण केइयें रूपें च कीता ऐ।

लोक साहित्य दे प्रसिद्ध विद्वान् डाक्टर सत्येन्द्र ने लोक कत्थें गी सत्तें हिस्सें च रखे दा ऐ

1. गाथा
2. पशु—पैंछी जा पंचतंत्री कत्थां
3. परियें दियां कहानियां
4. बिक्रम दियां कहानियां
5. बुझारतें राहें सिक्खमत देने आहलियां कत्थां
6. परख पड़ताल सरबन्धी कत्थां
7. साधुएं ते तीरें दियां कत्थां

डा. बाल कृश्ण शास्त्री हुंदे मताबक लोक कत्थें दे सत भेद होई सकदे न जेहडे इ'यां न :—

1. नीति लोक कत्थां :— उस वर्ग च ओह सारियां लोक कत्थां आंदियां न जिं'दे च कोई न कोई सिक्खमत ते लोक व्याहरै दा ढंग समझाया गेदा होंदा ऐ

2. मनोरंजन दियां लोक कत्थां :— लोककत्थें दी मुख विशेषता कुतुहल ते उत्सुकता इं'दे च मनोरंजन पैदा करदी ऐ। इस कोटि च छड़ियां लोक कत्थां आंदिया न जिं'दा उदेश्य मनोरंजन होंदा ऐ।

3. धर्म कत्थां :— इस वर्ग च नत्त वर्त जग्ग धर्म—नेम अनुशठान परजोग वगैरा ते उं'दे म्हातमें कन्नै सरबन्धत साधुएं म्हातमें ते देवी देवतें दि'यां कत्थां औंदियां न। जिं'दे च कुसै संत—म्हातमा जां साधु फकीरें दी मेहरबानी कन्नै राक्षसें जनेह भूतें कोला मुकित मिली दी होए।

4. भाव लोक कत्थां :— इं'दे च हासा मशकरी प्रेम क्रोध वगैरा भावें पर अधारत लोक कत्थां लैती जंदियां न।

पौराणिक लोक कत्थां :— इस वर्ग च विश्णु शिव वगैरा पुराणे दियां ओह कत्थां आंदियां न। जेहड़िया मौलक रूपै च पुराणे दियां कत्थां होंदियां न पर लोकें दियें जीहबें पर फिरी फिरियै विक्रित होई गेदियां होंदियां न।

चमत्कार कत्थां :— इं'दे च कोई न कोई चमत्कार आहली घटना वर्णत होंदी ऐ जेहदे कन्नै सुनने आहले दा राहनगी भरोचा मनोरंजन होंदा ऐ।

रलीमिलियां लोक कत्थां :— जेहड़ियां लोक कत्थां उपरले भेदें च टकोदियां नेई औंदियां ओह इस वर्ग च गिनियां जंदियां न।

डा. नीरजा शर्मा होरें लोक कत्थें दा वर्गीकरण इस चाल्ली कीते दा ऐ।

समाज सरबन्धी :— इस वर्ग दी लोक कत्थें दे तैहत पति पत्नी दे सरबन्ध बारै, ननान भरजाई दे सरबंध बारै, साकनें दे सरबंध बारै, सस्स नूहं ते सोहरे सरबन्धी आदि कन्नै जुड़ी दियें कत्थें दा विशलेशन कीते दा ऐ।

देवी देवते सरबंधी :— देवी देवतें कन्नै सरबन्धत कत्थें दे तैहत बिध माता ते भागे सरबंधी कत्थे दे इलावा शिव पार्वती, विष्णु नारद आदि देवी देवतें दे बर्ते—नत्तें ते घटनें कन्नै जुड़ी दियें कत्थें दा वर्णन कीते दा ऐ।

चमत्कार सरबंधी कत्थां :— चमत्कार कन्नै सरबंधत कत्थें जि'यां परियें अप्सरें

ਸਰਬਾਂਧੀ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਡੈਨੋ ਚਡੇਲੋਂ ਸਰਬਾਂਧੀ ਭੂਤੋਂ ਪ੍ਰੇਤੋਂ ਸਰਬਾਂਧੀ ਕਤਥਾਂ ਤੇ ਸਾਧੁ ਮਹਾਤਮੇ ਦਿਯਾਂ ਕਤਥਾਂ ਬੀ ਇਸਸੈ ਵਰਗ ਦੇ ਤੈਹਤ ਰਕਖੀ ਦਿਯਾਂ ਨ।

ਪਸ਼ੁ ਪੱਛਿਧੈ ਸਰਬਾਂਧੀ :— ਇਨੋਂ ਕਤਥੋਂ ਦੇ ਤੈਹਤ ਪਸ਼ੁ ਪੱਛਿਧੈ ਦੇ ਮਨੁਕਖੋਂ ਕਨੈ ਮਿਤਰਤਾ ਦੇਵੀ ਉਲਲੇਖ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਕਤਥੋਂ ਚ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਇਨੋਂ ਕਤਥੋਂ ਚ ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਅਪਨੇ ਅਲੌਕਿਕ ਚਮਤਕਾਰ ਕਨੈ ਪਕਖਰੂ ਬਨਾਏ ਦਾ ਬੀ ਲਭਦਾ ਏ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਰਾਣ ਕਤਥਾਂ :— ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦੇ ਤੈਹਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਰਾਣ ਕਤਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਂਗੇ ਦਾ ਲੋਕ ਕਥਾਤਮਕ ਰੂਪ ਮਿਲਦਾ ਏ।

ਨੀਤਿ ਸਰਬਾਂਧੀ :— ਨੀਤਿ ਸਰਬਾਂਧੀ ਕਤਥੋਂ ਦੇ ਤੈਹਤ ਕਥਾਕਾਰ ਅਪਨੇ ਸ਼੍ਰੋਤਾਏਂ ਗੀ ਮਹੇਂਸ਼ਾਂ ਗੈ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ਹੇਈ ਬਤਾ ਪਰ ਪਾਂਦੇ ਹੋਈ ਹਰ ਇਕ ਕਤਥ ਚ ਕਿਥ ਨ ਕਿਥ ਸਿਕਖ ਮਤ ਦਿੰਦਾ ਏ।

ਗ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰੋਂ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਦਾ ਵਰ্গੀਕਰਣ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

1. ਮਿਥਿਕ ਕਤਥਾਂ ਅਤੇ ਪੌਰਾਣਕ ਕਤਥਾਂ (Myths)

ਏਹ ਕਤਥਾਂ ਜਾਦਾਤਰ ਦੇਵਤਾ ਤੇ ਅੰਦ੍ਰ—ਦੇਵਤਾ ਆਤਮਾਏਂ ਬਾਰੈ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨ। ਇਂਦੇ ਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਮਤਕਾਰੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਕਿਜ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਾਤ੍ਰ ਬੀ ਪੁਰਾਣਕ ਰੰਗਤ ਚ ਇਧਾਂ ਰੰਗੋਈ ਜਨਦੇ ਨ ਜੇ ਇਤਿਹਾਸ ਧਰਾਤਾਰ ਵਿਲਕੁਲ ਗੈ ਲੋਪ ਹੋਈ ਜਨਦਾ ਏ ਜਿਧਾਂ ਗੁਗੇ ਪੀਰ (ਰਾਜਾ ਮੰਡਲੀਕ) ਦੀ ਲੋਕ—ਕਤਥ (ਲੋਕਗਾਥਾ) ਏ ਮੈਡ, ਸੁਰਗਲ, ਆਦਿ ਦੇ ਬਾਰੋਂ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਤਥਾਂ ਇਸਸੈ ਜੁਸਰੇ ਚ ਔਨਿਧਿਆਂ ਨ। 'ਫਾਡਾਂ ਦੇ ਅਤਥਰੁ' ਸਾਂਗੈਹ ਦੀ ਕਤਥ ਸਮਝਾ ਦਾ ਫੇਰ ਬੀ ਇਕ ਮਿਥਿਕ ਕਤਥ ਗੈ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਗੁਗਾ ਸਲੋਹ ਤੇ ਬਾਬਾ ਘੋਟ ਸਿਹ ਬੀ ਮਿਥਿਕ ਨ। ਭ੍ਰਦਵਾਹੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਕ ਦਿਯੋਂ ਲੋਕ—ਕਤਥੋਂ ਚ ਮਿਥਿਕ—ਕਤਥਾਂ ਖਾਸਿਆਂ ਨ।

2. ਅਵਦਾਨ (Legend) ਕਤਥਾਂ –

"ਲੀਜੇਂਡ" ਦਾ ਸੱਚ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ :—

ਲੀਜੇਂਡ ਦਰਅਸਲ ਇਤਿਹਾਸ ਗੈ ਹੁੰਦਾ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਪੌਰਾਣਕ ਚਮਤਕਾਰ ਆਈ ਰਲੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਜਿਧਾਂ 'ਬਾਬਾ ਜਿਤ੍ਤੋ, ਮਿਧਾਂ ਢੀਡੋ, ਰਾਜਾ ਰਾਮਸਿਹੈ ਦਿਯਾਂ ਪਦ੍ਯ—ਬੰਦ ਲੋਕਗਾਥਾਂ, ਰਾਜਾ ਰਾਜਸਿੰਹ ਦੀ ਕਤਥ (ਫਾਡਾਂ ਦੇ ਅਤਥਰੁ, ਗੌਤਮ ਵਾਧੂ) ਰੁਲਲਾ ਦੀ ਕੂਲ ("ਇਕ ਹਾ ਰਾਜਾ") ਕੁਝੁ ਚੰਚਲੋ (ਫਾਡਾਂ ਦੇ ਅਤਥਰੁ) ਭ੍ਰਦਵਾਹੀ ਲੋਕ—ਸਾਹਿਤਕ (ਸਾਂਪਾਦਕ ਡਾ. ਪ੍ਰੀਤਮਕ੃ਸ਼ਣ ਕੌਲ) ਦਿਯੋਂ ਕਤਥੋਂ ਚ ਜਾਦਾਤਰ ਕਤਥਾਂ ਜਾਂ ਪੌਰਾਣਕ (Myths) ਨ ਜਾਂ ਫੀ ਅਵਦਾਨ (Legend) 'ਵਿਵਸਾਤਾ ਦੇ

लेख' (सम्पादक विशनदास दुबे) ते मनै दा पाप (सम्पादक शंकरदास सम्नोतरा) च नां कोई मिथक कथ्य ऐ ते नां गै कोई अवदान (Legend)

3. समाजी (म्हत्तव आलियां) लोक—कथां

डोगरी लोक—कथें दी पड़ताल करदे होई मिगी कोई ऐसियां लोक कथां पढ़ने दा मौका मिलेआ, जि'नेंगी लोक—कथें दी परम्परावादी बंडै दे कुसै बी खाने च नेई रक्खेआ जाई सकदा। उ'दे रूप स्वातम दे मूजब, उ'नें किज कथें गी, नां ते फेबल (Fable) अर्थात पशुपक्षियें सरबन्धी कथें च रक्खेआ जाई सकदा ऐ नां, नीति—उपदेश प्रधान च, नां गै परी कथें च ते नां गै मनोरंजन कथें च ।

में उ'नें किज कथें गी, समाजी (म्हत्तव आलियें) कथें च गिनेआ ऐ। इ'नें कथें दे किज उदाहरण "इक हा राजा" (प्रका० डोगरी संस्था जम्मू) दियें लोक—कथें च हेन। जि'यां—'परजा दे भाग', 'दसें आनें दी फीम' 'लालसा दी हट्टी', 'मौती दा डर' ते 'मरजाद' शीर्शक कथां। इ'नें कथें च प्रस्तुत जीवन दे गम्भीर मान—मुल्लें दा चित्रण जिस गम्भीरता कन्नै कीता गेआ ऐ, उसी दिखदे होई इ'नें गी बक्खरे वर्ग च रक्खना गै मनासब होग।

4. पशु—पक्षी सरबन्धी लोक कथां

पंचतंत्र जां हितोपदेश दी परम्परा कन्नै जुडने आहलियें इ'नें कथें च प्रधान पात्तर पशु जा पखेरु हुन्दे न। जि'यां 'डोगरी लोक—कथां' च मिरग ते गिद्ध, जां "विद्माता दे लेख" दी कथ्य "नशा" "मनै दा पाप" दी कथ्य गिददड ते ऊट ते 'भद्रवाही लोक—साहित्य' दी लोक कथ्य — लोमडी ते रिछनी इस्सै जुमरे दे उदाहरण न ।

इ'नें लोक—कथें दा वर्गीकरण करदे बल्लै इस गल्लै दा ख्याल रक्खना पौग जे ऐसियां लोक—कथां इस जुमरे च शामल नेई होंडन जिंदे मुक्ख किरदार ते मुक्ख होने ते गौरा त्तट पशु जां पखेरु होने। ते ऐसियां लोक कथां खसियां न, जिन्दे च पखरु जां पशुएं दी गल्ला बात राहें कथ्यै दा कोई नमां मोड़ औंदा ऐ।

5. परी—कथां (Fairy Tales)

इ'नें कथें च परिये दा किरदार म्हत्तवपूर्ण हुन्दा ऐ। इ'नें कथें दा इक्क सुन्दर उदाहरण ऐ टोपी ते डडा (मनै दा पाप) जादूगिरें दे जादू सरबन्धी जां राखसें दे म्हत्तवपूर्ण

ਕਿਰਦਾਰੋਂ ਆਹਲਿਆਂ ਕਤਥਾਂ ਬੀ ਇਸ਼ਈ ਵਰਗ ਚ ਸ਼ਾਮਲੀ ਕਰੀ ਲੈਤਿਆਂ ਜਾਨਿਆਂ ਨ । ਜਿ'ਧਾਂ ਮੀਣਾ (ਡੋ. ਲੋ. ਕਤਥਾ), ਪ੍ਰੰਬਾ (ਡੋ. ਲੋ. ਕਤਥਾ)

ਪ੍ਰੰਬਾ ਕਤਥਾ ਚ ਭੂਤਾ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਬਡਾ ਚੇਚਾ ਤਾਂ ਮੀਣ ਕਤਥੈ ਚ ਲਾਲਾਂ ਬਾਦ ਸ਼ਾਹਜਾਦੀ (ਪਰੀ ਆਂਗਰ ਗੈ ਇਕ ਕਿਰਦਾਰ) ਤੇ ਜਾਦੂ ਗਿਰੈ ਦੇ ਸਰਦਾਰੇ ਦੀ ਘੀ ਦੋਏ ਮਹਤਵ ਆਹਲੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨ ।

ਭਾਗ ਤੇ ਲਚਛਮੀ (ਬਿਵਸਾਤਾ ਦੇ ਲੇਖ) ਕਤਥੈ ਚ ਭਾਗ ਤੇ ਲਚਛਮੀ ਦੋਨੇ ਗੀ ਪਾਤ੍ਰ ਬਨਾਈ ਯੈ ਚਿਤ੍ਰਣੇ ਕਾਰਣ, ਏਹ ਕਤਥ ਬੀ ਇਸ਼ਈ ਜੁਸਰੇ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੀ ਲੈਨੀ ਚਾਹਿਦੀ । ਇਸ਼ਈ ਸਾਂਗੈਹ ਦੀ ਭਾਗ ਸ਼ੀਰਘ ਕਤਥ ਬੀ ਇਸ਼ਈ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਏ ।

ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਖੇਡ (ਵਿਵਸਾਤਾ ਦੇ ਲੇਖ) ਦੀ ਇਸ ਕਤਥੈ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪਾਤ੍ਰ ਬੁਲਬੁਲ ਅਸਲ ਚ ਇਕ ਪਰੀ ਏ, ਜੇਹਡੀ ਰਾਤੀਂ ਜਨਾਨੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰੀ ਲੈਨਦੀ ਤੇ ਦਿਨੋਂ ਫਹੀ ਬਲਬੁਲ ਬਨੀ ਜਨਦੀ ।

"ਬਿ. ਮਾ. ਦੇ ਲੇਖ" ਦੀ ਇਕ ਕਤਥਾ ਏ 'ਪਾਪੀ ਦਾ ਅੜਤ' ਏਹਦੇ ਚ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਨੀ ਜਾਦੂਗਿਰਨੀ ਏ । ਓਹ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਫੂਲਾਂ ਗੀ ਸਿਰੈ ਪਰ ਕਿਲਲ ਮਾਰਿਥੈ ਉਸੀ ਪਕਖੁਲ ਬਨਾਈ ਦਿਨਦੀ ਏ । ਕਤਥੈ ਚ ਅਗਗੈ ਇਸ ਪਕਖੁਲ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਬਡਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਏ । ਏ ਕਤਥ ਬੀ ਇਸ਼ਈ ਬੰਗ ਚ ਰਕਖੀ ਜਾਈ ਸਕਦੀ ਏ ।

6. ਨੀਤਿ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼—ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਤਥਾਂ

ਲੋਕ—ਕਤਥੋਂ ਚ ਸਿਕਖ—ਮੱਤ ਦੇਨੇ ਦੀ ਪਰਮਪਰਾ ਖਾਸੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ । ਇਸਕਰੀ ਏਹ ਵਰਗ, ਵਾਕੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਚ ਬੀ ਹਤਥ ਮਾਰਦਾ ਸੇਹੀ ਹੋਗ । ਪਰ ਕੇਝਿਧੋਂ ਕਤਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਕਸਦ ਗੈ ਕੁਸੈ ਨੀਤਿ ਦੀ ਗਲੈ ਦੀ ਵਾਖਿਆ ਕਰਨੀ ਜਾਂ ਕੋਈ (ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਨਾ ਹੁਨਦਾ ਏ । ਜਿ'ਧਾਂ ਬਿ. ਮਾ. ਦੇ ਲੇਖ) ਦਿਯਾਂ ਕਤਥਾਂ ਨ ਭਲਾ ਤੇ ਬੁਰਾ ਤੇ ਦਰੁਸਤੀ । ਇ'ਧਾਂ ਗੈ "ਫਾਡਾਂ ਦੇ ਅਤਥੁਲ" ਦੀ ਕਤਥ ਗੁਆਲ ਭੈਧਾ ਏ, ਜੇਹਦੇ ਖੀਰ ਪਰ ਨੀਤਿ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਏ :

"ਸਾਂਸਾਰੈ ਚ ਸਾਰੇਆਂ ਕਮਾਂ ਦਿਯਾਂ ਸਫਲਤਾ ਕਨ੍ਹੈ ਸਾਧਨਾ ਲੇਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮੂਲ ਏ ਕਨ੍ਹੈ ਕਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਏ ।"

ਮਾਊ ਦੀ ਸੀਸ (ਡੋ. ਲੋ. ਕ.) ਟਕੋਹਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਨੇ ਆਹਲੀ ਕਤਥ ਏ । "ਫਾਡਾਂ ਦੇ ਅਤਥੁਲ" ਚ ਜਿਨ੍ਹੀ ਕੀਤੀ ਤਿਨ੍ਹੀ ਪਾਈ ਅਰਥਾਤ् ਜੋ ਕਾਰੈ ਸੋ ਭਰੈ ਕਤਥੈ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ਧਾ ਵੀ ਨੀਤਿ ਸਿਖਿਆ ਏ ।

ਡੋ. ਲੋ. ਕਤਥਾਂ ਦੀ ਕਤਥ ਸਨੈ ਦਾ ਖੋਟ ਬੀ ਨੀਤਿ—ਪ੍ਰਧਾਨ ਏ । (ਸ਼ਿਵ ਬੋਲੇ, ਦਿਕਖੇਆ

ਪਾਰਤੀ, ਏਹ ਆਦਮੀ ਦਿਲਾ ਦਾ ਬੜਾ ਖੁਲਾ ਏ। ਅਗੋਂ ਆਸਟੈ ਸਦਦ ਵੀ ਓਹਦੀ ਕਰਨੀ ਜੇਹੜਾ ਦਿਲੈ ਦਾ ਨੇਕ ਹੋਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੌਹਕੇ—ਲੌਹਕੇ ਵਰਗ ਚਾ ਬਚੀ—ਬਚਾਈ ਦਿਯਾਂ ਲੋਕ—ਕਤਥਾਂ ਵਾਪਕ ਵਰਗ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਿਆਂ ਜਾਂਗਨ।

7. ਸ਼ੁਦਧ ਮਨੋਰੰਜਨ—ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਤਥਾਂ

ਜਿ'ਧਾਂ : (ਡੋ. ਲੋ. ਕਤਥਾਂ ਚ) ਖੋਤੇ ਦੀ ਚੋਰੀ, ਕੁਛੇ ਗੀ ਲਤਾ, ਆਲਸੀ ਟਬ਼ਰ, ਸ਼ੇਰਾ ਦਾ ਦਿਲ, ਸ਼ੱਜੋਗੈ ਦੀ ਗਲਲ, ਪੁੰਥ ਤੇ ਚਾਰ ਸਥਾਨੇ ਚੋਰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਤਥਾਂ ਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈ “ਫਾਡਾਂ ਦੇ ਅਤਥਰੂ” ਚ ਚਮਥੇ ਕਨ੍ਹੈ ਅਮਥੇ ਦਾ ਫੁਲ ਤੇ ਸੂਨਹੀ ਭੂੰਖੂ ਇੱਕੋ ਵਰਗ ਦਿਯਾਂ ਕਤਥਾਂ ਨ।

“ਮਨੈ ਦਾ ਪਾਪ” ਚ — ਮਨੈ ਦਾ ਪਾਪ, ਧਰਮਾ ਦਾ ਪਾਲਨ, ਮਿਤਰੋ ਕੋਠੀ, ਚੋਰ ਸ਼ਾਹ, ਗਰੀਬੀ ਗੈ ਕਚਵੀ ਏ, ਛੋਟੂ ਭਾਇਆ, ਪਾਰਸ ਰਾਜਾ, ਖਾਨਦਾਨੀ ਅੜੀ, ਜੁਡਤ ਗੱਗਾ ਬਾਸਨ ਤੀਰਥ ਬਾਸਨ, ਹੂਰਾਂ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਤੇ ਬੁਦ਼ਿਮਾਨ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ — ਸਾਰਿਆਂ ਮਨੋਰੰਜਨ—ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਤਥਾਂ ਨ।

“ਇਕ ਦਾ ਰਾਜਾ” ਚ ਜਾਹੂ ਤਾ ਮਸਾਨ ਮਨੋਰੰਜਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਥ ਏ।

5.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ : ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿੱਧੇ ਵਿਦਾਰਿਧੀਂ ਗੀ ਲੋਕ ਕਥੇਂ ਦਿਯੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਤਥਾਂ ਅਥ ਬਾਰੈ ਅਵਗਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਲੋਕ ਕਥ ਸੁਨਨੇ ਸਨਾਨੇ ਦੀ ਸੈਹਨ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਏ। ਪੂਰੀ ਧਾਡੀ ਕਮਮ ਕਾਜ ਕਰਨੇ ਪੈਰੋਂ ਥਕਕੇ ਟੁਟ੍ਟੇ ਦੇ ਮਾਹਨੂ ਜਦੂਂ ਕਦੋਂ ਬੀ ਰਲਿੱਧੇ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੈਂ ਅਪਨੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਗੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕਵੈਂ ਤੁੰਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੀ ਹੋਵਾ। ਲੋਕ-ਕਥ ਜਬਾਨੋ-ਜਬਾਨੀ ਚਲਦੀ ਆਵਾ ਦਿਯਾਂ ਨ। ਜਿਸ ਕਵੈਂ ਲੋਕੋਂ ਦਾ ਜ਼ਾਨ ਬਦਦਾ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੀ ਹੋਵਾ ਏ। ਲੋਕ ਕਥਾਂ ਕੁਝੈ ਕੀ ਜਾਤਿ ਦਿਯਾਂ ਓਹ ਮਾਲਾ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ ਜਿੰਦੇ ਚ ਤੁੰਦੇ ਰੀਤਿ ਰਿਵਾਜ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਆਥਾ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਫੁਲਲ ਲਾਣੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਲੋਕ ਕਥਾਂ ਗੈ ਕਰਦਿਯਾਂ ਨ-

5.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ : (1) ਧਾਡੀ (2) ਬੁਹਾਸਰਨਾ (3) ਧਰਮ (4) ਮੌਖਿਕ (5) ਆਸਾਵਾਦੀ (6) ਪੌਰਾਣਿਕ (7) ਕ੍ਰੋਧ (8) ਅਧਿਆਤਮਕ (9) ਧਰਮਾਰਥ (10) ਪਰਮਪਰਾਵਾਦੀ।

5.6 ਅਭਿਆਸ ਆਸਟੈ ਸੋਆਲ :

(1) ‘ਲੋਕ-ਕਥੇਂ’ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੋ।

(2) ਲੋਕ-ਕਤਥੇਂ ਦਿਯਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ ਦਰਸਾਓ।

(3) ਲੋਕ-ਕਤਥੇਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਕਰੋ।

5.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਰਤਕਾਂ

ਫੁੱਝਗਰ ਦਾ ਸਾਂਖ੍ਯਕਿਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਾਦਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ

ਜਿਤੇਨਕ ਉਧਮਪੁਰੀ (ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ) ਫੁੱਝਗਰ ਦੀ ਲੋਕਵਾਰਤਾ-(ਪ੍ਰੋ. ਲਲਿਤ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਮੁਕਖ ਸਮਾਦਕ)

लोकगाथां

- 6.0 रूपरेखा
- 6.1 उद्देश्य
- 6.2 पाठ-परिचे
- 6.3 पाठ-प्रक्रिया
- 6.4 सारांश
- 6.5 कठिन शब्द
- 6.6 अभ्यास आरतै सोआल
- 6.7 सहायक पुस्तकां

6.1 उद्देश्य : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें जी लोकगाथा दा अर्थ ते ‘लोक’ + ‘गाथा’ दा अर्थ बी बक्खरी-बक्खरी चाल्ली कन्नै दस्सेआ गेदा ए। इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें जी ‘लोक’ शब्द दे अर्थ दी जानकारी मिली सकग। कन्नै गै लोकगाथा दा अर्थ ते उसदियां परिभाशा विशेषता बारै बी पूरी चाल्ली कन्नै ज्ञान हासल होग।

6.2 पाठ-परिचे : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें जी लोकगाथा दा अर्थ, परिभाशां ते उसदियें विशेषताहुं दे बारै पूरी चाल्ली कन्नै जानकारी हासल होग।

6.3 पाठ-प्रक्रिया : लोकगाथा

- (1) परिभाशा
- (2) लोकगाथां दियां विशेषतां

परिभाशा :—लोक साहित्य च लोक शब्द दा प्रयोग एह्दी सारी विद्याएं कन्नै होए दा ऐ जियां लोक कथां लोकगीत आदि। उस्सै चाल्ली लोक गाथा शब्द द'ऊं शब्दे दा मेल

ऐ लोक+गाथा। लोक शब्द लोकें दे विचार ते अभिव्यक्ति दा बोधक ऐ ते गाथा दा अर्थ लम्मी गाई जाने आहली कत्थ। अंग्रेजी दा बैलैड शब्द लोकगाथा दा पर्यायवाची ऐ। लोक गाथा दा इक होर अर्थ ऐ, लोकें द्वारा गाई जाने आहली गाथा अर्थात कत्थ। पर एह कत्थ आम साधारण लोकें दी नेई होंदी। एह छंदोबद्ध कत्थां देवी देवते व्हादर सूरमें ते लोकप्रसिद्ध नायकें दियां होंदियां न वैदिक युग च उसी शुभ मौके उपर गाए जाने आहले गीतें गी गाथा आक्खेआ जंदा हा।

प्राचीन साहित्य च पद्य जां गीत, व्याह दे गीत, विशेश मंत्र ते छंद गाथा शब्द दे अर्थ दे बोधक हे। पर अज्ज दे समें च लोक साहित्य दे अंतर्गत लोक गाथा मूँजवानी दी पंरपरा च गै पीढी दर पीढी इक गायक कोला दुए गायक तग्गर सफर करदियां न। लोकमानस दी बरासत होने करी एह मुंह जबानी दी पंरपरा च गै जन्म लैंदी ऐ ते इस्सै पंरपरा च लैड ताल कन्नै अगै डरदी ऐ। लोकगाथा दी परम्परा मौखिक रूपै च होंदे होई लोक गायकें दी गोदी च गै पलदी मठौंदी रेही।

एनसाइक्लोपीडिया ब्रिटेनिका च लोकगाथा दी इक ऐसी पद्य शैली आक्खेआ गेदा ऐ जेहदे च कुसै परानी कत्थ दा सधारण वर्णन होऐ। जेहदे रचेता गुमनाम होंदे न ते ललित कला दी बरीकियें बगैर मौखिक परंपरा च र'वै। भारती विद्वानें लोक साहित्य दा अध्ययन करदे होई पश्चमी लोक साहित्य दा मता सारा आसरा लैता दा ऐ उस करी 'लोकगाथा' शब्द अंग्रेजी दे बैलैड शब्द दा अनुवाद नेई ऐ पर उसदे अर्थ कन्नै मती सारी समानता रखदा ऐ कीजे अंग्रेजी च कत्थ कहानी आहले लोकगीतें गी बैलैड गलाया जंदा ऐ।

बैलैड ते लोकगाथा दे अर्थ गी स्पश्ट करदे होई डबलयू पी.कार हुंदा गलाना ऐ बैलैड इक कथात्मक गये काव्य ऐ जेहडा लोकवाणी राहें रूप विद्यान गी लई विकसित होंदा ऐ ते जेहदे च गीत ते कत्थ दौने दे तत्व मजूद होंदे न।

प्रो. शिव निर्माही हुंदे मताबक धार्मक पुराणक इतिहासक महापुरशें ते लोक नायकें दे जीवन चरित्र गी आधार मन्नियै लोक कल्पना दी भावना कोला प्रेरत होइयै लोक गायकें द्वारा लोक भाशा च लोकें दी रुचि ते लोक मानस दी भावना दा बखान करने आहली रचना लोकगाथा ऐ।

जी. ऐल किटरेज होरें लोकगाथा गी कथात्मक जां गीत कथा आक्खे दा ऐ।

डा. सत्य गुप्त हुंदा आखना ऐ जे 'लोकगाथा कथानक आहला लेखा लम्मा गीत

होंदा ऐ। उसदे च कुसै इक व्यक्ति दे जीवन दा चित्रण होंदा ऐ ते एहदा अकार आम गीतें कोला बड़ा होंदा ऐ। एह इक विशेश परम्परा राहें गायनबद्ध होंदा ऐ ते कन्नै गै एहदी कथा च असाधारण कृतियें ते व्यक्तियें दा वर्णन होंदा हे। एह लोक गाथा लोकज्ञान दे अनसभ्म खजाने कन्नै भरोची दियां होंदियां न। इंदे च परानी रीतियें दे अनुशठाने दा बी वर्णन मिलदा ऐ।

डा. गोविंद चातक होरें लोकगाथा दी परिभाषा इस चाल्ली दिती दी ऐ :-
लोकगीतें दे मकाबले च लोकगाथा सिर्फ किश खास लोकें तगर गै सीमत रौहंदियां न। एह अक्सर कुसै खास मौके पर गाई जंदियां न। कीजे एह अकार च इन्नियां लम्मियां होंदियां न जे उनेंगी चेता रखना ते गाना सौक्ख्या नेई। लैज दी द्रिश्टी कन्नै बी उंदे च एकता नेई होंदी। इसकरी जनसधारण च उंदे आस्तै कोई आर्कशन नेई लभदा।

लोकगाथा दियां विशेषतां :-

अज्ञात रचेता :- लोक साहित्य दी बाकी विद्याएं आहला लेखा एहदे रचेता बारै बी कोई ठोस प्रमाण नेई लभदा। इक लोक समूह द्वारा रची दियां लोकगाथा समेत खेतर मताबक बदलोंदे रूप कन्नै इक कोला दुई पीढ़ी तगर सफर करदी ऐ जिस करी एह लोक वस्तु बनी जंदी ऐ।

स्थानी रचेता :- लोकगाथा कुसै बिशेश लाके दे बसनीकें दी आस्था विश्वास इतहासक घटना महापुरश ते वीर पुरशें कन्नै सरबन्धत होंदिया न। इस करी इंदी रचना खेतरी स्तर पर होंदी ऐ।

संगीत तत्व :- लोकगाथा दा सभनें थमां रोचक तत्व संगीत ऐ। संगीत कारण गै एह लोक विद्या सारी विधाएं कोला बकखरी ऐ कीजे एह इक कथ होंदी ऐ जिसी लोक गायक गाइयै सनादें न। लोक गायक इसदे च संगीतात्मकता पैदा करने गितै अपनी स्फूलता ते रुचि मताबक केई वाद्य यंत्र बी बजांदे न।

रस योजना :- लोकगाथा दा गायक आमतौरे पर शहीद वीर योद्धा त्यागी बलिदानी जां कुसै बड़े उद्देश्य ताँई कुर्बानी देने आहला होंदा ऐ। इस करी एहदी शुरुआत वीर रस कन्नै ते अंत शांत जां करुण रस कन्नै होंदा ऐ।

अलंकृत शैली दा अभाव :- लोक साहित्य दी विधा होने कारण अर्थात आम लोकें द्वारा रचे जाने दे कारण एह सरल ते सधारण होंदिया न। नां गै एहदे भाशा च अलंकार ते नां गै स्थिरता होंदी ऐ।

ਖੁਆਨ ਤੇ ਸੁਹਾਵਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ :— ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਚ ਪਨਪਨੇ ਆਹਲੇ ਇਸ ਵਿਧਾ ਚ ਖੁਆਨ ਤੇ ਸੁਹਾਵਰੇ ਦਾ ਬੇਰੋਕਟੋਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਏ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਪਦੋਂ ਦੀ ਪੁਨਰਾਵੁਤਿ :— ਲੋਕਗਾਥਾ ਦਾ ਗਾਧਕ ਇਸੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਏਹਦੇ ਕਿਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਂਗੋਂ ਗੀ ਗੈ ਗਾਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਏਹਦੀ ਕਿਸ਼ ਸਤਰੋਂ ਗੀ ਬਾਰ—ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਂਦਾ ਏ ਜੇ ਰੋਚਕਤਾ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਬਨੀ ਰਵੈ।

ਅਸ਼ਪਣ ਇਤਹਾਸਕਿਤਾ :— ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦੇ ਨਾਧਕ ਪੌਰਾਣਿਕ ਅਲੌਕਿਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਜਾਂ ਇਤਹਾਸਕ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦੇ ਨ। ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਰੁਚਿ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਇੰਦਾ ਗਾਧਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਤਹਾਸਕ ਤਤਿੋਂ ਕਨੈ ਤੰਦਾ ਮੇਲ ਖਾਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੇਈ। ਇਸਕਾਰੀ ਤੰਦੇ ਕਥਾਨਕ ਚ ਇਤਹਾਸਕ ਤਤਿ ਅਕਸਰ ਸ਼ਪਣ ਤੇ ਪੁਣ ਨੇਈ ਹੋਂਦੇ।

ਚਮਤਕਾਰ :— ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਚ ਆਮਤੌਰ ਪਰ ਚਮਤਕਾਰ ਆਹਲੀ ਘਟਨੋਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਇਧੈ ਤਤਿ ਇੰਦੀ ਰੋਚਕਤਾ ਤੇ ਆਕਾਂਸ਼ਨ ਗੀ ਬਧਾਂਦੇ ਨ।

ਖਾਸ ਜਾਤਿ ਦੇ ਗਾਧਕ :— ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦੇ ਗਾਧਕ ਕੁਸੈ ਖਾਸ ਜਾਤਿ ਕਨੈ ਗੈ ਸਰਬਨਥ ਰਖਦੇ ਨ। ਜੇਹੜੇ ਪਰਾਪਰਾ ਥਮਾਂ ਇੰਦਾ ਗਾਨ ਬਖਾਨ ਕਰਦੇ ਔਂਦੇ ਨ।

ਛੱਡੀਬੜੀ :— ਲੋਕਗਾਥਾ ਇਕੈ ਛੰਦ ਚ ਬਜ਼ੀ ਦਿਧਾਂ ਹੋਂਦਿਧਾਂ ਨ। ਜਦ ਗੈ ਲੋਕਗੀਤ ਬਕਖੋ ਬਕਖ ਛਂਦੇ ਚ ਰਚੇ ਗੇਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦਾ ਛੰਦ ਗਾਥਾ ਛੰਦ ਖੁਆਂਦਾ ਏ।

ਲੋਕ ਜ਼ਾਨ :— ਏਹ ਲੋਕ ਜ਼ਾਨ ਦੇ ਅਨਸਥ ਖਜਾਨੇ ਆਵਟੈ ਭਰੋਚੀ ਦਿਧਾਂ ਹੋਂਦਿਧਾਨ। ਕੀਜੇ ਇੰਦੇ ਚ ਅਸਧਾਰਣ ਵਿਕਿਤਿਆਂ ਤੇ ਤੰਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇਹੜੇ ਆਮ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਜ਼ਾਨ ਤੇ ਪੇਰਣਾ ਦਾ ਸ਼ੋਤ ਬਨਦੇ ਨ।

ਕਥਾਨਕ ਪ੍ਰਧਾਨ :— ਲੋਕਗਾਥਾਂ ਕਥਾਨਕ ਉਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੋਂਦਿਧਾਂ ਨ। ਇਸਦੇ ਕਥਾ ਤਤਿਆਂ ਚ ਕੁਸੈ ਇਕ ਵਿਕਿਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਕਥਾਨਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਂਦਿਧਾਂ ਨ।

6.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਫ਼ਿਧੈ ਵਿਦਾਰਥਿਆਂ ਗੀ ਲੋਕਗਾਥਾ ਦਾ ਅਰਥ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਮਿਲੀ ਸਕਗ। ਕਨੈ ਗੈ ਲੋਕਗਾਥਾ ਕੇਹ ਹੋਂਦੀ ਤੇ ਕੁਸੀ ਆਖਦੇ ਇਸਦੇ ਬਾਰੈ ਪੂਰੀ ਚਾਲਲੀ ਕਨੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਗ। ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਛਾਨੋਂ ਦਿਧਿਆਂ ਪਰਿਆਸਾਏਂ ਰਾਏਂ ਲੋਕਗਾਥਾ ਦਾ ਅਰਥ ਜਾਨੀ ਸਕਡਾਂ ਨ। ਪੀਢੀ-ਦਰ-ਪੀਢੀ ਅਞਗੈ ਚਲਨੇ ਆਹਲੀ ਇਸ ਪਰਮਪਰਾ ਗੀ ਅਞਗੈ ਬਧਾਯਾ ਕਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਲੋਕਗਾਥਾ ਲੋਕਗਾਧਿਆਕੇਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਚ ਗੈ ਪਲਦੀ ਮਠੋਂਦੀ ਏ।

6.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ : (1) ਲੋਕ-ਕਥਥ (2) ਪ੍ਰਾਚੀਨ 93) ਬੈਲੇਡ (4) ਪਰਾਈਵਾਚੀ (5) ਗੁਮਨਾਮ

(6) ਪੀਢੀ (7) ਪਰਮਪਰਾ (8) ਜਨਸਾਧਾਰਣ (9) ਅੜਾਤ (10) ਰਚੇਤਾ (11) ਗਾਧਨ (12) ਯੋਦ੍ਧਾ
(13) ਸੰਗੀਤ (14) ਅਨਸਮੰਭ।

6.6 ਅਭਿਆਸ ਆਖਤੈ ਸੋਆਲ

(1) ‘ਲੋਕ ਗਾਥਾ’ ਦਾ ਅਰ्थ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰੋ।

(2) ਲੋਕਗਾਥਾ ਵਿਖੇ ਪਰਿਆਵਰਾਂ ਲਿਖੋ।

(3) ਲੋਕਗਾਥਾ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਓ।

67 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ

ਫੁੱਝਗਰ ਦਾ ਸਾਂਕ੍ਰਾਨਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਾਦਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ

ਜਿਤੇਬੜ ਤਥਮਪੁਰੀ (ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ) ਫੁੱਝਗਰ ਦੀ ਲੋਕਵਾਰਤਾ-(ਪ੍ਰੋ. ਲਲਿਤ
ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਮੁਕਖ ਸਮਾਦਕ)

डोਗਰੀ ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ

- 7.0 ਰੂਪਾਖਾ
- 7.1 ਤਵੇਸ਼ਯ
- 7.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ
- 7.4 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ
- 7.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ
- 7.6 ਸਾਰਾਂਸ਼
- 7.7 ਅਭਿਆਸ ਆਤਮੈ ਸੋਆਲ
- 7.8 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ

7.1 ਤਵੇਸ਼ਯ : ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਜੀ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦੇ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇਂ ਸਕਗ। ਲੋਕਗਾਥਾ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਕਿਨ੍ਹੇ ਚਾਲਲੀ ਕਨੌ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਛਾਨੇ ਦੀ ਲੋਕਗਾਥਾ ਬਾਰੈ ਬਕਖਰੀ-ਬਕਖਰੀ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ। ਜਿਥੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਜੀ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਥਹੋਵੇਂ ਸਕਗ।

7.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਜੀ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇਂ ਸਕਗ।

- 7.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ :** ਡੋਗਰੀ ਲੋਕਗਾਥਾਏਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ
- (1) ਕਾਰਕਾਂ
 - (2) ਬਾਰਾਂ

(3) प्रेमगाथां

कुसै बी प्रदेश जां खेत्तर दी लोकगाथाएं दा वर्गीकरण करदे बेल्लै उसदे खेत्तरी विशेषताएं गी ध्यान च रखना जरुरी ऐ कीजे हर प्रदेश दी अपनी इतिहासक पृश्टभूमि, राज प्रबंधक ढांचा सांस्कृतक ते समाजी परिवेश होंदा ऐ। अर्थात् लोकगाथा दे वर्गीकरण च सिद्धांत दी कोई इकरूपता आहली गल्ल नेई होंदी।

डोगरी भाशा दे बक्ख—बक्ख विद्वानें अपने द्रिश्टीकोण कन्नै डोगरी लोक गाथाएं दा वर्गीकरण कीते दा ऐ।

डोगरी लोक वार्ता दे महान विद्वान प्रो. शिव निर्माही होरें डोगरी लोकगाथाएं दा अध्ययन करदे होई उ'नेंगी च'ऊँ वगें च रखे दा ऐ :

1. देव गाथा (कारका)
2. इतिहासक गाथां
3. जोगपरक गाथां
4. प्रणय लोक गाथां

श्री ओम गोस्वामी होरें डोगरी लोक गाथा नां दी कताबै च डोगरी लोकगाथाएं गी सत्त हिस्सें च बंडे दा ऐ :

1. कारका
2. अंजलिया
3. मसाहदे
4. चेत्तरी गाथां
5. स्थोतियें सरबंधी (गाथा लोरियां)
6. छिंजा
7. बारां

प्रो. रामनाथ शास्त्री होरें डोगरी लोकगाथाएं दा वर्गीकरण सत्तें जमातें च कीते दा ऐ:-

1. आदर्श बलिदान गाथां (बाबा जित्तो, दाता रणपत आदि)
2. वीर गाथा (मियां डीडो, राम सिंह पठानिया)
3. लीजंड (राजा मंडलीक, बाबा सूरज शहीद बगैरा)
4. पुराण गाथा (बाबा सुरगल बाबा भैड़ आदि)
5. मिथक गाथा (भरथरी, गोपी चंद वगैरा)
6. जोग गाथां (भरथरी, गोपी चंद वगैरा)
7. मजलूम गाथां (मढ़ ब्लाक दे शहीदें दियां गाथां)

इ'नें सारें वर्गीकरणें दे आधार बक्खरे—2 न। शास्त्री हुंदा वर्गीकरण लोकगाथाएं दे कथानक दी इत्तहासक पृष्ठभूमि पर अधारत ऐ ते कुतै बलिदान लिजंड मिथक ते मजलूम नां कन्नै वर्गीकरण ऐ जेहडा बड़ा लम्मा चोडा रहेई होंदा ऐ। उत्थै दुइ बक्खी प्रो० शिव निर्मोही होरें बड़े संखिप्त ते अधूरा जेहा वर्गीकरण कीते दा ऐ। श्री ओम गोस्यामी द्वारा कीती दी एह जमात बंदी इक गुंजल जन रहेई होंदी ऐ। सरसरी तौरा पर एह सारे वर्गीकरण शैलीगत ते सुआतम दी द्रिश्टी कन्नै इककै जनेह न। पर फही बी भाव ते विशेच खासी भिन्नता ते बक्खरा पन नजरी औंदा ऐ।

डोगरी लोक गाथाएं च अज्जै तोड़ी द'ऊं भेत गै सामनै आए न। ओह न कारक ते बार। पर डोगरी लोकगाथा दा वर्गीकरण त्र'ऊं वर्ग च होए दा ऐ।

1. कारकां
2. बारां
3. प्रेमगाथां

कारक :— डोगरी शब्द कारक संस्कृत दे शब्द कारिका दा गै तद्भव रूप ऐ। कारिका दा अर्थ ऐ “श्लोक जां विशिष्ट कवता।” छंदे च बज्झी दी नेही लै आह्ली कथ्य कहानी जिंदे च कुसै देवी देवते दी स्तुति प्रार्थना उंदे चमत्कार, कारनामे जां फही जेहदे च धर्म ते न्यांड दी खातर बलिदान देने आहले महापुरशें दे चर्चे होन ते लोकमानस जिस च धार्मिक आस्था रखदा होऐ उ'ऐ कारक खुआंदी ऐ। उसगी हर कोई लोकगायक नेई गांदा बल्के खास गायकै दा परिवार पीढ़ी दर पीढ़ी उसगी जोड़दा ते गांदा ऐ। देवी देवते, सिद्ध पुरशें दी थाहर कन्नै जुड़े दे एह लोक गायक जोगी जां गारड़ी खुआंदे न। कारकें

ਗੀ ਗਾਨੇ ਆਸਤੈ ਤੇ ਇਨੋਂਗੀ ਸੁਰ ਦੇਨੇ ਆਸਤੈ ਇਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਲੋਡ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਬਲਿਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ। ਇਂਦੇ ਚ ਕਰੂਣ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਪੌਰਾਣਿਕ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਸ਼ਾ ਲੇਝਧੈ ਸਥਾਨੀ ਕੁਲ ਦੇਵਤੇਂ ਤਗਰ ਸਬੈ ਲੋਕਗਾਥਾ ਕਾਰਕਾ ਗਲਾਇਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨਾ ਜਿਧਾਂ ਮਾਤਾ ਵੈਸ਼ਣੀ ਮਾਤਾ, ਕਾਲਕਾ, ਬਾਬਾ ਜਿਤੀ, ਬਾਬਾ ਮੇਝਮਲਲ, ਬੁਆ ਮਾਗਾਂ, ਬੁਆ ਸਤਿਯਕਾਰੀ, ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ, ਬਾਬਾ ਹਲਲੋ, ਬਾਬਾ ਸੁਰਗਲ, ਬਾਬਾ ਭੇਡ, ਬਾਬਾ ਸਿੰਘ ਗੋਰਿਧਾ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬਿਰਪਾ ਨਾਥ ਆਦਿ।

ਬਾਰਾਂ :— ਓਹ ਗਾਥਾ ਜੇਹਦੇ ਚ ਕੁਸੈ ਸੂਰਮੇਂ ਦੀ ਛਾਦਰੀ ਹੋਸਲੇ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਦਾ ਗਾਨ ਹੋਏ ਓਹ ਬਾਰ ਖੁਆਂਦੀ ਏ। ਜਿਧਾਂ ਕਾਰਕੋਂ ਗੀ ਗਾਨੇ ਆਹਲੈ ਕੁਸੈ ਖਾਸ ਸਮੁਦਾਯ ਕਨੈ ਸਰਬਾਂਧ ਰਖਦੇ ਨ ਉਸਸੈ ਚਾਲੀ 'ਬਾਰ' ਗੀ ਗਾਨੇ ਆਹਲੇ 'ਦਰੇਸ' ਹੋਂਦੇ ਨ। ਦਰੇਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਂਦੇ ਹੋ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਚਾਰਣ ਕਵਿਧਿਆਂ ਆਂਗਰ ਢੋਗਰੇ ਰਾਜੇਂ ਸੂਰਮੇਂ ਸੇਨਾਪਤਿਧਿਆਂ ਕਨੈ ਜੁੜ ਖੇਤਰ ਚ ਜਾਇਧੈ ਤਾਂਦੇ ਛਾਦਰੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਦਿਖਦੇ ਹੋ ਤੇ ਫਿਰ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਬਾਰ ਚ ਬਨਦੇ ਹੋ। ਇਂਦਾ ਮੁਕਖ ਉਦੇਸ਼ਧ ਤਾਂਦੀ ਛਾਦਰੀ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਜੁੜ ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਚ ਗਾਇਧੈ ਸਪਾਇਧੈ ਗੀ ਜੋਸ਼ ਦੇਨਾ ਹੋਂਦਾ ਹਾ। ਇਸ ਕਰੀ ਇਨੋਂ ਗਾਥਾਏਂ ਚ ਵੀਰ ਤੇ ਰੌਦ੍ਰ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਡੋਗਰੀ ਚ ਕਿਥ ਨੇਹਿਧਾਂ ਬਾਰਾਂ ਬੀ ਹੈਨ ਜਿਂਦੇ ਚ ਵੀਰ ਰਸ ਦੇ ਥਾਹਰ ਕਰੂਣ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਤੇ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਥਾਹਰ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਤਤ ਨ। ਜਿਧਾਂ ਰਾਜਾ ਭਰਦਰੀ ਰਾਜਾ ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਤੇ ਰਾਜਾ ਹੋਡੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਕੋਈ ਬੀ ਵੀਰ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇਈ। ਅਮੂਮਨ ਏਹ ਗਾਥਾ ਇਤਹਾਸਕ ਹੋਂਦਿਆਂ ਹਿਆਂ ਪਰ ਕਿਥ ਇਤਹਾਸਕ ਨੇਈ ਹੋਂਦਿਆਂ, ਡੋਗਰੀ ਬਾਰੇ ਚ ਵੀਰ ਗੁਗਾ, ਰਾਮ ਸਿੰਹ ਪਠਾਨਿਆ ਮਿਥਾਂ ਡੀਡੋ, ਵਜੀਰ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਹ, ਜਰਨੈਲ ਬਾਜ ਸਿੰਹ ਤੇ ਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਹ ਦਿਆਂ ਬਾਰਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨ।

ਕਿਥ ਲੋਕ ਗਾਥਾ ਨੇਹਿਧਾਂ ਬੀ ਹੈਨ ਜਿਨੋਂਗੀ ਨਾਂ ਕਾਰਕ ਦੇ ਅਨੰਤਰਗਤ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਬਾਰ ਦੇ ਅਨੰਤਰਗਤ ਰਕਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜਿਧਾਂ ਸ਼ਕਿਤ ਦੇ ਬਕਖ—2 ਰੂਪੋਂ ਉਪਰ ਗਾਈ ਜਾਨੇ ਆਹਲੀ ਗਾਥਾ।

ਪ੍ਰੇਮ ਗਾਥਾ :— ਇਸ ਵਰਗ ਤੈਹਤ ਰਕਖੀ ਗੇਦਿਆਂ ਲੋਕਗਾਥਾਂ ਲੋਕਗੀਤਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪੈਂ ਚ ਬਡਿਆਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨ ਪਰ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰਨੇ ਮਗਰਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਏ ਏਹ ਗੀਤ ਕੁਸੈ ਲੋਕ ਗਾਥਾ ਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸਾਂਗ ਨ ਜਾਂ ਏਹ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਕੁਸੈ ਲੋਕ ਕਹਿ ਨੇ ਉਸ ਲੋਕ ਗਾਥਾ ਦਾ ਸਾਰ ਕਹਿਛਧੈ ਲੋਕ ਗੀਤ ਬਨਾਈ ਤਡੇਆ ਹੋਏ। ਤਾਂਨੋਂ ਗੀਤਿਆਂ ਉਸ ਬੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤਾਂਨੋਂ ਸਭਨੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਜੋਖਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜਿਸਗੀ ਆਸ ਆਦਮੀ ਜਾਨਦਾ ਏ। ਉਸ ਕਰੀ ਓਹ ਸਾਰੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਾਂਦੇ ਚ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੈ ਸਮਾਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨ।

प्रकृति चित्रण :— लोक गीतें च प्रकशित चित्रण बड़े स्वभावक ढंगै कन्नै होए दा ऐ। कुदरती वातावरण च पले मठोए उे मनुकखै द्वारा रचे दे इ'नें गीते च प्रकशित चित्रण बड़ा मुमकन लगदा ऐ।

स्वच्छन्दता :— लोकगीत साहित्यक गीतें आंगर घड़े त्राशे नेई गे। इंदा सुन्म्ब प्राकशितक नाडुएं आंगु कुसै बी थाहरा दा अपने आप आपमुहारा फुटटी पौंदा ऐ। एह छंदे ते भावें दी सौगलें थमां मुक्त होंदे न। इंदा अधार मात्रा नेई गीत प्रवाह ऐ।

7.4 सारांश : इस पाठ गी पढ़ियै विद्यार्थियें गी डोगरी लोकगाथाएं दे वर्गीकरण बारै जानकारी हासल होग। कन्नै गै बक्ख-बक्ख विद्वानें द्वारा कीते गेदे वर्गीकरण बारै बी विद्यार्थियें गी ज्ञान हासल होई सकज। जियां शिव निर्मोही, डॉ. ओम गोखामी प्रो. रामनाथ शास्त्री सभने लेखकें डोगरी लोकगाथाएं दे वर्गीकरण दी बंड अपने ख्हाबें कीती दी ऐ।

7.5 कठिन शब्द : (1) खेतरी (2) पृथक्भूमि (3) ढांचा (4) परिवेश (5) कारकां (6) बारां (7) छिंज (8) शैलीगत (9) जमात (10) सरसरी।

7.6 अभ्यास आस्तै सोआल

- (1) लोक गाथा दिये परिभाशाएं बारै दस्तदे होई लोकगाथाएं दे वर्गीकरण बारै लेख लिखो।

- (2) शिव निर्मोही द्वारा कीते गेदे लोक गाथा दे वर्गीकरण पर लोड पाओ।

(3) कारकां बारे लेख लिखो।

(4) बारां बारे तफसीली जानकारी देओ।

7.7 सहायक पुस्तकां

ਝੁੱਗਰ ਦਾ ਸਾਂਕ੍ਰਾਨਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਾਦਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ

ਜਿਤੇਨਦਰ ਤਥਾ ਪੁਰੀ (ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ) ਝੁੱਗਰ ਦੀ ਲੋਕਵਾਰਤਾ-
(ਪ੍ਰੋ. ਲਲਿਤ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਮੁਕਖ ਸਮਾਦਕ)

ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਧਤ ਤੇ ਪਰਿਆਵਾਸਾ

- 8.0 ਰੂਪਾਵਾਸਾ
- 8.1 ਤਵੇਖ
- 8.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ
- 8.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਵਾ
- 8.4 ਸਾਰਾਂਸ਼
- 8.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ
- 8.6 ਅਭਿਆਸ ਆਤਮੈ ਸੋਆਲ
- 8.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ

8.1 ਤਵੇਖ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦਾ ਅਰਥ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦਿਵਾਂ ਪਰਿਆਵਾਸਾਂ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦੇ ਤਤਵ ਸਭਿਆਤਾ ਤੇ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਚ ਅਰਥ ਮੇਦ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ਸਕਣ। ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਕੇਵਲ ਹੋਵੇਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਚ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦਾ ਕੇਵਲ ਮਹਤਵ ਹੈ ਤਉ ਬਾਰੈ ਸਬੂਰੀ ਤੇ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ। ਮਾਹੌਕ੍ਕੂ ਦੀ ਨਰੋਵੇਂ ਸੋਚ ਥਮਾਂ ਜਨਮ ਲੈਨੇ ਆਹਲੀ ਹਰ ਜੈਂਸ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਜਾਤਾ ਦੀ ਜੈਂਸ ਹੈ। ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਛਾਨੋਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਪਰਿਆਵਾਸਾਂ ਰਾਏਂ ਬੀ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ਸਕਣ।

8.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਹਾਂ ਜੀ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਧਤ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਛਾਨੋਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗੇਂਦੀ ਪਰਿਆਵਾਸਾਂ ਰਾਏਂ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦੀ ਪੱਛਾਨ ਕਰੋਆਨਾ ਇਸਦੇ ਲਾਵਾ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦੇ ਤਤਵ ਤੇ ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ-ਸਭਿਆਤਾ ਚ ਫਰਕ-ਮੇਦ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਥਹੋਵੇ ਸਕਣ।

8.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਵਾ :

- (1) ਸਾਂਖ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਧਤ ਤੇ ਪਰਿਆਵਾਸਾ

- (2) ਸੰਖ੍ਰਤਿ ਬਾਰੈ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਦਾਨੇਂ ਦੇ ਮਤ
- (3) ਸੰਖ੍ਰਤਿ ਦੇ ਮੂਲ ਤਤਵ
- (4) ਸਭਿਆਤਾ ਤੇ ਸੰਖ੍ਰਤਿ ਚ ਫਰਕ-ਮੇਦ।

ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਸ਼ਬਦ 'ਕੁ' ਧਾਰੂ ਕਨ੍ਹੈ ਸਮ ਉਪਸਰਗ ਤੇ ਕਿਤਨ ਪ੍ਰਤਿਯ ਲਗਿਥੈ ਬਨੇ ਦਾ ਏ। ਜੇਹਦਾ ਅਰਥ ਐ ਸੋਆਰਨਾ ਸ਼ਾਂਗਾਰਨਾ ਜਾਂ ਸ਼ੈਲ ਬਨਾਨਾ। ਇਹ ਇਕ ਐਸਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤਤਵ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨ ਗੀ ਸੁਸੰਸਕੂਤ ਢੰਗ ਕਨ੍ਹੈ ਜੀਨੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਆਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਓਹ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਜੇਹਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਨਸਲੀ ਇਕਾਈ ਬਧਦੀ ਫੁਲਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਖੋਆਂਦੀ ਏ। ਕੁਸੇ ਬੀ ਕੋਮ ਜਾ ਨਸਲ ਦੀ ਚੇਚਾਗੀ ਜਿਸ ਥਮਾਂ ਓਹਦੀ ਪਨਘਾਨ ਉਸੀ ਬਾਕੀ ਆਹਲੇ ਕੋਲਾ ਬਕਖਰਾ ਕਰਦੀ ਏ ਓਹ ਓਹਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਗੈ ਦੇਨ ਏ। ਮਾਹਨੂ ਜਾਤਿ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਸਦਾ ਏ ਜੇ ਅਪਨੇ ਜਨਮ ਥਾ ਅਜ਼ਜ ਤਕ ਮਾਹਨੂ ਨੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਰ ਅੰਗ ਗੀ ਸ਼ਾਂਗਾਰੇਆ ਏ, ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਨਰੋਈ ਸੋਚ ਥਮਾਂ ਜਨਮ ਲੈਨੇ ਆਹਲੀ ਹਰ ਗੈਂਡ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਗੈਂਡ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦਾ ਅਰਥ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਹਰ ਕਲਿਆਣ ਕਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲ ਸੋਚ ਕਨ੍ਹੈ ਜੁੜੇ ਦਾ ਏ। ਸ਼ੈਲ ਸੋਚ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਰਾਹੋਂ ਗੈ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਂਦੀ ਏ ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਸੰਸਕਾਰੇ ਕਨ੍ਹੈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਸੰਸਕਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਕਰਨਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਅਰਥਤ ਦੋ਷ਾਂ ਗੀ ਦੂਰ ਕਰਿਥੈ ਗੁਣੋਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਏ।

ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਬਾਰੈ ਬਕਖ—2 ਵਿਦਾਨੇਂ ਦੇ ਮਤ :—

ਬਾਬੂ ਗੁਲਾਬ ਰਾਯ ਹੁੰਦੇ ਮਤਾਬਕ "ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਚਾਰ ਸੰਹਿਤਾ ਏ ਕੀਜੇ ਇਸਦੇ ਬਿਜਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਬੀ ਨੇਈ ਕੀਤੀ ਜਾਈ ਸਕਦੀ ਏ। ਇਂਧੈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਏ ਤੇ ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਮਨ ਮਰ੍ਜ਼ੀ ਥਮਾਂ ਰੋਕਦੀ ਏ।

ਬੀ.ਕੇ. ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੋਰ ਗਲਾਂਦੇ ਨ "ਮਨੁਕਖ ਅਪਨੀ ਬੁਦ्धਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਿਥੈ ਬਚਾਰ ਤੇ ਕਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਜੇਹਡਾ ਸ੍ਰਜਨ ਕਰਦਾ ਏ ਉਸਗੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਆਖਦੇ ਨ।

ਧਮੁਨਾਦਤ ਵੈਸ਼ਣਵ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਹੁੰਦੇ ਮੂਜਬ ਭਾਰਤ ਦੇ ਋਷ਿ ਮੁਨਿਯੋਂ ਤੇ ਧਰਮਾਚਾਰ੍ਯ ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਅਮੀਸ਼ਟ ਲਕਧ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਆਸਤੈ ਜਿਸ ਆਚਾਰ—ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤਾਂਏ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਏ।

ਸ਼ਾਂਕਰਾਚਾਰ੍ਯ ਹੁੰਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋ਷ਾਂ ਗੀ ਦੂਰ ਕਰਿਥੈ ਗੁਣੋਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਗੈ ਸੰਸਕਾਰ ਖੁਆਂਦਾ ਏ।

ਡਾ. ਵਾਸੂਦੇਵ ਸ਼ਾਰਣ ਅਗਰਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਮਤਾਬਕ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਕਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਚ ਰਾਖਟ ਦਾ ਜੇਹਡਾ ਸ੍ਰਜਨ ਏ ਤਾਂਏ ਉਸਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਏ।

ਮੈਥ੍ਯੂ ਅਰਨਾਲਡ ਹੋਰ ਗਲਾਂਦੇ ਨ 'ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਪੂਰ੍ਣਤਾ ਆਹਲੇ ਪਾਸ੍ਸੈ ਲੇਈ ਜਾਨੇ ਆਹਲੀ ਬਤ ਏ'।

ਟੀ.ਏਸ.ਇਲਿਯਟ ਹੁਂਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਕੁਸੈ ਇਕ ਥਾਹਰ ਕਿਟ੍ਰੇ ਰੌਹਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਨੇ ਦਾ ਢੰਗ ਏ।' ਤੱਦਾ ਕਲਾ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਵਰਥਾ ਚ ਤੱਦਿਧੇ ਆਦਤੋਂ ਤੇ ਰੀਤਿ ਰਵਾਜ਼ੋਂ ਚ ਤੱਦੇ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਬਚਾਰੇ ਚ ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁਂਦੇ ਨ।

ਕੇ.ਏਮ.ਸੁਂਸ਼ੀ ਹੁਂਦੇ ਮਤਾਬਕ 'ਸਾਡੇ ਰੌਹਨੇ ਬੌਹਨੇ ਦੇ ਪਿਛੈ ਜੇਹੜੀ ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਕ ਦੱਸਾ ਜਾਂ ਮਾਨਸਕ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਏ ਤੇ ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਗੀ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨਾ ਏ ਤਾਂਏ ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਏ ਮਾਹਨੂ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਆਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜੇਹਦੇ ਚ ਸ਼ਿਖਟਾਚਾਰ ਬੋਲਿਆਂ ਕਰਨਾ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤਾਂਏ ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਏ ਜੇਹਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਹਰ ਕੁਸੈ ਦੀ ਭਲਾਈ ਤੇ ਸਮੱਪੂਰ੍ਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਹੈ ਰਚਨਾਤਮਕ ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਆਚਾਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਦੇ ਮੂਲ ਤਤਵ

ਧਰਮ—ਦਰਸ਼ਨ, ਸਾਹਿਤਿਕ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯਾਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਲਾਂ ਏਹ ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨ। ਇੱਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਮਾਹਨੂ ਅਪਨੇ ਸ਼ਰੀਰ, ਬੁਲਿਆਂ ਤੇ ਆਤਮਾ ਗੀ ਸੋਆਰਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਏ। ਯੁਗੋ—2 ਥਮਾਂ ਚਲਦੇ ਆਵਾ ਕਰਦੇ ਸੰਸਕਾਰ, ਪਰਮਪਰਾਗਤ ਨਮਿਆਂ ਖੋਜਾਂ, ਨਮੋਂ ਤਜਰਬੇ, ਨਮੋਂ ਜੀਵਨ ਮੁਲਲ ਆਦਿ ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਕਨ੍ਹੈ ਯੁਡੀ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਤੇ ਉਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਤਤਵ ਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਦੇ ਸਰੂਪ ਚ ਥੋੜਾ ਮਤਾ ਫਰਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਂਦਾ ਏ ਪਰ ਇਸਦਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਕਦੇ ਬੀ ਖਤਮ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਕੀਜੇ ਇਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਤੇ ਚਲਾਨੇ ਆਹਲੇ ਤਤਵ ਕਦੇ ਨੇਈ ਬਦਲਦੇ।

ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਦੇ ਤਤਵ ਇਹਾਂ ਨ

- 1 ਜਾਤਿਆਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ੇ
 - 2 ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ
 - 3 ਧਾਰਮਕ ਮੇਲੇ ਧਿਆਰ
 - 4 ਨਤ—ਬਰਤ ਸੰਸਕਾਰ
 - 5 ਕਲਾ (ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਮੂਰਤਿਕਲਾ ਤੇ ਨ੃ਤਕਲਾ)
 - 6 ਖਾਨ ਪੀਨ ਸਰਬਾਂਧੀ
 - 7 ਮਨੋਰਾਜਨ ਸਰਬਾਂਧੀ
- ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸ਼ਾਸਕੂਤਿ ਚ ਫਰਕ—ਮੇਦ

ਸਭਿਤਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦੋਏ ਸ਼ਬਦ ਅਪਨੇ ਬਕਖ—2 ਅਰੰਥ ਤੇ ਤਤਵਾਂ ਕਨੈ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਸਭਿਤਾ ਸ਼ਬਦ 'ਸਭਿ' ਥਮਾਂ ਬਨੇ ਦਾ ਏ ਜੇਹਦਾ ਅਰੰਥ ਏ ਕੁਸੈ ਸਭਾ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਦਸ਼ਾ। ਸਮਾਜ ਚ ਇਕ ਦੁਏ ਕਨੈ ਬਰਤਨਾ ਦੁਏ ਸਾਮਨੈ ਕਿ'ਧਾਂ ਉਟ੍ਠਨਾ ਬੋਹਨਾ ਰਵਾਨਾ ਪੀਨਾ ਕਿ'ਧਾਂ ਗਲਲ ਬਾਤ ਕਰਨੀ ਸਭਿ ਸਭਿਤਾ ਦੇ ਅੰਗ ਨ। ਇ'ਧਾਂ ਗੈ ਧਰਮ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਹਿਤਿ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਵਾਸ਼ਕਲਾ ਵੇਸ਼ ਭੂਸਾ ਸਬ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦੇ ਤਤਵ ਨ।

ਸਭਿਤਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਇਕਕੈ ਦਰੇਆ ਦੇ ਦ'ਊਂ ਕਢੇ ਨ ਜੇਹਡੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਹੋਂਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਬਕਖਰੇ ਰੌਂਹਦੇ ਨ। ਕੀਜੇ ਸਭਿਤਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਇਕ ਦੁਏ ਦੇ ਕਨੈ ਬੀ ਚਲੀ ਸਕਦਿਯਾਂ ਨ ਤੇ ਇਕ ਦੁਏ ਦੇ ਬਾਗੈ ਬੀ। ਬਸ਼ਕਕ ਏਹ ਇਕਕੈ ਦਰੇਆ ਦੇ ਦੋ ਕਢੇ ਨ ਪਰ ਫਹੀ ਬੀ ਝੰਦੇ ਦੌਨੈਂ ਦੇ ਬਸ਼ਕਾਰ ਅੰਤਰ ਦਾ ਬੜਾ ਫਾਸਲਾ ਏ। ਸਭਿਤਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦੇ ਬਸ਼ਕਾਰ ਫਰਕ ਗੀ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਮਾਨਕ ਹਿੰਦੀ ਕੋਥ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਏ — ਸਭਿਤਾ ਮਾਨਵ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਾਹਿਧ ਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸਿਦਿਧਿਆਂ ਦੀ ਮਾਪਕ ਏ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਂਤਰਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਰਕਕੀ ਦੀ ਪਰਿਚਾਯਕ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਇਸਕਾਰੀ ਸਭਿਤਾ ਸਮਾਜਗਤ ਏ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਮਨੋਗਤ ਏ।

ਸਭਿਤਾ ਦਾ ਸਰਬਨਧ ਭੌਤਿਕ ਉਨੱਤਿ ਕਨੈ ਮਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ਅਰਥਤਿ ਕੁਸੈ ਦੇਸੈ ਨ ਜੇਕਰ ਔਨੇ ਜਾਨੇ ਦੇ ਸਾਧਨੇ ਆਸਤੈ ਰੇਲ ਪਟਰਿਆ ਸਿਡਕਾਂ ਬਨੀ ਜਾਨ, ਮੋਟਰ ਗਡਿਡਿਆਂ ਹਵਾਈ ਜ਼ਹਾਜ ਮਤੇ ਚਲਨ ਲਾਗੀ ਪੌਨ, ਦੂਰ ਸੰਚਾਰ ਦਿਆਂ ਸੁਵਧਾਂ ਘਰ—ਘਰ ਹੋਨ ਤਾਂ ਝੰਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾ ਇਧੈ ਲਾਨਾ ਲਾਯਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਉਸ ਦੇਸਾ ਦੀ ਸਭਿਤਾ ਨੇ ਬੜੀ ਤਰਕਕੀ ਕਰੀ ਲੈਤੀ। ਏਹਦੇ ਕਨੈ ਅਗਰ ਉਸ ਦੇਸਾ ਚ ਲੋਕਾਂ ਚ ਸਚਵਾਈ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਸੰਦੋਖ ਹਿਰਖ ਪਾਰ ਅਹਿੰਸਾ ਤਧਾਗ ਆਦਿ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਧੀ ਜਾਨ ਤੇ ਤੰਦੀ ਰੁਚਿ ਸਾਹਿਤਿ ਤੇ ਕਲਾ ਪਾਸਸੈ ਬੀ ਬਧਾ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇਸੈ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਬੀ ਉਚਵੀ ਮਨੁਨੀ ਪੌਗ। ਆਕਖਨੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਏ ਜੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਜਿਸ ਖੇਤਰ ਚ ਮਾਹਨੂ ਨੇ ਸ਼ਰੀਰਕ ਸੁਖੋਂ ਗੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਓਹ ਸਭਿਤਾ ਏ। ਜਿਥੈ ਮਨੁਕਖੈ ਨੇ ਮਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਗੀ ਸਾਂਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤਾ ਓਹ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਏ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਕਨੈ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਇਕ ਵਿਰਾਟ ਤਤਵ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਕੁਸੈ ਸਮਾਜ ਦਿਆਂ ਰੁਚਿਆਂ ਪਸੰਦਾ ਤੇ ਬੋਦਕ ਸਤਰ ਕਨੈ ਸਾਰੇ ਵਿਵਹਾਰ ਏਹਦੇ ਚ ਸਮਾਧੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਪਰ ਸਭਿਤਾ ਦਾ ਖੇਤਰ ਇੱਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਸਭਿਤਾ ਦਾ ਅਰੰਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼੍ਵੱਲਤੋਂ ਦਾ ਹੋਨਾ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਜਾਦੀ ਆਦਿ ਨ। ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦਾ ਅਰੰਥ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਸਿਰਜਨਾ ਦਿਆਂ ਬਕਖ—2 ਕ੍ਰਿਧਾ ਨ। ਅਕਸਰ ਸਭਿਤਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਦਮੋਂ ਸ਼ਬਦ ਪਰਿਧਿਵਾਚੀ ਸਮਝੀ ਲੈਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਪਰ ਦੌਨੈਂ ਚ ਮਤਾ ਫਰਕ ਏ।

ਕੁਸੈ ਦੇਸੈ ਆਸਤੈ ਦੁਏ ਦੇਸੈ ਦੀ ਸਭਿਤਾ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰੀ ਲੈਨੇ ਚ ਮਤਾ ਚਿਰ ਨੇਈ ਲਗਦਾ। ਇਸਕਾਰੀ ਏਹਦਾ ਅਨੁਸਾਰਣ ਅਸਾਨੀ ਕਨੈ ਕੀਤਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਪਰ ਕੁਸੈ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਗੀ ਪੂਰੀ ਚਾਲਲੀ ਅਪਨਾਨਾ ਮਤਾ ਕਠਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਕੀਜੇ ਸਭਿਤਾ ਬਾਹਰਲੀ ਚੀਜ ਏ ਤੇ

ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਸ਼ਬਦ ਮਨੁਕਖੈ ਤੇ ਮਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਕਨੈ ਸਰਬਨਧਤ ਏ। ਦੇਸ਼ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦੇ ਸੁਰੂਪ ਚ ਥੋੜਾ ਮਤਾ ਫਰਕ ਏ।

ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਕਿ ਦਿਨਕਰ ਹੋਰ ਗਲਾਂਦੇ ਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੇਹ ਏ ਤੇ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਥਮਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਏ ਅਤੇ ਅਸ ਕੇਹ ਆਂ। ਤੰਦੇ ਮਤਾਬਕ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮਕਾਬਲੇ ਬਰੀਕ ਚੀਜ਼ ਏ।

8.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਛਿਓਂ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰ्थ ਤੇ ਤਥਾਂ ਪਹਿਭਾਸਾਂ ਰਾਏ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਣ। ਜੇ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਚ ਕੇਹ ਮਹਤਵ ਏ। ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਰਾਹੋਂ ਗੈ ਅਦੱਗੀ ਸਾਂਖਕਾਰੋਂ ਦਾ ਜ਼ਾਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਲਾਵਾ ਇਸਦੇ ਬਕਖਰੇ-ਬਕਖਰੇ ਤੱਤ ਬੀ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦੀ ਪਾਂਛਾਨ ਕਰਾਂਦੇ ਨ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਚ ਫਰਕ ਮੇਦ ਬਾਰੈ ਬੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਇਸ ਲੈਸਨ ਚ ਵਾਹਿਏ ਸਕਣ। ਇਸ ਲੈਸਨ ਚ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦਮੋਂ ਸ਼ਬਦ ਬਕਖਰ-ਬਕਖਰ ਅਰੰਥ ਤੇ ਤਤ੍ਤਵਾਂ ਕਨੈ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ‘ਸਭਿਆਚਾਰ’ ਬਾਨੇ ਦਾ ਏ ਕੁਸਾਈ ਸਭਾ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਦਾਦ। ਇਹਥੈ ਚਾਲ੍ਲੀ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਚ ਫਰਕ-ਮੇਦ ਪਛਿਓਂ ਇਸਦੀ ਸਬੂਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਣ।

8.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ : (1) ਸਾਂਖਕਾਰ (2) ਸਾਂਖ੍ਯਕ (3) ਸੂਜਨ (4) ਅਧਿਆਤਮਕ (5) ਪਵਿਤ੍ਰ (6) ਵਧਾਰ (7) ਬੌਢਿਕ (8) ਮਾਨਸਿਕ (9) ਪਰਮਪਰਾਗਤ (10) ਸਭਿਆਚਾਰ (11) ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ (12) ਵਾਰਤੁਕਲਾ

8.6 ਅਭਿਆਸ ਆਸਤੈ ਸੋਆਲ :

- (1) ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦੀ ਵਿਵਰਤਾ ਬਾਰੈ ਲਿਖੋ।

- (2) ਸਾਂਖ੍ਯਕ ਦੀ ਪਹਿਭਾਸਾ ਲਿਖੋ।

(3) ਸੰਕ੍ਰਤਿ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਊਪਰ ਲੋਡ ਪਾਓ।

(4) ਸੰਕ੍ਰਤਿ ਤੇ ਸਮਝਤਾ ਚ ਅੰਤਰ ਮੇਦ ਸਪ਼ਣ ਕਰੋ।

8.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

ਫੁੱਜਗਰ ਦਾ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਧਾਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ

ਜਿਤੇਨਦਰ ਤਥਮਪੁਰੀ (ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ) ਫੁੱਜਗਰ ਦੀ ਲੋਕਵਾਰਤਾ-
(ਪ੍ਰੋ. ਲਲਿਤ ਮਹਾਂਗੁਰਾ ਮੁਕਖ ਸਮਧਾਨਕ)

ਡੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਖਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਪਨਾਥਾਨ ਤੇ ਉਸਦਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ

- 9.0 ਰੂਪਾਵਾਖਾ
- 9.1 ਤਵੇਖਾ
- 9.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ
- 9.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਾ
- 9.4 ਸਾਰਾਂਸ਼
- 9.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ
- 9.6 ਅਭਿਆਸ ਆਖਾਤੈ ਸੋਆਲ
- 9.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ

9.1 ਤਵੇਖਾ : ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥਿਆਂ ਜੀ ਸਾਂਖਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਪਨਾਥਾਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਬਾਰੈ ਜ਼ਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣਾ। ਡੁਗਗਰ ਦੇ ਲਾਕੇ ਜੀ ਤ੍ਰਾਂਹ ਹਿੱਸੇਂ ਚ ਬੰਡੇਆ ਗੇਦਾ ਏ ਕੰਡੀ, ਮੈਦਾਨੀ ਤੇ ਫਾਡੀ ਤ੍ਰੌਨੇਂ ਲਾਕੇਂ ਦੇ ਲੋਕੇਂ ਸਾਂਖਕ੍ਰਤਿ ਜੀ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਚਾਲਲੀ ਕਨੈ ਸ਼ੰਗਾਰੇਆ ਸੋਆਰੇਆ ਏ। ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥੀ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਚਾਲਲੀ ਦਿਧਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਰਾਹੋਂ ਸਾਂਖਕ੍ਰਤਿ ਬਾਰੈ ਜ਼ਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣਾ।

9.2 ਪਾਠ-ਪਰਿਚੇ : ਇਸ ਪਾਠ ਜੀ ਪਢਿਏ ਵਿਦਾਰਥੀ ਡੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਖਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਪਨਾਥਾਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਚਾਲਲੀ ਦਿਧਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਣ।

9.3 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਧਾ : ਡੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਖਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਪਨਾਥਾਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ :

- (1) ਭੋਗ ਤੇ ਤਾਗ ਦਾ ਮੇਲ
- (2) ਧਰਮ ਅਰਥ ਕਾਮ ਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਦਾ ਸਾਂਤੁਲਨ

- (3) ਨਤ ਬਰਤ ਸੰਖਕਾਰ ਤੇ ਦਾਨਪੁੰਜ
- (4) ਵਿਵਿਧਤਾ ਚ ਏਕਤਾ
- (5) ਧਾਰਮਿਕ ਏਕਤਾ ਤੇ ਆਜਾਦੀ
- (6) ਪਰਲੋਕਤਾ
- (7) ਅਵਤਾਰਵਾਦ
- (8) ਕਰਮਵਾਦ
- (9) ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ
- (10) ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ
- (11) ਭਾਗਿਆਵਾਦ

ਡੁਗਰ ਦੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਪਞਾਨ ਤੇ ਉਸਦਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ :-

ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਏ ਜੇ ਡੁਗਰ ਦੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਕੇਈ ਜਾਤਿਯਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਬਸਦੇ ਹੋ। ਤ੍ਰੀ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਦਧ ਮਹਾਦੇਵ ਦੇ ਲੋਹੋਂ ਦੇ ਖ਼ਮ੍ਮੇ ਪਰ ਖੁਦੇ ਦੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਥਮਾਂ ਏਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਯਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਨਾਗ ਲੋਕ ਇਤਥੁੰ ਦੇ ਪਰਾਨੇ ਬਸਨੀਕ ਹੈ ਕੀਜੇ ਇਸ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਚ ਨਾਗ ਰਾਜੇ ਦਾ ਜਿਕਰ ਏ। ਧਕਾ ਕਿਨ੍ਨਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਗੈਤਿਹਾਸਕ ਜਾਤਿਯਾਂ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯੁਗੈਂ ਦਿਯਾਂ ਔਦੁਮੰਬਰ ਮਦਰ ਵਾਹੀਕ, ਦਰਵ ਤ੍ਰਿਗਰਤ ਧਕ ਸ਼ਕ ਦ੍ਰਣ ਖ਼ਸ਼ ਗੁਰਜਰ ਟਕਕ ਠਕਕਰ ਆਦਿ ਕੇਈ ਜਾਤਿਯਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਤਥੁੰ ਦੇ ਬਸਨੀਕ ਰੇਹ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਯੇ ਜਾਤਿਯਾਂ ਰਲੀ ਮਿਲਿਅਾਂ ਜਿਸ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਗੀ ਸਮ੃ਦਘ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਏ ਡੁਗਰ ਦੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਏ। ਉਤਰ ਪਚਛਮੀ ਪਾਂਡੇਂ ਦੀ ਗੋਦਾ ਬਸ੍ਤੇ ਦੇ ਡੁਗਰ ਦੇਸ ਦੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਧਰਮ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਸਾਂਗੀਤ ਤੇ ਹੋਰ ਦੁਝਧਿਆਂ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਕਲਾਏਂ ਕਨ੍ਨੈ ਸਮ੃ਦਘ ਏ। ਡੁਗਰ ਦੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਮੁਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਤ੍ਰਾਂ ਹਿੱਸੇਂ ਚ ਵਧਾਪੀ ਦੀ ਏ ਕੀਜੇ ਡੁਗਰ ਦੇ ਤੈ ਟਕੋਹਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨ। ਪਾਂਡੀ ਲਾਕਾ, ਕਾਂਢੀ ਲਾਕਾ ਤੇ ਮਦਾਨੀ ਲਾਕਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਾਂ ਬਕਖ—2 ਲੋਕਾਂ ਚ ਰੈਹਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕਾਂ ਇਸ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਗੀ ਅਪਨੀ—2 ਚਾਲੀ ਕਨ੍ਨੈ ਸ਼ਾਂਗਾਰੇਆ ਤੇ ਸਾਂਭਾਲੇਆ ਏ। ਅਖਨੂਰਾ ਦੇ ਕੋਲ ਅਮਾਰਾਂ ਥਮਾਂ ਮਿਲੀ ਦਿਯਾਂ ਕੁਸ਼ਾਨ ਕਾਲ ਦਿਯਾਂ ਸੂਰਿਤਿਆਂ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਕੋਲਾ ਮਿਲੇ ਦੇ ਆਦੂਮੰਬਰੋਂ ਦੇ ਸਿਕਕੇ, ਕਿਰਮਚੀ ਤੇ ਬਬੌਰ ਦੇ ਮੰਦਰ ਬਸੋਹਲੀ ਨੂਰਪੂਰ ਤੇ ਕਾਂਗਡੇ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਮੂਨੇ, ਏਹ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦੇ ਗਵਾਹ ਨ।

1. ਭੋਗ ਤੇ ਤਾਂਗ ਦਾ ਮੇਲ :— ਭਾਰਤੀ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਮੁਕਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਭੋਗ ਤੇ ਤਾਂਗ ਦਾ ਸਮਨਵਿਆਂ ਏ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਿਯੋਂ ਮੁਨਿਯੋਂ ਪਰਲੋਕ ਸੋਆਰਨੇ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਬੀ ਕੀਤੀ ਹੀ ਤੇ ਇਸ ਦੂਨਿਆਂ ਦੇ ਭੋਗ ਭੋਗਨੇ ਸ਼ਾ ਬੀ ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਮਨਾ ਨੇਈ ਹਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ ਚ ਭੌਤਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਗੀ ਨਿੰਦੇਆ ਨੇਈ ਸਗੁਆਂ ਪ੍ਰਤਕਖ ਜੀਵਨੈ ਗੀ ਸੁਆਰਨੇ ਗਿਤੈ ਇਂਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ

ਮਨੀ ਗੇਦੀ ਏ। ਕੀਜੇ ਪਰਲੋਕ ਦੀ ਗਲਲ ਪਿਛੁਆਂ ਸੋਚਨੀ ਲੋਡ਼ਚਦੀ ਏ ਪੈਹਲੇ ਇਸ ਮਨੁਕਖ ਲੋਕ ਦੇ ਪ੍ਰਤਕਖਯੀਵਨ ਗੀ ਸੁਆਰਨੇ ਦੀ ਲੋਡ਼ ਏ ਤੇ ਫਹੀ ਗੀ ਸੁਆਰਨੇ ਆਸਤੈ ਕਿਥ ਭੋਗੇ ਦਾ ਤਾਗ ਬੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ

2. ਧਰਮ ਅਰਥ ਕਾਮ ਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਦਾ ਸਾਂਤੁਲਨ :— ਸਿਰਫ ਧਰਮ ਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਗੈ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਨੇਈ ਖੋਆਂਦੇ ਜਦ ਕੇ ਅਰਥ ਤੇ ਕਾਮ ਬੀ ਏਹਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਨ ਤੇ ਤਾਂਨੈਂ ਚੌਨੈਂ ਦਾ ਸਾਂਤੁਲਨ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਏ। ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਇੰਦਾ ਚੌਨੈਂ ਦਾ ਸਾਂਤੁਲਨ ਬਨਾਈ ਰਖਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦ ਏ। ਧਰਮ ਅਰਥ ਤੇ ਕਾਮ ਪ੍ਰਤਕਖਯ ਜੀਵਨ ਗੀ ਸਾਂਗੋਸਾਰ ਕਰਦੇ ਨ। ਪਰ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਚ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਤਕਖਯ ਜੀਵਨ ਗੀ ਗੈ ਸੁਆਰਨੇ ਦੀ ਗਲਲ ਨੇਈ ਕਰਦੇ ਬਲਕੇ ਓਹਦੇ ਚ ਦੁਏ ਲੋਕ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਬੀ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਧਾਰਮਿਕ ਆਸਥਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਜਾ, ਸੁਰਗੈ ਦੀ ਤਾਂਹਗ ਤੇ ਨਰਕ ਦਾ ਭਰ ਅਗਲੇ ਜੀਵਨ ਕਨੈ ਜੁਡੇ ਦੇ ਨ।

3. ਨਤ ਬਰਤ ਸਾਂਸਕਾਰ ਤੇ ਦਾਨ ਪੁਨਨ :— ਨੇਕਾਂ ਬਰਤ ਨਤ ਤੇ ਧਰਮ ਧਿਆਰ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨ। ਨਤ ਬਰਤ ਕਨੈ ਦਾਨ ਪੁਨਨ ਕਰਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ਮਹੱਤਵ ਮਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਬਰਤ ਕਾਸਤੀ ਪੁਨੰਤੋਂ ਸਾਂਕਟਚੌਥ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਬਾਰ ਤਾਰ ਮਸ਼ਿਸ਼ੇਆ ਤੇ ਸਾਂਗਰਾਂਦੀ ਦੇ ਨ। ਕਰੇਆ ਚੌਥ ਤੇ ਵਿਧਿ ਗੀ ਸਸ਼ਸੂ ਗੀ ਬੇਆ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਾਂਗਰਾਂਦੀ ਗੀ ਬੇਆ ਲਾਨੇ ਦਾ ਰਵਾਜ ਏ ਜਿ'ਧਾਂ ਕੋਈ ਸਸ਼ਸੂ ਗੀ ਕੋਈ ਨਨਾਨੂ ਗੀ ਤੇ ਕੋਈ ਜਮਰਾਜ ਗੀ ਕੋਈ ਮਲਲਾਹ ਗੀ। ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਏਹ ਸਥਾਨੀ ਦਿਨ ਧਿਆਰ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਗੀ ਸਲੋਭਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਬਸਨੀਕੋਂ ਚ ਇੰਨੈਂ ਬਰਤੇ ਨਤੇ ਤੇ ਦਾਨ ਦੇਨੇ ਚ ਬਡੀ ਸ਼ਰਦਵਾ ਦੇ ਦਾਨ ਦੇਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿ ਕਨੈ ਕੇਈ ਰਸਮਾਂ ਰਵਾਜ ਜੁਡੇ ਦੇ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਬੇਆ ਮੋਖ ਤੇ ਗੇਆਸਨ ਆਦਿ ਨ। ਹਰ ਸਾਂਗਰਾਂਦੀ ਗੀ ਬੇਆ ਦੇਇਧੈ ਸਾਲੈ ਬਾਦ ਓਹਦਾ ਮੋਖ ਕਰਦੇ ਨ। ਇੰਧਾਂ ਗੈ ਬਰਤ ਬੀ ਇਕ ਅਵਧਿ ਤਗਰ ਰਕਿਖਿਧੈ ਮੋਖ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਦਾਨ ਪੁਨਨ ਕਰਦੇ ਨ। ਰੋਜ ਅਪਨੀ ਰਸੋਈ ਚਾ ਸੁਚੀ ਰਣੀ ਕਡਿਫਧੈ ਕੁਸੈ ਗਰੀਬ ਬੈਹਮਣ ਗੀ ਦੇਨੇ ਦਾ ਰਵਾਜ ਵੀ ਢੁਗਗਰ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਚ ਦਾਨ ਮਹੱਤਾ ਗੀ ਦਰਸਾਦਾ ਏ। ਦਾਨ ਤੇ ਤਾਗ ਢੁਗਗਰ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਪਸ਼ੁ ਪਕਖਰੁਏ ਦਾ ਖਾਲ ਬੀ ਰਕਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ਜਿ'ਧਾਂ ਗੁਝ ਗ੍ਰਾਸ, ਚਿਡਿਧੇਂ ਕਾਏ ਕੀ ਦਾਨੇ ਸੁਟਟਨਾ ਤੇ ਕੀਡੇ, ਸਕੋਡੇ ਗੀ ਆਟਾ ਪਾਨਾ ਆਦਿ।

4. ਵਿਵਿਧਤਾ ਚ ਏਕਤਾ :— ਢੁਗਗਰ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਦੇ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ ਰੂਪੈ ਚ ਬੀ ਇਕਕੈ ਭਾਵ ਬਾਂਦੈ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਆਪਸੀ ਮੇਲਜੋਲ ਕਨੈ ਪਨਪੀ ਦੀ ਏਹ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਜੇਹਦੇ ਚ ਕੇਈ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਰੀਤਿ ਰਵਾਜ ਚ ਸਮੂਚੈ ਦੇਸ ਚ ਵਧਾਪੀ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਆਂਗਰ ਢੁਗਗਰ ਦੇਸ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿ ਬੀ ਰਾਂ ਬਰਗੇ ਫੁਲਲੇ ਕਨੈ ਸਜ਼ਜੀ ਦੀ ਏ। ਫੁਲਲ ਭਾਏਂ ਰਾਂ ਬਰਗੇ ਨ ਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਰੇ ਦੀ ਇਕਕੈ ਜੇਹੀ ਏ। ਇੰਧਾਂ ਗੈ ਮੂਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਭਾਏਂ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ ਨ ਬ ਮਨੈ ਦੀ ਭਾਸਾ ਇਕਕੈ ਏ।

5. ਧਾਰਮਿਕ ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਜਾਦੀ :— ਢੁਗਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਚ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ ਮਜ਼ਹਬੋਂ ਤੇ

ਪੱਜੇ ਗੀ ਮਨ੍ਹੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕ ਰੌਹਿੰਦੇ ਨ। ਸਭਨੈ ਮਜ਼ਹਬੋਂ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਅਪਨੀ ਧਾਰਮਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਸਰਬਧੀ ਕਾਰਜ ਦੀ ਅਜਾਦੀ ਏ ਤੇ ਓਹ ਇਕ ਦੁਏ ਦੇ ਦਿਨੋਂ ਧਾਰੇਂ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਬੀ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਏਹਦਾ ਸਭਨੋਂ ਥਮਾਂ ਬਡ਼ਾ ਉਦਾਹਰਣ ਮੁਸਲਿਮ ਪੀਰੋਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹਾਂ ਤੱਥਕਾਰ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕ। ਜਿਂਦੇ ਚ ਸਿਕਖ ਮੁਸਲਿਮ ਹਿੰਦੂ ਸਾਰੇ ਗੈ ਦਰਗਾਹਾਂ ਤੱਥਕਾਰ ਜਾਇਧੇ ਅਪਨਿਆਂ ਮਨ੍ਹਤਾਂ ਮੰਗਦੇ ਨ।

6. ਪਰਲੋਕਕਤਾ :— ਇਸ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਚ ਮੁਤ੍ਯੁ ਪਰੈਨਤ ਜਾਂ ਪਹੀ ਪਰਲੋਕ ਸਧਾਰਨੇ ਸਰਬਧੀ ਬੀ ਇਕ ਖਾਸ ਆਸਥਾ ਏ ਜੇਹੜੀ ਇਸ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਦੀ ਚੇਚਗੀ ਏ ਮੌਤੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਗੈ ਤੇ ਅੰਨਦਾਨ ਕਰਾਨੇ ਦਾ ਰਵਾਜ ਏ। ਮਰਨੇ ਆਹਲੇ ਦੇ ਹਥੈ ਪਰ ਦਿਯਾ ਬਾਲਿਯੈ ਰਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ਜੇ ਉਸੀ ਅਗੈ ਕੋਈ ਔਕਖ ਨੇਈ ਆਵੈ। ਗੀਤਾ ਦਾ ਠਾਰਮਾਂ ਧਾਡ ਸਨਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

7. ਅਵਤਾਰਵਾਦ :— ਭੁਗਰ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਚ ਤੇ ਭੁਗਰਵਾਸਿਧਿਆਂ ਦੇ ਮਨੈ ਚ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਲੇਈ ਪਕਕੀ ਆਸਥਾ ਬਸ਼ੀ ਦੀ ਏ। ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਉਤਰਨਾ ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਾਂ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਣੁ ਦੇ ਅਵਤਾਰੋਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਏ। ਜਦੂ—ਜਦੂ ਬੀ ਧਰਮ ਗੀ ਜੈਹ ਪੁਜ਼ਜਦਾ ਏ ਤਾਂਦੂ—ਤਾਂਦੂ ਗੈ ਅਧਰਮ ਦੇ ਨਾਸ਼, ਸਾਧੂਧਿਆਂ ਦੀ ਰਖੇਆ ਬੁਰਾਇਆਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਤਿਯੈ ਸਥਾਪਨਾ ਲੇਈ ਹਰ ਜੁਗੈ ਚ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਤੇ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਮਪਰਾ ਚ ਸ਼੍ਰੀਮਦਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਗੀ ਗੈ ਧਰਮ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਦਿਤਾ ਗੇਦਾ ਏ ਇਸ ਲੇਈ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਭੁਗਰ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਦਾ ਸ਼ਸਕਤ ਅਧਾਰ ਮਨ੍ਹਤਾ ਗੇਦਾ ਏ।

8. ਕਰਮਵਾਦ :— ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਂ ਚ ਕਰਮ ਦਾ ਮੁੱਲਵ ਆਹਲਾ ਥਾਹਰ ਏ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰਣ ਕਰਦੀ ਭੁਗਰ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਚ ਬੀ ਕਰਮਵਾਦ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਬਡੀ ਪਕਕੀ ਏ ਸਕਾਮ ਕਰਮ ਅਪਨਾ ਫਲ ਜਰੂਰ ਗੈ ਦਿੰਦਾ ਏ ਜੇਹਡਾ ਮਨੁਕਖ ਜਨੇਹਾ ਕਮਮ ਕਰਦਾ ਏ ਉਸੀ ਨੇਹਾ ਗੈ ਫਲ ਥਹੋਂਦਾ ਏ, ਇਧੈ ਕਰਮਵਾਦ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਿਧਿਆਂ ਮੁਨਿਧਿਆਂ ਮਤਾਬਕ ਬੀ ਮਨੁਕਖ ਅਪਨੀ ਪਿਛਲੇ ਜਨ੍ਮੋਂ ਚ ਕੀਤੇ ਦੇ ਕਰਮੇ ਦੇ ਫਲ ਅਗਲੇ ਜਨ੍ਮ ਚ ਭੋਗਦਾ ਏ। ਇਸ ਸਿਦ्धਾਂਤ ਗੀ ਮਨ੍ਹਦੇ ਹੋਈ ਅਸ ਅਪਨੇ ਰੋਜ ਧਾਡੀ ਦੇ ਕਮਮੋਂ ਚ ਚੰਗੇ ਮਾਡੇ ਕਮਮੋਂ ਦਾ ਬਡਾ ਖਾਲ ਕਰਨੇ ਆਂ ਤੇ ਅਪਨੇ ਕਥਾ ਜਿਨ੍ਹਾ ਹੋਈ ਸਕੈ ਚੰਗਾ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਹੋਂਦਾ ਏ।

9. ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ :— ਹਰ ਧਰਮ ਤੇ ਜਾਤਿ ਦੇ ਕਿਸ ਖਾਸ ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਂਦੇ ਨ, ਜੇਹਡੇ ਤਾਂਦੇ ਜੀਵਨ ਗੀ ਸੋਆਰਨੇ ਤੇ ਨਿਜਮ ਬਦਲ ਕਰਨੇ ਚ ਸਰਾਹਨੇਯੋਗ ਭੂਮਕਾ ਨਭਾਂਦੇ ਨ। ਭੁਗਰ ਦੀ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਬਡਾ ਚੇਚਾ ਥਾਹਰ ਏ। ਇਤਥੁੰ ਦੇ ਬਸਨੀਕ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰਮਵਾਦ ਭਾਗਵਾਦ ਜੋਤਸ਼ ਪੁਰਜਨ੍ਮ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਪੌਰਾਣਕ ਕਥਿਆਂ ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਤਸਵ ਪਰੰ ਤੇ ਬਰਤੋਂ ਨਤੋਂ ਚ ਮਤਾ ਜਕੀਨ ਰਖਦੇ ਨ।

10. ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ :— ਭੁਗਰ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਪ੍ਰਤਿਬੂਸ਼ਿ ਚ ਲੋਕਜੀਵਨ ਥਮਾਂ ਗੈ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰੋਂ ਦੀ ਮੁੱਲਵ ਦਾ ਸੁਰ ਸਨੌਰਦਾ ਏ। ਭੁਗਰ ਵਾਸੀ ਪਰਵ ਧਾਰ ਤੇ ਕਿਸ ਖਾਸ ਮੌਕੇ

ਪਰ ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਲੇਈ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਪਰ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਇਸੈ ਕਰੀ ਇਸ ਲਾਕੇ ਚ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨੋਂ ਦੀ ਬਡੀ ਰਜ਼ੀ ਪੁਜ਼ੀ ਦੀ ਪਰਾਪਰਾ ਲਭਦੀ ਏ। ਸਾਰੋਂ ਕਥਾ ਮਤੀ ਮਾਨਤਾ ਆਹਲਾ ਥਾਹਰ ਸ਼੍ਰੀ ਵੈਣੋ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪਵਿਤਰ ਗੁਫਾ ਏ। ਜਿਥੈ ਬਾਬਾ ਭਰ ਜਾਨ੍ਹਾਏਂ ਦੀ ਭੀਡ਼ ਲਗਦੀ ਦੀ ਰੌਹਣਾਂ ਏ। ਇਧਾਂ ਗੈ ਕਿਥ ਐਸੇ ਤੀਰਥ ਨ ਜਿਥੈ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਬਡੀ ਸ਼੍ਵਤਾ ਏ ਓਹ ਨ ਪੁਰਮਂਡਲ ਸੋਮਤੀਰਥ ਮਾਨਤਲਾਈ ਤੇ ਉਤਤਰਬੈਹਨੀ ਆਦਿ। ਇਤਥੈ ਦੇਵਕਾ ਨਦੀ ਦੀ ਸ਼੍ਵਤਾ ਹਰਿਦਾਰ ਚ ਗੁੰਗਾ ਨਦੀ ਆਹਲੇ ਲੇਖਾ ਏ। ਇੰਦੇ ਲਾਵਾ ਭਦਰਵਾਹ ਦੇ ਲਾਕੇ ਚ ਸਰਥਲ ਜਾਤਰਾ, ਸ਼ਿਵ ਖੋਡੀ, ਬੁਢ਼ਾ ਅਮਰਨਾਥ, ਸੁਕਰਾਲਾ ਦੇਵੀ, ਬਾਹਵੇ ਆਹਲੀ, ਮਾਨਸਰ ਸਰਲੰਡ ਤੇ ਗਗੈਲ ਜਾਤਰਾ ਆਦਿ। ਤੀਰਥ ਜਾਤਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸੋਂ ਚ ਅਪਨਾ ਟਕੋਹੁਦਾਪਨ ਝਲਕਾਂਦਿਆਂ ਨ।

11. ਭਾਗਯਵਾਦ :— ਝੁਗਰ ਦੀ ਲੋਕ ਸਾਂਕੂਤਿ ਚ ਭਾਗਯਵਾਦ ਦੇ ਤੈਹਤ “ਹੋਨੀ ਬਲਵਾਨ ਏ” ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸ਼ਾਕਤ ਰੂਪੈ ਚ ਵਧਾਪੀ ਦੀ ਏ “ਹੋਨੀ ਦੇ ਪੈਰ ਪੁਟਠੈ” ਖੁਆਨ ਆਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਭਾਸਾ ਚ ਸੁਨਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਹਰ ਅਨਹੋਨੀ ਘਟਨਾ ਗੀ ਭਾਗੋਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸਮਝਿਥੈ ਸ਼ੀਕਾਰ ਕਰੀ ਲੈਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਭਾਗਯਵਾਦ ਦਾ ਅਸਰ ਸਿਰਫ ਮਨੁਕਖੀ ਜਗਤ ਪਰ ਗੈ ਨੈਈ। ਕੁਦਰਤ ਉਪਰ ਬੀ ਇਸਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੌਂਦਾ ਏ ਸੱਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰੇ ਗੀ ਹੋਨੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗੈ ਸੋਕੇ ਦਾ ਦੁਕਖ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਪੇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨੋਂ ਤਤ੍ਵਾਂ ਦਾ ਬਾਹੋਂ ਅਚੋਂਗੀ ਝੁਗਰ ਦੀ ਲੋਕ ਪਰਾਪਰਾ ਥਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਆਯਾ। ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਕਤਥੋਂ ਤੇ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਭਾਗਯਵਾਦ ਦੀ ਬਡੀ ਗੈਹ੍ਰੀ ਛਾਪ ਲਭਦੀ ਏ। ਭਾਗਯਵਾਦ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਗੈ ਉਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋਤਸ਼ ਵਿਦਾ ਚ ਬੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਨ।

9.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ : ਇਸ ਪਾਠ ਗੀ ਪਢਿਥੈ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਗੀ ਝੁਗਰ ਸਾਂਕੂਤਿ ਦੀ ਪੰਛਾਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਬਾਰੈ ਸਰੋਖੜ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸਕਗ। ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਵਿਦਾਰਥਿਯਾਂ ਗੀ ਝੁਗਰ ਚ ਬਚਨੇ ਆਹਲੇ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਖਿਤੇ ਚ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਸਾਂਕੂਤਿ ਬਾਰੈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੋਆਨਾ ਏ। ਝੁਗਰ ਸਾਂਕੂਤਿ ਦੀ ਪੰਛਾਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਥਾਹਰੇ ਤੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਪਰ ਲਾਭੇ ਦੇ ਨਮੂਨੇਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪੰਛਾਨ ਆਦਿ ਬਾਰੈ ਵਿਦਾਰਥੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ।

9.5 ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ : (1) ਇਤਿਹਾਸ (2) ਜਾਤਿਆਂ (3) ਬਸਨੀਕ (4) ਧਰਮ (5) ਆਖਥਾ (6) ਰੀਤਿ ਰਵਾਜ (9) ਕੰਢੀ (10) ਟਕੋਝੇ।

9.6 ਅਭਿਆਸ ਆਸਤੈ ਸੋਆਲ :

- (1) ਝੁਗਰ ਸਾਂਕੂਤਿ ਦੀ ਪਰਿਆਵਾਸ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਉਸਦੀ ਸਾਂਕੂਤਿ ਦੀ ਪੰਛਾਨ ਬਾਰੈ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।
-

(2) ਫੁਝਗਰ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਬਾਰੈ ਦਰਸਾਓ।

9.7 ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

ਫੁਝਗਰ ਦਾ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ : ਸਮਾਦਨ ਓਮ ਗੋਖਵਾਮੀ
ਜਿਤੇਨਦਰ ਤਥਾ ਪੁਰੀ (ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ्य ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ) ਫੁਝਗਰ ਦੀ ਲੋਕਗਵਾਰੀ-
(ਪ੍ਰੋ. ਲਲਿਤ ਮਗੋਤ੍ਰਾ ਮੁਕਖ ਸਮਾਦਕ)
